

SPRAWOZDANIE
DOTYCZĄCE REALIZACJI
W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
KONWENCJI O PRAWACH DZIECKA
W LATACH 1993-1998

Warszawa, czerwiec 1999 r.

SPIS TREŚCI

Wstęp

Rozdział I Kraj i ludność

Rozdział II System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej

Rozdział III Ogólna informacja dot. aktów prawnych, w których
zawarte są prawa dziecka

Rozdział IV Definicja pojęcia dziecka

Rozdział V Informacje dotyczące realizacji zasad ogólnych

Rozdział VI Prawa i wolności obywatelskie

Rozdział VII Środowisko rodzinne i opieka alternatywna

Rozdział VIII Podstawowe czynniki zdrowotne i opieka społeczna

Rozdział IX Oświata, czas wolny, działalność kulturalna

Rozdział X Środki szczególnej ochrony

Zakończenie

]

WSTĘP

Dnia 20 listopada 1989 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych uchwaliło Konwencję o Prawach Dziecka. Polska była inicjatorem Konwencji i przystąpiła do niej jako jedno z pierwszych państw; ratyfikowała ją 7 lipca 1991 r.

Konwencję nazywa się światową konstytucją praw dziecka, która ustanawia status dziecka oparty na następujących założeniach:

- dziecko jest samodzielnym podmiotem; ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną i fizyczną wymaga szczególnej opieki i ochrony prawnej,
- dziecko jako istota ludzka wymaga poszanowania jego tożsamości, godności i prywatności,
- rodzina jest najlepszym środowiskiem wychowania dziecka,
- państwo ma wspierać rodzinę a nie wyręczać ją w jej funkcjach.

Tworząc Konwencję o Prawach Dziecka Państwa – Strony kierowały się:

- zasadą dobra dziecka, oznaczającą, iż wszystkie działania podejmowane są w najlepiej pojętym interesie dziecka,
- zasadą równości – wszystkie dzieci bez względu na kolor skóry, płeć, narodowość, mają być równe wobec prawa,
- zasadą bezwzględnego poszanowania praw i odpowiedzialności obojga rodziców za rozwój i wychowanie dziecka,
- zasadą pomocy państwa w zabezpieczeniu odpowiednich warunków socjalnych i

zdrowotnych rodziny.

Postanowienia Konwencji odnoszą się do dziecka zarówno przed jak i po urodzeniu (Preambuła Konwencji Dziecka). Polski system prawny, zgodnie z zapisaną w Konwencji zasadą równości, nie różnicuje uprawnień w zależności od wieku i obejmuje ochroną życie dzieci od chwili poczęcia do uzyskania przez niego pełnoletności. Konwencja przyznaje szczególne prawa do ochrony dzieciom upośledzonym i niepełnosprawnym oraz pozbawionym środowiska rodzinnego. Podkreśla prawa wszelkich mniejszości do zachowania własnej kultury, religii i języka.

Przedkładane sprawozdanie jest realizacją 44 artykułu Konwencji o Prawach Dziecka, w którym czytamy: “Państwa – Strony zobowiązują się do przedkładania Komitetowi za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych sprawozdań dotyczących środków stosowanych przez nie do realizacji praw zawartych w konwencji oraz postępów w korzystaniu z tych praw”.

Sprawozdanie obejmuje lata 1993 – 1998 i zostało opracowane na podstawie wytycznych Biura Narodów Zjednoczonych w Genewie (druki: CRS/C15 oraz HRJ/1991/1).

ROZDZIAŁ I

KRAJ I LUDNOŚĆ

1. Wskaźniki społeczno-gospodarcze

Dochód na głowę mieszkańca

Przegląd sytuacji gospodarczej w latach 1993-1998 wskazuje, że Polska utrzymuje czołową pozycję wśród najszybciej rozwijających się krajów Europy.

Produkt krajowy brutto

Po trzech latach (1995-1997) wysokiego, zrównoważonego rozwoju mierzonego przyrostem produktu krajowego brutto równym około 6-7% rocznie, w pierwszym półroczu 1998 r. wzrost PKB wyniósł 5,9. W przeliczeniu na USD w 1997 r., PKB wyniósł 143,1 mld.

Mimo zwolnienia tempa wzrostu, Polska nadal pozostaje jednym z najszybciej rozwijających się krajów, wiodącym wśród państw Europy Środkowej i Wschodniej; odrabiającym dystans dzielący ją od krajów Unii Europejskiej.

Dochód na jednego mieszkańca

W 1992 r. – pierwszym roku wzrostu gospodarczego w okresie transformacji - produkt krajowy brutto przypadający na jednego mieszkańca (według parytetu siły nabywczej) wynosił w Polsce 4,7 tys. USD, a w 1997 r. wzrósł do około 7 tys. USD, czyli o 31%. Stanowi to jednak tylko około 40% średniego poziomu PKB przypadającego na jednego mieszkańca w krajach UE.

W przeliczeniu na jednego mieszkańca wielkości te wyglądały w latach 1993-1998 następująco:

	1993 r.	1994 r.	1995 r.	1996 r.	1997 r.	1998 r.
w złotych	4.051	5.459	7.938	9.981	12.144	14.240
w USD, wg kursów walut	2.232	2.402	3.057	3.484	3.702	ok. 4.100
w USD, wg parytetu siły nabywczej walut	5.114	5.459	6.350	6.663	ok. 7.000	Brak danych

Wskaźniki inflacji

Przebieg procesów inflacyjnych wskazuje na zmniejszenie się z roku na rok dynamiki wzrostu cen. Ceny towarów i usług konsumpcyjnych (liczone w stosunku do roku poprzedniego – wskaźnik średnioroczny) w 1990 r. wzrosły o 585,8%; w 1991 r. spadły do 70,3%, a w 1997 r. Do 14,9%. W 1998 r. wskaźnik inflacji w stosunku do roku 1997 wyniósł 11,8%.

Decydujący wpływ na zmniejszenie się inflacji mają relatywnie niskie ceny żywności, napływ towarów konsumpcyjnych z importu hamujący wzrost cen krajowych, przy ciągle wysokim wskaźniku cen usług. Obniżający się wskaźnik inflacji daje poczucie rosnącej stabilizacji sferom gospodarczym, a ludności – poczucie bezpieczeństwa socjalnego.

Zadłużenie zagraniczne

Istotnym problemem pozostaje zadłużenie zagraniczne Polski. W końcu 1997 r. ogólne zadłużenie kraju wynosiło 38,5 mld USD, a w końcu 1998 r. wynosiło 42,7 mld USD.

Jednak w przeliczeniu na jednego mieszkańca zadłużenie Polski jest niższe niż w niektórych krajach Europy Środkowej. Na przykład w 1998 r. wynosiło ono w Polsce 1.104 USD, podczas gdy w 1996 r. na Węgrzech 2.710 USD, w Słowenii 2.000 USD, w Czechach 1.963 USD.

Wskaźniki bezrobocia

Od połowy 1994 roku bezrobocie zmalało w sposób znaczący. W 1993 r. stopa bezrobocia wynosiła 16,4%, a w grudniu 1998 r. spadła do 10,4%. Lata 1993-98, pod względem kształtowania się bezrobocia, można podzielić na dwa okresy:

- pierwszy trwający do połowy 1994 r. charakteryzował się tendencją wzrostową bezrobocia, które osiągnęło rekordowy blisko 3 milionów osób. Sytuacja ta spowodowana była przekształceniami polskiej gospodarki, koniecznością dostosowania jej do wymogów gospodarki rynkowej,
- drugi rozpoczął się w sierpniu 1994 r. i charakteryzował się dynamicznym spadkiem bezrobocia. W grudniu 1998 r. liczba bezrobotnych wyniosła 1.831,4 tys. osób, czyli zmniejszyła się o 1.058,2 tys. osób (tj. o 37%) w porównaniu z końcem grudnia 1993 r. Przyczyną zaistniałej sytuacji była z jednej strony poprawa wyników gospodarczych kraju, przejawiających się m.in. wysokim tempem wzrostu gospodarczego (w 1998 r. – PKB wzrósł o 4,8%), co spowodowało wzrost popytu na pracę, z drugiej strony – prowadzenie przez państwo aktywnej polityki społecznej, polegającej m.in. na wprowadzeniu w życie nowych rozwiązań prawnych oraz instrumentów, których głównym celem było stworzenie miejsc pracy dla bezrobotnych.

Dane dotyczące bezrobocia – stan na dzień 31 grudnia:

LATA	1993 r.	1994 r.	1995 r.	1996 r.	1997 r.	1998 r.
Zarejestrowani bezrobotni (w tys.)	2.889,6	2.838,0	2.628,8	2.359,5	1.826,4	1.831,4
Stopa bezrobocia (w %)	16,4	16,0	14,9	13,2	10,3	10,4

Wskaźniki umiejętności pisania i czytania

W latach dziewięćdziesiątych notuje się w Polsce znaczne poszerzenie zakresu kształcenia. Wynika to zarówno z procesów demograficznych, jak i ze wzrostu aspiracji edukacyjnych ludności.

Wskaźniki skolaryzacji, które są miarą powierzchowności nauczania, wskazują systematyczny wzrost uczących się w wieku 15-18 lat (wzrost z 80% w roku szkolnym 1990/91 do 88% w 1998/99) i w grupie 19-24 lata w szkolnictwie wyższym (odpowiednio wzrost z ok. 13% do 34%).

Ponad dwu i półkrotny wzrost wskaźnika skolaryzacji w szkolnictwie wyższym w latach 1990-1998 wpłynął na zmniejszenie dystansu dzielącego w tej dziedzinie Polskę od wielu krajów zachodnich.

2. Informacje dotyczące ludności

Według aktualnych danych statystycznych w grudniu 1998 r. liczba ludności Polski wyniosła 38.667 tys., w tej liczbie 51,4% stanowiły kobiety. Udział mieszkańców miast wynosił 61,9%. Średnio co czwarta osoba była w wieku poniżej 18 lat, w tym co piąta nie ukończyła 15 lat. Przeciętnie 60 osób na 100 stanowiły osoby w wieku 20-64 lata, pozostałe 12% ludności w wieku 65 lat i więcej. Dokładne dane o stanie i strukturze liczby ludności oraz dynamice

zmian w latach 1993-1998 prezentują tabele poniżej:

Struktura ludności według miejsca zamieszkania w tysiącach:

Wyszczególnienie	1993 r.	1994 r.	1995 r.	1996 r.	1997 r.	1998 r.
Ludność ogółem (w tys. osób)	38.505	38.581	38.609	38.639	38.660	38.667
- miasta	23.808	23.868	23.876	23.903	23.925	23.923
- wieś	14.697	14.713	14.733	14.736	14.735	14.744

Struktura ludności według miejsca zamieszkania w procentach:

Wyszczególnienie	1993 r.	1994 r.	1995 r.	1996 r.	1997 r.	1998 r.
- miasta	61,7	61,9	61,8	61,9	61,9	61,9
- wieś	38,2	38,1	38,2	38,1	38,1	38,1

Struktura ludności według wieku – w procentach:

Wyszczególnienie	1993 r.	1994 r.	1995 r.	1996 r.	1997 r.	1998 r.
0-14 lat	23,7	23,1	22,5	22,8	21,1	20,3
65 lat i więcej	10,7	10,9	11,2	11,5	11,6	11,9

W 1998 r. zawarto w Polsce 209,4 tys. małżeństw, co oznacza nieznaczny wzrost w stosunku do roku poprzedniego. W wyniku rozwodu rozpadło się 45,2 tys. par. Liczba urodzeń żywych obniżyła się do poziomu poniżej 400 tys. W 1998 r. przyszło na świat 396,5 tys. dzieci, co w przeliczeniu na jedną kobietę w wieku 15-49 lat daje współczynnik płodności równy 1,43. Znaczący spadek tego współczynnika z poziomu 1,85 w 1993 r. jest spowodowany głównie obniżeniem się

cząstkowych współczynników płodności, mierzonych liczbą urodzeń żywych na 1.000 kobiet w wyodrębnionych grupach wieku.

Współczynnik płodności, tj. urodzenia żywe na 1.000 kobiet:

Wyszczególnienie	1993 r.	1994 r.	1995 r.	1996 r.	1997 r.	1998 r.
15-49 lat	50,6	48,8	43,3	42,5	40,7	38,8
15-19	27,2	25,5	22,0	21,1	19,5	18,7
20-24	138,0	128,6	113,0	107,6	100,7	92,6
25-29	114,2	113,4	104,5	103,8	100,0	96,2
30-34	57,4	59,0	53,7	54,6	53,4	52,2
35-39	25,4	26,2	23,2	223,2	22,3	21,5
40-44	6,3	6,5	5,5	5,5	5,3	4,9
45-49	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Liczba urodzin żywych	493.310	481.285	433.109	428.203	412.635	395.619
Liczba zgonów niemowląt	7.995	7.284	5.891	5.228	4.194	3.776
Współczynnik zgonów niemowląt; zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	16,1	15,1	13,6	12,2	10,2	9,5
Liczba zgonów matek	60	48	55	33	45	-

Pozytywnym zjawiskiem jest wydłużenie się przeciętnej długości życia. Wyniosła ona 68,9 roku dla mężczyzn oraz 77,3 roku dla kobiet, co w porównaniu do 1993 roku stanowiło wzrost odpowiednio o 2,2% oraz o 1,7%. Liczba zgonów w przeliczeniu na 1.000 ludności wyniosła 9,7 a w grupie niemowląt 9,5 zgonów

w przeliczeniu na 1.000 dzieci żywo urodzonych. W ujęciu względem współczynnik zgonów niemowląt w stosunku do 1993 roku spadł do 38,7%.

ROZDZIAŁ II

SYSTEM POLITYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Po upadku systemu komunistycznego w roku 1989 Rzeczypospolita Polska odrodziła się jako niepodległe i demokratyczne państwo prawne. Zmiany ustrojowe będące dziełem obozu politycznego skupionego wokół “Solidarności” i ugrupowań dawnej opozycji demokratycznej doprowadziły do ukształtowania się nowych instytucji władzy państwowej. Uchwalona w kwietniu 1997 roku Konstytucja uznaje w art. 1, że III Rzeczypospolita jest dobrem wszystkich obywateli. RP stoi na straży niepodległości i nienaruszalności swego terytorium, jest gwarantem wolności i praw człowieka oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego a także zapewnia ochronę środowiska.

Rzeczypospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym rządonym przez władze wybierane w wolnych wyborach, działające w granicach i na

podstawie prawa. Ustrój gospodarczy RP oparty jest na ochronie własności, prawie do swobodnej działalności gospodarczej i zobowiązaniu państwa do urzeczywistnienia zasady sprawiedliwości społecznej.

Ustrój polityczny państwa opiera się na podziale i równowadze władzy wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm (niższa izba parlamentu) i Senat, władzę wykonawczą Prezydent RP i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały. Ustrój RP można określić mianem systemu parlamentarno-gabinetowego.

Sejm składa się z 460 posłów wybieranych w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich, proporcjonalnych i tajnych.

Senat składa się ze 100 senatorów wybieranych w województwach na okres kadencji Sejmu.

Czynne prawo wyborcze przysługuje każdemu obywatelowi, który ukończył 18 lat i nie został pozbawiony praw publicznych lub wyborczych mocą decyzji sądu. Prawo kandydowania do Sejmu przysługuje obywatelom, którzy ukończyli 21 lat, prawo kandydowania do Senatu nabywa się z chwilą ukończenia 30 lat.

Sejm sprawuje władzę ustawodawczą, powołuje Radę Ministrów, (która ponosi przed nim polityczną odpowiedzialność) i ma uprawnienia kreacyjne – wybiera sędziów Trybunału Stanu, sędziów Trybunału Konstytucyjnego, członków Krajowej Rady Sądownictwa, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Rzecznika Praw Obywatelskich, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i Prezesa Narodowego Banku Polskiego. Wobec rządu i administracji rządowej Sejm wypełnia także funkcję kontrolną, a do jego najważniejszych procedur kontrolnych należy: tworzenie komisji śledczych, interpelacje i zapytania poselskie, kontrola wykonania budżetu państwa. Funkcja kontrolna wypełniana jest także poprzez, związaną z Sejmem, Najwyższą Izbą Kontroli.

Senat sprawuje także władzę ustawodawczą poprzez własną inicjatywę ustawodawczą i możliwość uchwalania poprawek do ustaw uchwalonych przez Sejm. Senat uczestniczy także w wypełnianiu przez parlament funkcji kreacyjnej;

zgody Senatu wymaga wybór Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i Rzecznika Praw Obywatelskich; Senat wybiera członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Krajowej Rady Sądownictwa i Rady Polityki Pieniężnej.

Prezydent jest najwyższym przedstawicielem RP i gwarantem ciągłości władzy państwowej. Czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa, nienaruszalności jego granic i niepodzielności jego terytorium. Prezydent jest wybierany przez naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych, na 5 lat i może być ponownie wybrany tylko raz. Na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu. Kandydata zgłasza co najmniej 100.000 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.

Rada Ministrów (rząd) jest organem władzy wykonawczej. Konstytucja stanowi, że “do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego” (art. 146 ust. 2 Konstytucji). Rząd prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej.

Radą Ministrów kieruje Prezes Rady Ministrów lub Premier. Premier reprezentuje RM, kieruje jej pracami i zapewnia wykonanie polityki rządu. Organem administracji rządowej i przedstawicielem Rady Ministrów w terenie jest wojewoda.

Rzeczpospolita jest państwem jednolitym (art. 3 Konstytucji), o silnie rozwiniętym samorządzie terytorialnym. W 1990 roku odrodził się samorząd terytorialny w gminach. Do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy o znaczeniu lokalnym, nie zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów. W roku 1998 przeprowadzono głęboką reformę administracji publicznej, w wyniku której powstał samorząd terytorialny na szczeblu powiatów i województw. W październiku 1998 roku odbyły się wybory do rad gmin, powiatów i sejmików wojewódzkich. W wyniku reformy uproszczony został podział terytorialny państwa, liczba województw zmniejszyła się z 49 do 16. Województwa stały się strukturą o rządowo-samorządowym charakterze.

Samodzielność samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej. Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną jako wspólnoty mieszkańców danego terytorium. Przysługuje im prawo własności i inne prawa majątkowe dające możliwość gospodarowania wspólnym mieniem. Na dochody samorządu terytorialnego składają się: dotacje, subwencje, udział w podatkach, opłaty i podatki lokalne. Wybory do organów samorządu terytorialnego są powszechne, równe, bezpośrednie i tajne. Rady gmin, powiatów i województw wyłaniają podległe sobie organy reprezentacyjne: przewodniczących rad gminnych, powiatowych i sejmików wojewódzkich oraz organy wykonawcze: wójtów, burmistrzów, prezydentów, marszałków województw.

System sądów w Polsce

Rzeczpospolita uznaje niezależność sądów i respektuje niezawisłość sędziów. Na straży tych zasad stoi Krajowa Rada Sądownictwa mająca umocowanie konstytucyjne. Niezawisłość i nieusuwalność sędziego jest przedmiotem ochrony konstytucyjnej (art. 178 i 180 Konstytucji). Wymiar sprawiedliwości w RP sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. Sądy wyjątkowe i tryb doraźny jest zakazany w czasach pokoju, może być wprowadzony tylko w okresie wojny.

Sąd Najwyższy

Podstawowym zadaniem Sądu Najwyższego jest sprawowanie nadzoru nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania (art. 183 ust. 1 Konstytucji), co ma na celu zapewnienie prawidłowości oraz jednolitości wykładni prawa i praktyki sądowej w dziedzinach poddanych jego wartości (art. 2 ust. 2 ustawy o SN). Sąd Najwyższy wykonuje swoje funkcje w dwóch podstawowych formach (art. 13 ustawy o SN).

Pierwszą formą jest rozpatrywanie środków odwoławczych od orzeczeń

sądowych – jeśli chodzi o sądy powszechne jest to tylko rozpatrywanie kasacji (ale w tym zakresie zadania należą głównie do sądów aplikacyjnych), natomiast w charakterze sądu II instancji Sąd Najwyższy orzeka w sprawach wojskowych.

Sąd Najwyższy dzieli się na cztery izby: Cywilną, Karną, Wojskową oraz Administracyjną, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych. Na czele każdej izby stoi Prezes powołany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; w izbie działa Zgromadzenie Sędziów Izby jako organ samorządu sędziowskiego. Na czele Sądu Najwyższego stoi Pierwszy Prezes, a organami samorządu sędziowskiego są Zgromadzenie Ogólne oraz wybierane przez Zgromadzenie – Kolegium Sądu Najwyższego.

Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego jest powoływany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sądu Najwyższego.

Sądy powszechne

Sądy powszechne, to sądy o właściwości generalnej: sprawują one wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Tym samym domniemanie kompetencji przemawia zawsze na rzecz sądów powszechnych. Sądy powszechne dzielą się na:

1. sądy rejonowe,
2. sądy wojewódzkie,
3. sądy apelacyjne.

Sądy rejonowe

Sądy rejonowe tworzy się dla jednej lub większej liczby gmin, tego samego województwa; w uzasadnionych wypadkach może być utworzonych więcej niż jeden sądów rejonowych w tej samej gminie. Sądy te tworzy i znosi oraz ustala ich siedziby i obszary właściwości Minister Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia po zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Sądownictwa.

Sądy rejonowe rozpoznają sprawy należące do sądów wojewódzkich, rozstrzygają sprawy z zakresu prawa karnego (wydziały karne), cywilnego (wydziały cywilne), rodzinnego i opiekuńczego (wydziały rodzinne i nieletnich) oraz pracy i ubezpieczeń społecznych (sądy pracy). Przy sądach tworzy się również odrębne jednostki organizacyjne do spraw gospodarczych – sądy gospodarcze.

Sądy wojewódzkie

Sądy wojewódzkie tworzy się dla jednego lub kilku województw. Tryb tworzenia sądów wojewódzkich jest taki sam jak w wypadku sądów rejonowych.

Sądy wojewódzkie rozstrzygają sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych z wyjątkiem spraw przekazanych ustawami innym sądom. W sądach wojewódzkich, które służą do rejestracji działalności gospodarczej tworzy się odrębne jednostki organizacyjne – sądy gospodarcze.

Sądy wojewódzkie są sądami I instancji w sprawach większej wagi bądź bardziej skomplikowanych, a ponadto sądami II instancji ponieważ rozpatrują środki odwoławcze od orzeczeń sądów rejonowych. Odwołania od orzeczeń sądów wojewódzkich, wydawanych w pierwszej instancji, rozpoznają sądy apelacyjne.

Prezes sądu wojewódzkiego wykonuje czynności administracji sądowej w stosunku do sądów na obszarze właściwości sądu wojewódzkiego. Prezes sądu wojewódzkiego w zakresie administracji sądowej jest organem podległym Ministrowi Sprawiedliwości.

Sądy apelacyjne

Naczelnny Sąd Administracyjny sprawuje kontrolę sądową nad decyzjami administracyjnymi wydawanymi przez organy administracji. NSA orzeka w sprawach skarg na decyzje administracyjne w zakresie i trybie określonym w Kodeksie postępowania administracyjnego oraz odrębnych przepisach.

Każdy obywatel niezadowolony z rozstrzygnięcia wydanego przez organ administracji i po wyczerpaniu trybu odwoławczego od organu wyższego stopnia,

może złożyć do NSA skargę i otrzymać ostateczną decyzję.

Sądy wojskowe

Sądy wojskowe sprawują w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych. W szczególnych przypadkach, jeżeli ustawa tak stanowi, sądy wojskowe sprawują wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych w stosunku do osób nie należących do Sił Zbrojnych. Naczelnym nadzór nad sądami wojskowymi sprawuje w zakresie orzekania - Izba Wojskowa Sądu Najwyższego, natomiast w zakresie organizacji i służby wojskowej – Minister Obrony Narodowej.

Trybunał Konstytucyjny

Rzeczpospolita powierza wydawanie orzeczeń o zgodności aktów prawnych z Konstytucją specjalnie powołanemu do tych celów Trybunałowi Konstytucyjnemu. TK orzeka w następujących sprawach:

- 1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
- 2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
- 3) zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
- 4) zgodności z Konstytucją celów i działalności partii politycznych,
- 5) obywatelskiej skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1,
- 6) oraz rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi organami państwa.

Orzeczenia TK mają moc powszechnie obowiązującą i ostateczną. Postępowanie przed Trybunałem odbywa się na wniosek: Prezydenta RP, Premiera, Marszałka Sejmu, Marszałka Senatu, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prezesa NIK-u, Rzecznika Praw Obywatelskich, Prokuratora Generalnego, 50 posłów lub 30 senatorów. Prawo występowania z wnioskiem o zbadanie zgodności aktu prawnego z Konstytucją mają także inne podmioty, a mianowicie organy samorządu terytorialnego, Krajowa

Rada Sądownictwa; centrale związków zawodowych, kościoły i związki wyznaniowe.

Konstytucja przyznaje także obywatelom prawo wnoszenia do TK obywatelskiej skargi konstytucyjnej celem zbadania zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu prawnego, na podstawie którego wydano orzeczenie sądowe lub decyzję administracyjną.

Rzecznik Praw Obywatelskich

Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży praw i wolności obywateli, określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i innych przepisach prawa. W sprawach o ochronę praw i wolności obywateli Rzecznik bada, czy wskutek działania lub zaniechania organów, organizacji i instytucji, obowiązanych do przestrzegania i realizacji tych praw i wolności, nie nastąpiło naruszenie prawa i/lub zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej.

Najwyższa Izba Kontroli

Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej podległym Sejmowi. NIK kontroluje administrację rządową i inne instytucje państwowe z punktu widzenia legalności, rzetelności, gospodarności i celowości. Kontrola organów samorządu terytorialnego i komunalnych osób prawnych oraz komunalnych instytucji opiera się na kryteriach legalności, gospodarności i rzetelności. Prezesa NIK powołuje Sejm na 6-letnią kadencję.

Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji

Pieczę nad wolnością i ładem w telewizji i radiu sprawuje Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Członkowie KRRiT powołani są przez Sejm, Senat i Prezydenta RP. Zgodnie z art. 213 Konstytucji, "Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu

publicznego w radiofonii i telewizji”.

ROZDZIAŁ III

OGÓLNE INFORMACJE DOTYCZĄCE AKTÓW PRAWNYCH, W KTÓRYCH ZAWARTE SĄ PRAWA DZIECKA

1. Zharmonizowanie prawa krajowego i polityki z przepisami Konwencji.

Najważniejszym aktem prawnym, który zawiera regulacje dotyczące praw dziecka, jest nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., która weszła w życie 16 października 1997 r. Istotnym *novum* wprowadzonym przez Konstytucję jest zaliczenie ratyfikowanych umów międzynarodowych do

źródeł prawa Rzeczypospolitej (art. 87 ust. 1 i art. 91 ust. 1), wraz z zasadą prymatu umów międzynarodowych nad ustawami (art. 91 ust. 2). Otwiera to drogę do stosowania wprost postanowień niniejszej Konwencji. Ponadto Konstytucja zawiera katalog podstawowych praw i wolności obywatelskich (art. 30 do 76), a także szczególne przepisy dotyczące bezpośrednio praw dziecka. Można tu wskazać przede wszystkim na:

- art. 18 – ochrona i opieka Państwa nad macierzyństwem i rodzicielstwem,
- art. 48 ust. 1 – prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami, z powinnością uwzględnienia stopnia dojrzałości dziecka, wolności jego sumienia i wyznania oraz jego przekonań,
- art. 53 ust. 3 (w zw. z art. 48 ust. 1) – prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania religijnego i moralnego zgodnie ze swoimi przekonaniami,
- art. 65 ust. 3 – zakaz zatrudniania dzieci do lat 16, w pełnym wymiarze godzin,
- art. 68 ust. 3 – prawo m.in. dzieci do zapewnienia im przez władze publiczne szczególnej opieki zdrowotnej,
- art. 70 ust. 1 i 2 – prawo do nauki, obowiązkowa nauka do 18 r. życia, bezpłatność nauki w szkołach publicznych,
- art. 71 – pomoc władz publicznych dla rodzin wielodzietnych i niepełnych, dla matek przed i po urodzeniu dziecka,
- art. 72 – ochrona praw dziecka, obowiązek organów władzy publicznej do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, opieka i pomoc władz publicznych dla dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej; obowiązek wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zadania dziecka przez organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko w toku ustalenia praw dziecka; powołanie Rzecznika Praw Dziecka.

Ponadto należy wymienić następujące zmiany lub uchwalenia nowych

aktów prawnych kształtujących prawa dziecka, uwzględniające także postanowienia Konwencji:

- nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ustawą z 26 maja 1995 r. (opublikowaną Dz. U. Nr 83, poz. 417) dotycząca przepisów o przysposobieniu,
- nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego tą samą ustawą, obejmująca przepisy regulujące postępowanie w sprawach o przysposobienie,
- nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ustawą z 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw:

Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 117, poz. 757),

- nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich ustawą z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 89, poz. 443),
- wydanie rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości z 19 maja 1997 r. w sprawie rodzaju i organizacji zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz. U. Nr 58, poz. 361 i poz. 362),
- uchwalenie ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111, poz. 535),
- uchwalenie ustawy z 24.04.1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 75, poz. 468).
- uchwalenie ustawy z 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz. U. Nr 28/1997, poz. 152),
- uchwalenie ustawy z 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (Dz. U. Nr 114, poz. 739),
- uchwalenie ustaw z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Kodeks postępowania

karnego i Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 88, poz. 553, Nr 89, poz. 555 i Nr 90, poz. 557).

Rada Ministrów przyjęła w grudniu 1998 r. projekt ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka, opracowany przez Biuro Pełnomocnika do Spraw Rodziny. Przedkładany projekt stanowi realizację zobowiązania wynikającego z art. 72 ust. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. do ustanowienia Rzecznika Praw Dziecka jako instytucji zapewniającej ochronę praw dzieci. Aby zapewnić możliwość realizacji praw dziecka, organa państwa, w tym zwłaszcza Rzecznik Praw Dziecka, powinni szanować prawa przysługujące rodzinie oraz wspierać ją w prawidłowym wypełnianiu jej zadań, zwłaszcza gdy rodzice bez własnej winy nie mogą podolać ciężącym na nich obowiązkom (utrata możliwości zarobkowania, choroba lub śmierć jednego z rodziców). Jednakże w wypadku naruszenia praw dziecka i zagrożenia jego dobra, obowiązkiem Rzecznika jest, przy wykorzystaniu przysługujących mu kompetencji – podjęcie wszelkich działań koniecznych do zapewnienia dziecku prawidłowego rozwoju.

Nadrzędnym kryterium i celem działań Rzecznika powinno być “dobro dziecka”. Takim samym pojęciem, będącym równocześnie główną dyrektywą interpretacyjną, posługuje się Konwencja o Prawach Dziecka, Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz polskie prawo rodzinne.

2. Mechanizmy na szczeblu krajowym i lokalnym koordynujące politykę dotyczącą dzieci oraz kontrolujące realizację Konwencji.

W Polsce funkcjonują urzędy państwowe zajmujące się zdrowiem, nauką, pracą, sportem czy kulturą dzieci. Nie ma jednak organu, który ujmowałby sprawy dziecka globalnie.

Reprezentacja interesów dziecka wchodzić będzie wkrótce (projekt Rzecznika Praw Dziecka) został w grudniu 1998 r. zatwierdzony przez Radę

Ministrów) w zakres działania Rzecznika Praw Dziecka. Służbą na rzecz rodziny, i tym samym dzieci, zajmuje się Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny. Sprawami dzieci o statusie uchodźcy zajmuje się Pełnomocnik Ministra Spraw Wewnętrznych ds. Uchodźców.

Ustawodawstwo polskie umożliwia realizację inicjatyw społecznych poprzez uznanie prawne stowarzyszeń, fundacji, związków i instytucji pozarządowych. Istnieją organizacje społeczne, które popularyzują Konwencję, wykorzystują jej postanowienia jako argumenty w staraniach o rozwiązywanie problemów dzieci.

3. Propagowanie zasad i przepisów Konwencji

W programach szkoleń sędziów, kuratorów, oraz pracowników zakładów dla nieletnich (organizowanych przez Departament) zawarta jest szeroko rozumiana problematyka praw dziecka, w tym także postanowień Konwencji. Z kolei sami sędziowie i kuratorzy włączają te zagadnienia do treści swoich wystąpień podczas spotkań z dziećmi i młodzieżą w szkołach, różnego rodzaju placówkach i zakładach.

W latach 1993-98 Ministerstwo Edukacji Narodowej zorganizowało 15 kursów uwzględniających tę tematykę (w tym 12 dotyczących wyłączenia praw dziecka), obejmujących w sumie 328 godzin.

Kursy przeznaczone były dla warsztatów, nauczycieli przedszkolnych i szkolnych. Kursy zorganizowane w: Bydgoszczy, Koninie, Krakowie, Krośnie, Łodzi, Warszawie, Wrocławiu. Tabela znajdująca się poniżej zawiera informacje dotyczące kursów i ich tematyki.

1994-1998 WARSZTATY DOTYCZĄCE PRAW CZŁOWIEKA						
Rok	Forma	Temat	Miejsce	Przeznaczony dla	Liczba godzin	Liczba uczestników
1995/95	Kurs	Prawa osobiste w świetle Konwencji o Prawach Dziecka	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Bydgoszczy	Nauczyciele	20	15

1996/97	Kurs	Konwencja o Prawach Dziecka	Wojewódzkie Nauczycielskie Centrum Podnoszenia Kwalifikacji i Kształcenia	Nauczyciele przedszkolni	15	25
1996/97	Kurs	Prawa dziecka i ich ochrona w szkole	Wojewódzkie Nauczycielskie Centrum Podnoszenia Kwalifikacji i Kształcenia	Nauczyciele klas 4-8	34	15
1996/97	Kurs	Prawa człowieka, prawa dziecka	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Krośnie	Nauczyciele	40	20
1996/97	Kurs	Psychologiczno-pedagogiczne konsekwencje łamania praw dziecka	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Krośnie	Nauczyciele – pedagogzy zakładów specjalnych	15	25
1996/97	inne	Respektowanie praw dziecka w szkole	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny we Wrocławiu	Nauczyciele klas 1-3	64	25
1996/97	seminarium	Prawa dziecka	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Gorzowie Wlkp.	Nauczyciele historii i nauk społecznych	6	20
1997/98	kurs	Konwencja o Prawach Dziecka i ochrona dziecka w prawie polskim	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Płocku	Pracownicy oświatowi	5	20
1997/98	kurs	Ochrona praw dziecka w szkole – praktyczne założenia	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Kaliszu	Nauczyciele	30	30
1997/98	kurs	Prawa dziecka w pedagogice C. Freineta oraz inne koncepcje edukacyjne	Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Krakowie	Nauczyciele ze szkół podstawowych	25	30
1997/98	kurs	Prawa człowieka, ochrona praw dziecka w szkole	Nauczycielskie Centrum Kształcenia Łódź	Nauczyciele i rzecznicy	34	18
1997/98	kurs	Konwencja o Prawach Dziecka	Nauczycielskie Centrum Kształcenia - Kraków	Nauczyciele przedszkolni i dyrektorzy	40	25

ROZDZIAŁ IV

DEFINICJA POJĘCIA DZIECKA

Prawnie ustalony limit wiekowy w różnych przypadkach:

1. - 18 lat – granica dojrzałości, np. w przypadku zawierania małżeństw – (art. 10 – Kodeksu Cywilnego)
2. – Nie ma limitu wiekowego w przypadku otrzymywania porady prawnej bez

zgody rodziców.

W polskim prawodawstwie istnieje pojęcie zdolności prawnej; nie ma ono zastosowania w przypadku dzieci poniżej 13 roku życia, a dzieci między 13 i 17 rokiem życia mają ograniczoną zdolność prawną. O pełnej zdolności prawnej mówimy w przypadku osób, które ukończyły 18 rok życia (art. 11, 12 i 15 Kodeksu Cywilnego). Ograniczona zdolność prawna oznacza m.in. możliwość zawierania umów (bez zgody przedstawiciela ustawowego) dotycząca szeroko rozumianych spraw życia codziennego niepełnoletniego (art. 20 Kodeksu Cywilnego), prawa do dysponowania własnymi zarobkami (art. 21 Kodeksu Cywilnego i art. 101 § 2 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego) oraz prawa do dowolnego dysponowania rzeczami materialnymi otrzymanymi przez niepełnoletniego (art. 22 Kodeksu Cywilnego i art. 101 § 2 Kodeksu rodzinnego-opiekuńczego).

Ustawa o zawodzie lekarza z 5 grudnia 1996 roku stanowi, że małoletni winien mieć 16 lat (z pewnymi wyjątkami) oraz uzyskać zgodę przedstawiciela ustawowego by brać udział w eksperymentach medycznych (art. 25 § 22). Aby otrzymać pełną informację nt. stanu zdrowia, diagnozy, możliwych metod diagnostycznych i leczniczych, przewidywalnych konsekwencji ich zastosowania lub zaprzestania, rezultatów leczenia i prognoz, pacjent powinien osiągnąć wiek 16 lat (art. 31 § 5). (Niepełnoletni, poniżej 16 roku życia otrzymują ograniczoną informację (art. 31 § 7). Pacjent musi mieć co najmniej 16 lat by mógł wyrazić zgodę na testy medyczne, inne usługi związane ze zdrowiem (art. 32 § 5) oraz na leczenie chirurgiczne (art. 34 § 4).

3. Ukończenie obowiązku szkolnego – 18 lat (art. 70 § 1 Konstytucji)
4. Zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu, zatrudnienie w pełnym wymiarze oraz zatrudnienie przy pracy związanej z dużym ryzykiem.

Przepisy części 9 Kodeksu Pracy stanowią o jednolitym traktowaniu pracowników młodocianych i ustalają oddzielny system przepisów chroniących tę grupę. Zgodnie z definicją zawartą w art. 190 § 1 Kodeksu pracy, za pracującego niepełnoletniego uważa się osobę, która ukończyła 15 lat, ale nie przekroczyła 18 lat. Warunkiem zatrudnienia takiej osoby jest:

- ukończenie co najmniej szkoły podstawowej,
- przedstawienie świadectwa lekarskiego stwierdzającego, że praca danego rodzaju nie zagraża jej zdrowiu.

Zgodnie z art. 191 § 2 Kodeksu pracy, młodociany nie posiadający kwalifikacji zawodowych może być zatrudniony tylko na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego. W myśl przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z 28 maja 1996 r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania (Dz. U. Nr 60, poz. 278) przygotowanie zawodowe może odbywać się w formie zawodu lub przyuczenia do wykonywania określonej pracy.

Nauka zawodu ma na celu przygotowanie młodocianego do pracy w charakterze wykwalifikowanego robotnika lub czeladnika i obejmuje praktyczną naukę zawodu, organizowaną przez pracodawcę oraz dodatkowe kształcenie teoretyczne. Nauka zawodu trwa na ogół 36 miesięcy, nie krócej jednak niż 33 miesiące.

Przyuczenie do wykonywania zawodu określonej pracy ma na celu przygotowanie młodocianego do pracy w charakterze robotnika przyuczonego i może dotyczyć prac, które nie wymagają odbycia 36 miesięcznej nauki zawodu. Przyuczenie do wykonywania określonej pracy może trwać od 3 do 6 miesięcy. Wyjątek stanowią młodociani uczestnicy Ochotniczych Hufców Pracy, dla których okres przyuczenia może być przedłużony do czasu ukończenia przez nich szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż o 12 miesięcy i nie powinien trwać dłużej niż 18 miesięcy.

Przypadki, kiedy wyjątkowo jest dopuszczalne zatrudnienie

młodocianych, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej oraz nie mają 15 lat, określa rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 29 maja 1996 r. (Dz. U. Nr 62, poz.291).

Powołane rozporządzenie zezwala – w wypadku złożenia wniosku przez ustawowego przedstawiciela – na zatrudnienie młodocianego, który nie ukończył szkoły podstawowej, w celu przyuczenia do wykonywania określonej pracy, pod warunkiem przedstawienia orzeczenia lekarskiego stwierdzającego brak przeciwwskazań do podjęcia przez niego takiej pracy – w następujących sytuacjach:

- gdy młodociany nie podlega obowiązkowi szkolnemu lub uzyskał zwolnienie kuratora oświaty od spełnienia tego obowiązku,
- gdy młodociany, który ukończył 15 lat i podlega obowiązkowi szkolnemu, uzyskał zezwolenie dyrektora szkoły podstawowej na spełnienie obowiązku szkolnego poza szkołą, albo uzyskał skierowanie dyrektora szkoły podstawowej do klasy przysposabiającej do pracy zawodowej.

W celu przyuczenia do wykonywania określonej pracy może być także zatrudniony młodociany, który ma 15 lat, a nie ukończył piątej klasy szkoły podstawowej i nie został zwolniony od spełnienia obowiązku szkolnego. Zatrudnienie takie może nastąpić wyłącznie na podstawie zezwolenia właściwego kuratora oświaty, wydanego na podstawie przedłożonego przez młodocianego orzeczenia lekarskiego oraz opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Natomiast zatrudnienie młodocianego w wieku powyżej 14 lat, a przed ukończeniem 15 lat zgodnie z powołanym rozporządzeniem – jest dopuszczalne na wniosek jego ustawowego przedstawiciela i może dotyczyć wyłącznie młodocianego, który ukończył szkołę podstawową i uzyskał pozytywną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz lekarza. Z takim młodocianym może być zawarta umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego, wyłącznie w celu nauki zawodu.

Młodociany, który ukończył 15 lat, może być zatrudniony na podstawie normalnej umowy o pracę, mającej wyłącznie cel zarobkowy:

- przy lekkich pracach sezonowych i dorywczych; wykaz takich prac na podstawie art. 191 § 4 określają w drodze zarządzeń właściwi ministrowie,
- po uprzednim uzyskaniu kwalifikacji zawodowych, dzięki ukończeniu nauki zawodu lub przyuczeniu do wykonywania określonej pracy, zgodnie z umową o pracę.

Przy lekkich pracach sezonowych i dorywczych mogą być także zatrudnieni młodociani, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej.

Przepisy polskiego prawa pracy nie regulują odrębnie zatrudnienia młodocianych w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy, natomiast różnicują normy czasu pracy w zależności od wieku pracownika młodocianego. Czas pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie może przekraczać 6 godzin na dobę, a młodocianego powyżej 16 lat – 8 godzin na dobę. Do czasu pracy młodocianego wlicza się czas nauki bez względu na to, czy odbywa się ona w godzinach pracy, jednakże w wymiarze nie przekraczającym 18 godzin tygodniowo.

Postanowienia art. 32 Konwencji zobowiązują Państwa – Strony do przestrzegania w odniesieniu do młodocianych szczególnych zasad dotyczących warunków pracy.

Problematyka dotycząca zatrudnienia młodocianych, tzn. osób nie mających ukończone 15 lat, a nie przekroczone 18 lat, uregulowana jest przepisami działu dziewiątego Kodeksu pracy. Zgodnie z art. 190 tej ustawy – zabronione jest zatrudnianie osoby, która nie ukończyła 15 lat. Na podstawie art. 204 Kodeksu pracy zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów z 1 grudnia 1990 r. zawierające wykaz prac wzbronionych młodocianym (Dz. U. Nr 85, poz. 500, z 1992 r. Nr 1, poz. 1i z 1998 r. Nr 105, poz. 658).

Zgodnie z tym rozporządzeniem, wzbronione jest zatrudnienie osób

młodocianych przy pracach, przy których występują czynniki szkodliwe dla zdrowia (o określonym poziomie tych czynników) i niebezpieczne oraz przy pracach uciążliwych i zagrażających prawidłowemu rozwojowi psychicznemu. Są to prace:

- związane z nadmiernym wysiłkiem fizycznym i transportem ciężarów oraz wymuszoną pozycją ciała,
- w obciążającym mikroklimacie środowiska pracy (gorącym, zimnym, zmiennym),
- przy nieodpowiednim oświetleniu,
- w hałasie i w narażaniu na drgania,
- w polach elektromagnetycznych, elektrostatycznych i narażające na promieniowanie jonizujące, laserowe, nadfioletowe i podczerwone,
- pod ziemią, poniżej poziomu gruntu i na wysokości,
- w podwyższonym lub obniżonym ciśnieniu,
- w narażeniu na szkodliwe pyły o działaniu zwłókniającym, drażniącym i uczulającym,
- w kontakcie ze szkodliwymi czynnikami biologicznymi,
- w narażeniu na działanie szkodliwych substancji chemicznych (rakotwórczych, o prawdopodobnym działaniu rakotwórczym, toksycznych, alergenów kontaktowych, chemicznych środków ochrony roślin i leków psychotropowych),
- zagrażające prawidłowemu rozwojowi psychicznemu (m.in. związane z produkcją, sprzedażą i konsumpcją wyrobów alkoholowych, ubojem i obróbką poubojową zwierząt, obsługą łaźni itp.),
- niebezpieczne, stwarzające możliwość urazów u młodocianych i powodujące zagrożenia u innych osób.

W wykazie zawartym w rozporządzeniu, zezwolono jednocześnie na zatrudnianie młodocianych w wieku powyżej 16 lat przy niektórych rodzajach prac wzbronionych, w celu umożliwienia przygotowania do

wykonywania określonego zawodu, określając jednocześnie warunki zapewniające ochronę zdrowia i bezpieczeństwo młodocianym.

5. Podjęcie współżycia seksualnego – 15 lat, minimum to można wyprowadzić z przepisów Kodeksu karnego, art. 200 § 1, przewidującego karalność sprawcy, który doprowadza małoletniego poniżej 15 lat do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej, albo wykonania takiej czynności. Jeżeli pokrzywdzony nie ma ukończonych 15 lat, odpowiedzialności karnej sprawcy nie wyłącza zgoda pokrzywdzonego.

6. Zawarcie małżeństwa – należy tu rozróżnić stan istniejący przed i po ratyfikacji Konkordatu między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską. Dotychczas zawarcie małżeństwa było możliwe wyłącznie przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (art. 1 § 1 k.r.o.), polskim konsulem lub osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula (art. 2 k.r.o.). Małżeństwo mogło być zawarte przez mężczyznę po ukończeniu 21 lat i kobietę po ukończeniu 18 lat. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy mógł zezwolić na zawarcie małżeństwa mężczyźnie, który ukończył 18 lat oraz kobiecie, która ukończyła lat 16. Obecnie, po wejściu w życie z dniem 15 listopada 1998 r. ustawy z 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw: Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 117 poz. 757), małżeństwo może być też zawarte w obecności duchownego (z zachowaniem określonych a art. 1 k.r.o. wymogów formalnych). Granica wieku zdolności do zawarcia małżeństwa została określona na 18 lat, bez względu na płeć nupturienta. Za zezwoleniem sądu opiekuńczego związek małżeński może zawrzeć kobieta, która ukończyła lat 16 (art. 10 § 1 k.r.o.).

7. Obowiązkowa służba wojskowa. Do wojska można powołać osobę, która

ukończyła 18 rok życia. Określa to ustawa z 21 listopada 1967 r. "O powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej" (Dz. U. z 1992 r. Nr 4, poz. 16). Ta ustawa przewiduje również ochotnicze spełnianie zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony, jednakże nie określa żadnych granic wiekowych.

8. Składanie zeznań w sądzie. Należy tu rozróżnić dwa zagadnienia. Pierwsze, możliwość bycia powołanym na świadka. Prawo polskie zarówno w procedurze cywilnej, jak i karnej, nie stawia formalnych ograniczeń odnośnie wieku osoby, która może być powołana na świadka. Wyjątkiem jest art. 430 k.r.o., który określa, że w sprawach małżeńskich (o rozwód, unieważnienie małżeństwa, ustalenia lub nieistnienia małżeństwa) nie mogą być przesłuchiwani w charakterze świadków małoletni, którzy nie ukończyli lat 13, a także zstępni stron, którzy nie ukończyli lat 17.

Oczywistym ograniczeniem dla wykorzystywania w postępowaniach zeznań dzieci jest przewidziana w art. 259 pkt 1 k.p.c. materialna przesłanka zdolności do spostrzegania oraz do komunikowania swoich spostrzeżeń. Osoby, które takiej zdolności nie posiadają, nie mogą być świadkami, jednakże cytowany przepis rezygnuje z formalnego określenia sztywnej granicy wiekowej.

Drugie zagadnienie, to osobisty udział małoletniego w sprawach jego dotyczących. Jakkolwiek z przepisów k.p.c. nie można wywieść, że małoletni ma status pełnoprawnego uczestnika postępowania, nie jest on jednak tylko biernym przedmiotem czynności procesowych.

W sprawach opiekuńczych k.p.c. nie formułuje *expressis verbis* obowiązku wysłuchania małoletniego. Przyznaje natomiast osobie pozostającej pod władzą rodzicielską, opieką lub kuratelą zdolności do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym tej osoby, chyba że nie ma ona zdolności do

czynności prawnych (art. 573 § 1 k.p.c.). Wprawdzie § 2 tego samego artykułu pozwala sądowi ograniczyć, lub nawet wyłączyć osobisty udział małoletniego w postępowaniu, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze, jednak już art. 574 § 1 przyznaje możliwość nakazania przez sąd opiekuńczy osobistego stawiennictwa osoby pozostającej pod władzą rodzicielską lub opieką. Wreszcie art. 576 § 2, mówi wprost o wysłuchaniu małoletniego w toku postępowania precyzując, że ze względów wychowawczych może ono nastąpić poza salą posiedzeń sądowych. Kwestię obowiązkowego wysłuchania małoletniego regulują normy wyższego rzędu – właśnie sam art. 12 ust. 2 Konwencji (gdyż, zgodnie z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP, ratyfikowane umowy międzynarodowe są źródłem prawa w Polsce) oraz cytowany już art. 72 ust. 3 Konstytucji.

Wiekem zezwalającym na ponoszenie odpowiedzialności karnej jest 17 lat. Granicę tę przewidywał zarówno kodeks karny z 1969 r., jak i ust. 10 § 1 nowego kodeksu karnego z 2.08.1997 r. Obydwa akty prawne przewidują też szczególny przypadek odpowiedzialności karnej nieletniego za niektóre typy szczególnie drastycznych zbrodni, przy zachowaniu określonych przesłanek podmiotowych. Kodeks karny z 1969 r. wyznaczał granicę wieku takiej odpowiedzialności na lat 16 (art. 9 § 2), nowy kodeks obniżył ją zaś do lat 15 (art. 10 § 2). Granice wymienione wyżej stanowią też minimum wieku do skazania na karę pozbawienia wolności. Osoby poniżej tego wieku odpowiadają za popełnione czyny karalne jako nieletni, na zasadach przewidzianych w ustawie z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich.

9. Zezwolenie na konsumpcję alkoholu i innych substancji znajdujących się pod kontrolą – 18 lat. Granicę tę można ustalić, opierając się na następujących przepisach:
 - art. 15 pkt 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. Nr 35, poz. 230 z późn. zm.), zakazujący sprzedaży alkoholu osobom poniżej lat 18 i art. 43 ust. 1 tej

- ustawy przewidujący odpowiedzialność prawną za naruszenie tego zakazu,
- art. 208 k.k. przewidujący karalność rozpijania małoletniego poprzez dostarczanie mu napoju alkoholowego, ułatwianie jego spożycia lub nakłanianie go do spożycia takiego napoju,
 - art. 6 ust. 1 ustawy z 9.11.1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. Nr 10/96, poz. 55), zakazujący sprzedaży wyrobów tytoniowych osobom do lat 18, a także art. 8 tej ustawy, zabraniający reklamowania i promocji wyrobów tytoniowych, rekwizytów tytoniowych oraz produktów je imitujących w prasie dziecięcej i młodzieżowej, oraz art. 13 wprowadzający kary za łamanie tych przepisów,
 - art. 17 ust. 2 ustawy z 24.04.1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 75, poz. 468), przewidujący możliwość skierowania na przymusowe leczenie i rehabilitację osoby uzależnionej od środków odurzających lub substancji psychotropowej, o ile osoba ta nie ukończyła 18 lat.

ROZDZIAŁ V

INFORMACJE DOTYCZĄCE REALIZACJI ZASAD OGÓLNYCH

Art. 2 Konwencji o Prawach Dziecka zawiera klauzulę niedyskryminacyjną. Jest ona niemal identyczna z postanowieniami art. 24 Międzynarodowego Paktu Praw Osobistych i Politycznych. “W szczególności państwa zobowiązane są do poszanowania i zapewnienia wszelkich praw uregulowanych w Konwencji bez żadnej dyskryminacji z uwagi na dziecko bądź jego rodziców czy opiekunów prawnych, rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, polityczne lub inne opinie, narodowe bądź społeczne pochodzenie, prawo własności, inwalidztwo, urodzenie czy inny status”. Ustęp 2 cytowanego artykułu nakłada na Państwa – Strony Konwencji obowiązek zastosowania wszelkich niezbędnych metod w celu ochrony dziecka przed jakimikolwiek formami dyskryminacji bądź karą w związku ze statusem, aktywnością, wyrażanymi opiniami lub przekonaniami rodziców dziecka, opiekunów lub członków rodziny.

Polski system prawny oparty jest na zasadzie równouprawnienia wszystkich, bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Wynika to jednoznacznie z postanowień Konstytucji RP, która w art. 32 honoruje równość obywateli wobec prawa i stwierdza w ust. 2, że “nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”.

Trzeba także dodać, że polskie prawo usunęło dyskryminację dzieci nienarodzonych, poddając pełnej ochronie życie dzieci od chwili poczęcia. (Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r.).

Przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jak i Kodeksu cywilnego nie zawierają żadnych klauzul dopuszczających dyskryminacyjne traktowanie pewnych kategorii dzieci, a tym samym polskie prawo spełnia wymogi Konwencji. Art. 3 Konwencji akcentuje konieczność traktowania dobra dziecka jako nadrzędnej

wartości we wszystkich działaniach podejmowanych przez instytucje, służby publiczne, osoby prywatne.

Konstytucja RP otacza szczególną ochroną małżeństwo, macierzyństwo i rodzicielstwo (art. 18). Art. 72 Konstytucji “zapewnia ochronę praw dziecka” i daje każdemu prawo do żądania od organów władzy publicznej ochrony praw dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Konstytucja stwierdza, że dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy ze strony władz publicznych i zobowiązuje ustawodawcę do określenia kompetencji i sposobu powołania Rzecznika Praw Dziecka.

Wspomniany wcześniej art. 3 Konwencji, zobowiązuje nie tylko organy ustawodawcze, ale także sądy i władze administracyjne, a nawet instytucje opieki nad dziećmi do uwzględniania w pierwszej kolejności nadrzędnego interesu dziecka, które to pojęcie nie zostało zarazem w sposób sztywny zdefiniowane. W tej sytuacji najwłaściwszym, z punktu widzenia techniczno-prawnego, sposobem realizacji wspomnianego nakazu Konwencji jest posłużenie się stosowną klauzulą generalną przez ustawodawcę polskiego. Postulatowi temu czyni zadość polski system prawny poprzez przepisy prawne nakazujące organom stosującym prawo – w szczególności sądom – uwzględniać dobro dziecka i to z odpowiednim pierwszeństwem.

Z terminem “dobro dziecka” spotykamy się w najważniejszym dla stosunków rodzinnych akcie ustawodawczym – Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Nie zawiera on części ogólnej lub w jakikolwiek inny, formalny sposób wyróżnionego, zespołu przepisów, które miałyby cechę większej ważności lub szerszego zakresu zastosowania wobec pozostałych postanowień. Szczególny wzgląd na dobro dziecka nie mógł tu więc znaleźć wyrazu w usytuowaniu odpowiednich przepisów prawnych.

Mimo to jurysdykcja sądowa przyjmuje, że nakaz priorytetowej ochrony dobra dziecka ma walor ogólny, w postaci normatywnie pojętej zasady polskiego prawa rodzinnego. Zasada ta uwzględniona jest we wszelkich regulacjach

dotyczących dziecka. Za takim ujęciem przemawia fakt, że wywodzi się ją z postanowień Konstytucji, która określa założenia ustroju politycznego Rzeczypospolitej Polskiej. Dobro dziecka jest uznawane jako wartość nadrzędna w stosunku do interesów rodziców, opiekunów i innych osób. Konwencja każe respektować wspomniane interesy rodziców, ponieważ przyjmuje generalnie założenie, iż będą one realizowane także w interesie dziecka, któremu środowisko rodzinne stwarza najlepsze – z reguły – warunki rozwoju.

W polskim systemie prawnym odpowiedzialność oraz prawa i obowiązki rodziców wobec dzieci ujęte są przede wszystkim w instytucji władzy rodzicielskiej, uregulowanej bliżej w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Zgodnie z założeniami Konwencji, władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom (art. 92 i 93 k.r.o.). W konsekwencji nie ma tu miejsca na rozważania, czy wzgląd na dobro dziecka wymaga przyznania albo nie przyznania rodzicom władzy rodzicielskiej. Natomiast kwestia ta pojawia się w wypadku ustalenia ojcostwa, ponieważ w takiej sytuacji, w myśl art. 93 § 2 k.r.o.) “władza rodzicielska przysługuje ojcu tylko wtedy, gdy przyzna mu ją sąd”.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy zakazuje rozwiązania małżeństwa przez rozwód, “jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro małoletnich dzieci małżonków” (art. § 2). W przepisie tym znajdują pełny wyraz założenia Konwencji, która w rodzinie, we współdziałaniu obojga rodziców widzi optymalne przesłanki rozwoju dziecka. Powołany tu przepis wyraźnie przyznaje wyższą rangę wartości jaką jest “dobro dziecka” nad własnymi interesami jego rodziców lub rodzica, którzy żądają rozwiązania małżeństwa. Funkcja tego przepisu polega na podtrzymywaniu więzi rodzinnych i bliskich oddziaływań wychowawczych obojga rodziców na ich dzieci, gdy odpowiada to dobru dziecka. Dobro dziecka stanowi również podstawę do integracji organów sądowych w wykonywanie władzy rodzicielskiej. W myśl art. 109 k.r.o., “jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia”, których przykładowy katalog zawierają dalsze postanowienia wspomnianego artykułu. W ten sposób organy

sądowe mogą, zgodnie z założeniami Konwencji, wpływać na ochronę interesów dziecka, Integracja ta może doprowadzić aż do zawieszenia, albo pozbawienia władzy rodzicielskiej. Podstawy do tak daleko idących decyzji zostały jednak odrębnie i wąsko określone. Sąd może bowiem zawiesić władzę rodzicielską w razie przemijającej przeszkody w jej wykonywaniu (art. 110 k.r.o.), a pozbawić “jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody, albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki względem dziecka” (art. 111 § 1, k.r.o.). Gdyby więc zagrożenie albo naruszenie dobra dziecka przybrały inne, w szczególności mniej drastyczne postaci, sąd nie miałby podstaw do pozbawienia władzy rodzicielskiej.

Z różnych względów może się wychowywać poza kręgiem swojej naturalnej rodziny. W takich wypadkach również pojawia się problem stosunku interesów dziecka do interesów owych innych osób, które wychowują i kierują dzieckiem.

Polskie prawo odwołuje się tu do “dobra dziecka”, najpierw gdy chodzi o wybór owych osób, którym ma być powierzone dziecko. Odpowiednie przepisy opierają się na założeniu, że sprawę należy rozważyć indywidualnie, nie poprzestając na schematach ogólnych – jak ma się rzecz przy władzy rodzicielskiej przysługującej z reguły rodzicom. Zarazem decydującym kryterium owego wyboru ma być dobro dziecka.

Zgodnie z postanowieniami Konwencji, również treść stosunku prawnego łączącego adoptującego z adoptowanym, jak i opiekuna z podopiecznym powinna być zdeterminowana nadrzędnym interesem dziecka. Zasady te są w pełni respektowane przez prawo polskie. Adoptującym przysługuje bowiem władza rodzicielska (art. 121 § 1 i art. 123 k.r.o.), a co do opieki rodziny zastępczej art. 154 k.r.o. zawiera generalną zasadę, że “opiekun obowiązany jest wykonywać swe czynności z należytą starannością, jak tego wymaga dobro pozostającego pod opieką i interes społeczny”. Poza tym, do rodzin zastępczych stosuje się odpowiednio przepisy o władzy rodzicielskiej (art. 155 § 2 k.r.o.), które jak wspomniano – oparte

są na koncepcji priorytetu dobra dziecka.

Dobro dziecka ma ponadto znaczenie przy podejmowaniu decyzji o rozwiązywaniu wspomnianych stosunków prawnych. W najszerszej mierze odnosi się to do jakości opieki. W myśl art. 169 § 2 k.r.o. sąd ma bowiem kompetencję do zwolnienia opiekuna, gdy opiekun “dopuszcza się czynów lub zaniechań, które naruszają dobro dziecka”. Z kolei w odniesieniu do adopcji (rozwiązywalnej) wzgląd na dobro dziecka – podobnie jak przy rozwodzie – służy do utrzymywania więzi rodzinnej, gdyż według art. 125 § 1 k.r.o. “rozwiązanie stosunku przysposobienia nie jest dopuszczalne, jeżeli wskutek tego miałyby ucierpieć dobro małoletniego dziecka”. Postanowienia te pozostają w pełnej zgodzie z Konwencją o prawach dziecka, rozwijając w rozważanym okresie jej ogólne założenia.

W sumie można powiedzieć, że treść pojęcia “dobro dziecka”, ustalona wedle wskazań aktualnego prawa polskiego, odpowiada w ogólnych zarysach pojęciu “nadrzędnego interesu dziecka”, przedstawionego w Konwencji o prawach dziecka.

Prawo dziecka do życia i rozwoju zapisane jest w Konwencji w art. 6. Aktualny stan prawny Rzeczypospolitej Polskiej gwarantuje ochronę życia i zdrowia człowieka od chwili jego poczęcia. Przepisy regulujące tę kwestię zawarte są w ustawie o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (przepisy ustawy z 7 stycznia 1993 r.) mówią, że każda istota ludzka ma od chwili poczęcia przyrodzone prawo do życia; życie i zdrowie dziecka od chwili jego poczęcia pozostają pod ochroną prawa). W roku 1997 Trybunał Konstytucyjny stwierdził niezgodność z Konstytucją nowelizacji wyżej wspomnianej ustawy, kwestionującej prawo do życia dzieci nienarodzonych. Trybunał uznał, że prawo do życia ma charakter bezwzględny i jest nieodzownym elementem zasady demokratycznego państwa prawa (orzeczenie TK 26/97 z 28 maja 1997 r.). Tym samym prawo do życia od chwili poczęcia uzyskało silną ochronę konstytucyjną.

Prawo dziecka do ochrony przed zagrożeniem życia i zdrowia oraz prawo do rozwoju wspierają normy prane nakazujące otoczyć matkę szczególną opieką przed i

po urodzeniu dziecka. Ustawodawstwo polskie dotyczące stosunków pracy zapewnia kobiecie urlopy macierzyńskie, przewiduje również urlopy wychowawcze z możliwością wykorzystania przez matkę lub ojca (patrz rozdział VIII).

Ochrona życia i zdrowia dziecka, jego rozwoju fizycznego, umysłowego i społecznego zabezpieczona jest także innymi ustawami: o zakładach opieki zdrowotnej, systemie oświaty, postępowaniu w sprawach nieletnich, zatrudnianiu i rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Kwestię tę regulują ponadto: Kodeks rodzinny i opiekuńczy, określający prawa i obowiązki rodziców do zapewnienia dziecku właściwych warunków rozwoju (patrz rozdział VII), a także przepisy dotyczące przygotowania zawodowego młodocianych, system zasiłków i ubezpieczeń społecznych (patrz rozdział VIII).

W Konwencji silnie akcentuje się autonomię dziecka jako osoby, szacunek dla jego poglądów, co ma szczególną wagę w miarę jego dorastania – zbliżania się do pełnoletności. Art. 12 zapewnia dziecku, które jest zdolne do kształtowania własnych poglądów, prawo do swobodnego ich wyrażania we wszystkich sprawach dotyczących jego osoby. Korelatem tego prawa jest obowiązek nałożony na organy państwowe, organizacje społeczne oraz osoby mające wpływ na sytuację dziecka, polegający na wysłuchaniu opinii dziecka i nadaniu jego poglądom należytej doniosłości faktycznej i prawnej. W wielu przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wymaga się zgody dziecka, które ukończyło 13 lat w sprawach np. zmiany nazwiska dziecka (art. 88 § 2, art. 89, § 1 i 2, art. 90 § 1, art. 122 § 3 k.r.o.), co do przysposobienia dziecka (art. 118 § 1 k.r.o.), co do krwi dziecka dla jej zbadania w postępowaniu cywilnym (art. 306 k.p.c.).

W zakresie prawa cywilnego przyznaje się dziecku zróżnicowaną wiekiem możliwość uczestnictwa w obrocie prawnym. W odniesieniu do dzieci powyżej 13 lat, to jest mających ograniczoną zdolność do czynności prawnych, przewiduje się niekiedy system kontroli w postaci zgody przedstawiciela ustawowego dziecka, a nawet zezwolenia sądu opiekuńczego. Dotyczy to zaciągania zobowiązań lub rozporządzenia prawem majątkowym. Inne czynności dziecko powyżej 13 lat może

dokonać samodzielnie. Wśród nich warto wymienić: rozporządzenie swoim zarobkom, czynności prawne dotyczące przedmiotów majątkowych oddanych dziecku do swobodnego użytku oraz zawarcia umowy o pracę. Ocenia się, że polski system prawny wyznacza szeroki zakres kompetencji do dokonywania czynności prawnych przez małoletnich w wieku dorastania. Ustawodawca polski uznaje za ważne umowy dziecka nawet poniżej 13 lat, jeżeli dotyczą one drobnych rutynowych spraw życia codziennego.

Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów, zwłaszcza prawo do wypowiedzania się w postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, realizuje się w mniejszym lub większym stopniu na płaszczyźnie norm procesowych. Obowiązuje zasada, że dziecko reprezentowane jest w postępowaniu sądowym cywilnym przez swoich przedstawicieli ustawowych, czyli zazwyczaj rodziców, zgodnie z art. 65 § 1 i 66 k.p.c. Jednakże dziecko, które ukończyło 13 lat, może występować samodzielnie w większości spraw rozpatrywanych przez sąd opiekuńczy, ponadto zaś art. 65 § 2 k.p.c. przyznaje dziecku powyżej 13 lat zdolność procesową w sprawach wynikających z czynności prawnych, których może ono dokonać samodzielnie.

Przepis art. 573 § 1 w związku z art. 510 k.p.c. stanowi bowiem, że osoba o ograniczonej zdolności do czynności prawnych jest uczestnikiem postępowania opiekuńczego, które jej dotyczy. Niekiedy jednak osobisty udział dziecka w postępowaniu sądowym może być niewskazany, ze względów wychowawczych. Art. 573 § 2 k.p.c. umożliwia wyłączenie osobistego uczestnictwa dziecka w takim postępowaniu. Zdaniem Sądu Najwyższego, dziecko nie jest jednak uczestnikiem postępowania w rozumieniu art. 510 k.p.c. w sprawach o ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej. Sąd Najwyższy uznał jednak konieczność uwzględniania opinii dziecka przy rozstrzyganiu omawianych spraw. Następuje to w trybie wysłuchania dziecka przez sąd orzekający o władzy rodzicielskiej.

Ustawodawstwo i system prawny w Polsce przyjmuje i respektuje w pełni zasady niedyskryminacji i najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka.

Rzeczpospolita zapewnia dziecku prawo do życia od chwili poczęcia oraz prawo do rozwoju oraz szacunku dla jego opinii.

ROZDZIAŁ VI

PRAWA I WOLNOŚCI OBYWATELSKIE

1. Nazwisko i narodowość

W myśl Konwencji każde dziecko powinno mieć prawo do zachowania swojej tożsamości, obywatelstwa, nazwiska. Polskie prawo o aktach stanu cywilnego (Ustawa z 29 września 1986 r. ze zm.) stanowi, że urodzenie dziecka należy zgłosić w ciągu 14 dni od dnia urodzenia celem sporządzenia aktu urodzenia, w którym podane jest nazwisko i imię dziecka, płeć oraz dane osobowe rodziców. Przepisy prawa o obywatelstwie polskim oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego szczegółowo określają warunki sporządzenia aktu urodzenia dziecka, którego rodzice lub jedno z rodziców nie są znane. Polskie prawo nie dopuszcza sytuacji, w której dziecko nie miałoby sporządzonego aktu urodzenia. Ustawa z 19 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim stanowi, że dziecko nabywa przez urodzenie obywatelstwo polskie, gdyż oboje rodzice są obywatelami polskimi lub jedno z rodziców jest obywatelem polskim, a drugie jest nieznanie lub jego obywatelstwo jest nieokreślone.

W wypadku małżeństw mieszanych określenie obywatelstwa dziecka następuje na wniosek rodziców, złożony w ciągu trzech miesięcy od urodzenia dziecka. Spełnione są więc postanowienia art. 7 Konwencji w zakresie otrzymywania nazwiska i uzyskiwania obywatelstwa.

2. Zachowanie tożsamości

Prawo dziecka do poznania swoich rodziców – zawarte w art. 7 Konwencji – funkcjonuje w Polsce z ograniczeniem zgłoszonym jako zastrzeżenie do art. 7 Konwencji. Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania swych rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniom przez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka. Jest to ważne w wypadku tzw. adopcji pełnej.

Konwencja nakazuje w art. 8 poszanowanie prawa dziecka do zachowania swojej tożsamości, w tym: obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych zgodnych z prawem. System prawa polskiego jest zgodny z tym wymogiem. Realizują go przepisy prawa rodzinnego o władzy rodzicielskiej i osobistej styczności rodziców z dziećmi, przepisy postępowania cywilnego, a także ustawa o systemie oświaty (art. 13), w myśl której szkoła umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i religijnej, poprzez naukę własnej historii i kultury.

W okresie objętym niniejszym sprawozdaniem doszło również do dostosowania polskich norm prawnych do przepisów Konwencji w zakresie zachowania tożsamości dziecka w wypadku adopcji zagranicznej. Zgodnie z nowelizacją Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz innych ustaw z 26 maja 1995 r. (Dz. U. Nr 83, poz. 417) przysposobienie, które powoduje zmianę dotychczasowego miejsca zamieszkania przysposobianego w Rzeczypospolitej Polskiej na miejsce zamieszkania w innym państwie, może nastąpić wówczas, gdy tylko w ten sposób można zapewnić przysposobianemu odpowiednie zastępcze środowisko rodzinne, to znaczy wówczas, gdy w kraju nie można zorganizować dziecku odpowiednich warunków rozwoju, przede wszystkim (ale nie tylko) w drodze jego przysposobienia (art. 114 k.r.o.).

3. Wolność wypowiedzania się i ochrona prywatności

Na uwagę zasługują postanowienia Konwencji przyznające dziecku prawo do

kształtowania własnych poglądów i swobodnego ich wyrażania (art. 12 § 1), możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka (art. 12 § 2), prawo do przekazywania i otrzymywania informacji (art. 13), prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania (art. 14) oraz prawo do ochrony prawnej przed bezprawną i arbitralną ingerencją w sferę życia prywatnego, rodzinnego i domowego. Ratyfikując Konwencję, Polska złożyła deklarację będącą faktycznie modyfikacją postanowień zawartych w artykułach od 12 do 16 Konwencji.

Deklaracja stwierdza, że “wykonanie przez dziecko jego praw winno odbywać się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami”. W ostatnim czasie Polska – ze względu na zgodność ustawodawstwa polskiego z unormowaniami Konwencji – podjęła kroki w celu wycofania wyżej wymienionych zastrzeżeń. W 1997 r. do Sejmu wpłynął projekt uchwały uznający celowe wycofanie przez RP zastrzeżeń do art. 12, 13, 14 i 16 Konwencji. Wycofanie zastrzeżeń nie wpłynie na respektowanie praw rodziców i na skuteczne wykonywanie obowiązków rodzicielskich. W tym kontekście warto przytoczyć art. 48 Konstytucji, który stanowi, że “Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”.

4. Prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania

Respektowanie prawa dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania, sformułowanego w art. 14 Konwencji, jest realizowane w polskim prawie oświatowym poprzez zapis z art. 12 ustawy o systemie oświaty, który stanowi, że: “Uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci, szkoły publiczne podstawowe organizują naukę religii na życzenie rodziców, szkoły publiczne ponadpodstawowe – na życzenie rodziców bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki decydują sami uczniowie”. Ust. 2

z tego artykułu zawiera delegację dla Ministra Edukacji Narodowej do określenia, w drodze rozporządzenia i w porozumieniu z władzami kościołów i związków wyznaniowych, warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach. Prawo do nauki religii w szkołach, jako część wolności religijnej, jest zagwarantowane ustawą o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz ustawami o stosunku Państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych. Gwarancje takie zawiera także Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską.

5. Wolność zrzeszania się oraz pokojowych zgromadzeń

Realizacja prawa dziecka do wolności zrzeszenia się oraz pokojowych zgromadzeń (art. 15 Konwencji) znajduje swój wyraz w Ustawie o stowarzyszeniach (art. 3 Ustawy z dnia 7.04.1989 r.), Prawie o zgromadzeniach (art. 1 Ustawy z dnia 5.07.1990 r.) i Ustawie o systemie oświaty (art.56). W myśl ustawy o stowarzyszeniach, prawo tworzenia stowarzyszeń przysługuje obywatelom polskim mającym pełną zdolność do czynności prawnych i niepozbawionym praw publicznych. Małoletni w wieku od 16 do 18 lat, którzy mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych, mogą należeć do stowarzyszeń i korzystać z biernego i czynnego prawa wyborczego – z tym, że w składzie zarządu stowarzyszenia większość muszą stanowić osoby o pełnej zdolności do czynności prawnych. Małoletni poniżej 16 lat, mogą – za zgodą przedstawicieli ustawowych – należeć do stowarzyszeń według zasad określonych w ich statutach. Jeżeli jednak jednostka organizacyjna stowarzyszenia zrzesza wyłącznie małoletnich, mogą oni wybierać i być wybierani do władz tej jednostki.

Natomiast prawo o zgromadzeniach z 5 lipca 1990 r. stanowi, że każdy może korzystać z wolności pokojowego gromadzenia się. Wolność zgromadzenia się podlega ograniczeniu ze względu na ochronę bezpieczeństwa państwowego, porządku publicznego, zdrowia i moralności publicznej oraz respektowanie

praw i wolności innych osób, czyli ze względu na które wskazuje art. 15 ust. 2 Konwencji. Ustawa prawo o zgromadzeniach określa krąg podmiotów uprawnionych do organizowania zgromadzeń. Prawo to przysługuje osobom mającym pełną zdolność do czynności prawnych, osobom prawnym, innym organizacjom i grupom osób.

W ustawie o systemie oświaty wyraźnie podkreśla się, że “w szkole i placówce mogą działać, z wyjątkiem partii i organizacji politycznych, wszystkie stowarzyszenia i organizacje, których celem jest działalność wychowawcza wśród dzieci i młodzieży albo rozszerzenie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły lub placówki” (ust. 1). Z kolei w ust. 2 określa się, iż ta działalność odbywa się za zgodą rady szkoły lub placówki. Również ramowy statut szkoły publicznej (załącznik do zarządzenia MEN z 19 czerwca 1992 r. § 35) uznaje, iż jedną z zasad, które winny być zachowane przy określaniu szczegółowych praw i obowiązków ucznia w statucie danej szkoły jest prawo ucznia do “wpływanego na życie szkoły przez działalność samorządową oraz zrzeszenia się w organizacjach działających w szkole”. (pkt 1).

Przytoczone przepisy świadczą o tym, że dziecko nie jest zobligowane do przynależności organizacyjnej i uznają jego prawo do swobody wyboru. Natomiast statuty organizacji dziecięcych i młodzieżowych zawierają zapisy o dobrowolnej przynależności swoich członków.

W systemie oświaty mogą działać tylko te organizacje i stowarzyszenia, które posiadają prawną legalizację, a ich cele wychowawcze nie są sprzeczne z wartościami i celami wychowawczymi przyjętymi w ustawie o systemie oświaty. Jest to zgodne z ust. 2 art. 15 Konwencji, dotyczącym zakresu ograniczeń swobody zrzeszenia się i zgromadzeń.

6. Prawo do niepodlegania torturom i innego rodzaju okrutnemu, nieludzkemu czy poniżającemu traktowaniu bądź karaniu

Konwencja o Prawach Dziecka (art. 37) zabrania niehumanitarnego traktowania, poniżania i karania dzieci. W tej kwestii wypada wskazać przede wszystkim na art. 72 ust. 2 Konstytucji, który przyznaje każdemu prawo żądania “od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”. Polskie prawo karne uznaje za przestępstwo znęcanie się nad małoletnim. Art. 27, określający podstawowy typ tego przestępstwa stanowi, że: “Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat”.

ROZDZIAŁ VII

ŚRODOWISKO RODZINNE I OPIEKA ALTERNATYWNA

1. Porady udzielane przez rodziców i obowiązki rodzicielskie

Zasada poszanowania praw, obowiązków i odpowiedzialności rodziców za wychowanie i rozwój dziecka, ustalona w art. 5 Konwencji, znajduje odzwierciedlenie w prawie polskim.

Ochronę prawną rodziny gwarantuje ustawa konstytucyjna, która w art. 18 ust. 1 stanowi, że „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajduje się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

W art. 48 ust. 1 podkreśla się prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, z tym, że wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Zasady te znajdują rozwinięcie w przepisach ustaw szczegółowych, przede wszystkim w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (k.r.o.), kodeksie postępowania cywilnego (k.p.c.), kodeksie cywilnym (k.c.),

kodeksie karnym (k.k.), ustawie o systemie oświaty (u.s.o.). Stosunki między rodzicami i dziećmi regulują następujące przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego:

- art. 92 dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską.
- art. 95 § 1 władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka.
 - § 2 dziecko pozostające pod władzą rodzicielską winne jest rodzicom posłuszeństwo.
 - § 3 władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny.
- art. 96 rodzice, wychowujący dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską oraz kierując nim, obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotowywać je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa, odpowiednio do jego uzdolnień.
- art. 97 § 1 jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania.
 - § 9 jednakże o istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie; w braku porozumienia między nimi rozstrzyga sąd opiekuńczy.
- art. 98 rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską.
- art. 99 jeżeli żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, reprezentuje je kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy.
- art. 101 § 1 rodzice obowiązani są sprawować z należyłą starannością zarząd majątkiem dziecka pozostającego pod ich władzą

rodzicielską.

§ 2 zarząd sprawowany przez rodziców nie obejmuje zarobku dziecka ani przedmiotów oddanych mu do swobodnego użytku.

§ 3 rodzice nie mogą bez zezwolenia sądu opiekuńczego dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu, ani wyrażać zgody na dokonywanie takich czynności przez dziecko.

Ustawa o systemie oświaty w art. 18 nakłada na rodziców dziecka podlegającego obowiązkowi szkolnemu obowiązek:

- 1) dopełnienia czynności związanych ze zgłoszeniem dziecka do szkoły,
- 2) zapewnienia regularnego uczęszczania dziecka na zajęcia szkolne,
- 3) zapewnienia dziecku warunków umożliwiających przygotowanie się do zajęć szkolnych,
- 4) zapewnienia dziecku realizującemu obowiązek szkolny poza szkołą – na podstawie zezwolenia dyrektora szkoły publicznej, w której obwodzie dziecko mieszka – warunków nauki określonych w tym zezwoleniu.

W sytuacji, gdy władza rodzicielska nie może być wykonana z powodu trwałej przeszkody, albo gdy rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki – sąd opiekuńczy pozbawia rodziców władzy rodzicielskiej. Jeżeli ustaną przyczyny, które były podstawą pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd może władzę rodzicielską przywrócić (art. 111 § 2 k.r.o.). W razie przemijającej przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może orzec jej zawieszenie (art. 110 k.r.o.). W takich wypadkach zachodzi konieczność ustanowienia opieki. Ustanowienie opieki może nastąpić dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia o pozbawieniu lub zawieszeniu władzy rodzicielskiej. Zgodnie z art. 72 § 2 Konstytucji RP, “Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”. Zatem dzieci i młodzież, które

z różnych przyczyn nie mają w rodzinach naturalnych warunków do prawidłowego rozwoju lub są tych rodzin pozbawione z przyczyn losowych, obejmuje się opieką całkowitą, która jest jednym z głównych elementów systemu opieki nad dzieckiem.

2. Rozłączenia z rodzicami

Art. 48 ust. 2 Konstytucji RP pozwala na ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich tylko w wypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego wyroku sądu. Przepisy k.r.o. w tym zakresie nie zmieniły się, natomiast nowy Kodeks karny z 2.08.1997 r. nie przewiduje już kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych znanej kodeksowi karnemu z 1969 r. W zamian art. 51 k.k. przewiduje możliwość zawiadomienia właściwego sądu rodzinnego przez sąd karny o popełnieniu przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, jeśli w ocenie sądu karnego celowym byłoby orzeczenie pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich (uwaga – zachodzi prawna spójność terminologiczna, albowiem k.k. mówi o “prawach rodzicielskich”, a k.r.o. o “władzy rodzicielskiej”).

3. Łączenie rodziny

Wprowadzone w Polsce w 1990 r. nowe przepisy paszportowe umożliwiają osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem swobodne decydowanie o wyjeździe poza granice kraju w celu połączenia rodziny, co jest zgodne z art. 10 Konwencji.

Każdy obywatel polski ma prawo do otrzymania i przechowywania w domu paszportu. Pozbawienie lub ograniczenie tego prawa może nastąpić tylko w wypadkach przewidzianych ustawą.

W razie ubiegania się o wydanie paszportu przez osobę małoletnią wymagana jest zgoda obojga rodziców lub opiekunów prawnych, chyba że

z orzeczenia sądu wynika, że prawo decydowania w tej sprawie jednemu z rodziców nie przysługuje: w razie braku zgodności stanowisk rodziców lub niemożności uzyskania zgody, zastępuje ją orzeczenie sądu opiekuńczego.

4. Zapewnienie środków na utrzymanie dziecka

Nadal obowiązują przepisy art. 128 do 144 k.r.o. o systemie alimentacyjnym. Podkreślić należy, że Polska w pełni realizuje zobowiązania wynikające z art. 27 pkt 4 Konwencji – zawarła wiele porozumień międzynarodowych i to zarówno wprowadzających ułatwienia w wykonywaniu orzeczeń alimentacyjnych, jak i w samym dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych.

Przede wszystkim należy wskazać na liczne umowy dwustronne regulujące wykonywanie orzeczeń uwzględniających roszczenia o alimenty. Takie umowy zawarły z Polską następujące państwa: Algieria, Austria, Bułgaria, Białoruś, Cypr, Chiny, Czechy, Egipt, Francja, Grecja, Irak, Jugosławia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Słowenia, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, Kuba, Litwa, Łotwa, Macedonia, Maroko, Mongolia, Rosja, Rumunia, Słowacja, Syria, Tunezja, Turcja, Ukraina, Węgry, Wietnam oraz Włochy.

Polska zapewnia ponadto faktyczną wzajemność w zakresie wykonywania orzeczeń alimentacyjnych w stosunkach z Irlandią, Kanadą (w odniesieniu do następujących prowincji: Manitoba, Nowa Szkocja, Saskatchewan, Terytoria Północno-Zachodnie, Yukon) i USA.

Podstawą wykonywania obcych orzeczeń alimentacyjnych w Polsce (jak i polskich orzeczeń za granicą) jest również Konwencja dotycząca uznawania i wykonalności orzeczeń odnoszących się do obowiązków alimentacyjnych, sporządzona w Hadze 2 października 1973 r., która wiąże Polskę od 1 lipca 1996 r. Dotychczas nie została ona jednak opublikowana. Na jej podstawie możliwe jest uznawanie i stwierdzanie wykonalności orzeczeń (sądowych lub wydanych przez organy administracyjne) oraz ugód, w tym zmieniających

wcześniejsze orzeczenie lub ugode, nawet nie pochodzących z Państwa – Strony tej Konwencji i niezależnie od tego, czy roszczenia alimentacyjne dochodzone są w stosunkach międzynarodowych, czy też wewnętrznych i niezależnie od obywatelstwa lub zamieszkania stron.

Ułatwienia w dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych od osób zamieszkałych za granicą zapewnia Konwencja nowojorska z 20 czerwca 1956 r. o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą, która w stosunku do Polski weszła w życie 12 listopada 1960 r. (Dz. U. z 1961 r.; Nr 17;., poz. 87 i 88). Zadania organu przesyłającego, w rozumieniu tej Konwencji (organu przekazującego wnioski osób uprawnionych do państw, do których należą osoby zobowiązane do alimentów), wykonują w Polsce sądy wojewódzkie, Ministerstwo Sprawiedliwości zaś jako organ przyjmujący – podejmuje, w zgodzie z udzielonym mu przez uprawnionego upoważnieniem i w zastępstwie uprawnionego, wszelkie czynności właściwe do uzyskania alimentów – tj. zapewnia reprezentację prawną przed polskimi sądami, występuje z żądaniem przed sądem, powoduje wszczęcie i prowadzenie egzekucji alimentów.

5. Dzieci pozbawione środowiska rodzinnego

Art. 72 ust. 2 Konstytucji RP przyznaje dziecku pozbawionemu opieki rodzicielskiej prawo do opieki i pomocy władz publicznych. Polityka państwa ukierunkowana jest na zmniejszenie liczby dzieci umieszczanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, poprzez zwiększenie liczby rodzin zastępczych lub rodzinnych domów dziecka.

Instytucje świadczące opiekę całkowitą

Dzieci i młodzież pozbawiona całkowicie lub częściowo możliwości wychowywania się w rodzinie naturalnej – zgodnie z decyzją sądu – zostają umieszczone w rodzinach zastępczych lub w placówkach świadczących opiekę

całkowitą. Do świadczenia opieki całkowitej są zobowiązane, na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 21 lutego 1994 r. w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. Nr 41, poz. 156), następujące placówki: rodzinne domy dziecka, domy dziecka, pogotowia opiekuńcze, młodzieżowe ośrodki wychowawcze i specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze.

Ogółem opieką całkowitą w ww. placówkach otoczono ponad 80 tys. dzieci

i młodzieży w wieku od 0 do 18 lat, a w wypadku kontynuowania nauki lub w wyniku sytuacji losowych – do 24 roku życia (w placówkach resocjalizacyjnych do 21 roku życia, w rodzinach zastępczych nawet do 26 roku życia).

Rodziny zastępcze

Od 1 listopada 1993 r. obowiązują nowe przepisy kształtujące instytucję rodzin zastępczych (rozporządzenie Rady Ministrów z 21 października 1993 r. w sprawie rodzin zastępczych).

Rodziny zastępcze są podstawową formą opieki całkowitej dla dzieci, które

z różnych przyczyn nie mają w rodzinach naturalnych warunków do prawidłowego rozwoju. Przebywa w nich bowiem ok. 70% dzieci pozbawionych opieki naturalnej. Najczęściej ich sytuacja prawna (rodzice nie zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej) lub wiek (dzieci starsze) uniemożliwiają podjęcie decyzji o przysposobieniu.

Zdecydowaną większość rodzin zastępczych tworzą dziadkowie i starsze rodzeństwo (ponad 75%). Bliżsi i dalsi krewni tworzą razem ponad 90% tych

rodzin. Z analizy danych GUS wynika, iż od końca 1993 r., tj. od czasu podwojenia pomocy pieniężnej dla rodzin zastępczych najbliższej z dzieckiem spokrewnionych nastąpiło przyspieszenie rozwoju tej formy opieki. Liczba wychowanków rodzin zastępczych zwiększyła się – z ponad 40 tys. do ponad 52.532 tys. w roku 1998. W omawianym okresie każdego roku przeciętnie ok. 2,5 tys. dzieci umieszczono w rodzinach zastępczych. Obserwuje się również, iż od wprowadzenia ww. rozporządzenia systematycznie wzrasta liczba rodzin zastępczych, które przyjmują dzieci do drugiego roku życia. Dzieciom umieszczonym w rodzinach zastępczych spokrewnionych i niespokrewnionych udzielana jest pomoc pieniężna na częściowe pokrycie kosztów ich utrzymania w wysokości 40% przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w kwartale poprzedzającym, ogłaszanego w celach waloryzacji emerytur i rent. W wypadku dzieci oczekujących od dwóch lat na przysposobienie oraz dzieci zakwalifikowanych do kształcenia specjalnego, pomocy profilaktyczno-wychowawczej lub resocjalizacyjnej, pomoc pieniężna wynosi do 100% wynagrodzenia, o którym mowa wyżej. Taka sytuacja zwiększa możliwość pozyskania rodziny dla tych dzieci. W 1998 r. dzieci, którym przysługiwała pomoc w wysokości:

- 100% wynagrodzenia – otrzymywały miesięcznie 1.239,49 zł (średnia z 12 miesięcy)
- 40% wynagrodzenia – otrzymywały miesięcznie 495, 79 zł. (średnia z 12 miesięcy).

Rodziny zastępcze mogą korzystać z pomocy psychologicznej, pedagogicznej i prawnej ośrodków adopcyjno-opiekuńczych oraz poradni psychologiczno-pedagogicznych i poradni specjalistycznych.

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej jest bezpłatne, przy czym, po zawarciu umowy dotyczącej pomocy pieniężnej przeznaczonej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka, wypłaca się rodzinie zastępczej jednorazowy zasiłek pieniężny w wysokości 190% ww. wynagrodzenia.

Rodzinne domy dziecka

Obowiązujące przepisy prawne (rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 lutego 1994 r. w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych) uznają rodzinne domy dziecka za placówki opiekuńczo-wychowawcze. Jednakże z punktu widzenia społecznego są to placówki szczególnego rodzaju. Mają one bowiem na celu zapewnienie wychowankom (przede wszystkim rodzeństwu oraz dzieciom mającym trudności adaptacyjne do warunków życia w dużych zbiorowościach) takich warunków opieki i wychowania, jakie istnieją w naturalnej rodzinie wielodzietnej. Tę formę opieki tworzą rodziny, przyjmujące od 6 do 12 dzieci i w których jeden z małżonków jest zatrudniony jako wychowawca przy najmniejszej liczbie (6) dzieci. Dodatkowo jedna osoba może być zatrudniona jako wychowawca dla większej liczby (od 9 dzieci można również zatrudnić pracownika obsługi).

Obowiązujące przepisy prawne dają możliwość kierowania rodzinnym domem dziecka osobie (określonej terminem “wychowawca kierujący”) nie posiadającej kwalifikacji pedagogicznych (poprzednie stawiały taki wymóg). Wprowadzając tę zmianę zakładano zwiększenie zainteresowania tego rodzaju pracą.

Domy dziecka

W 1993 r. resort edukacji przejął od resortu zdrowia domy małego dziecka (dla dzieci w wieku 0-3 lat) z zamiarem przekształcenia ich w placówki opiekuńczo-wychowawcze (domy dziecka) dla dzieci w wieku od 0 do usamodzielnienia, ale nie dłużej niż do ukończenia 24 lat. Zamiar ten nie został jednak zrealizowany ze względu na nieodpowiedni stan bazy, nieprzystosowanej zarówno pod względem architektonicznym, jak i wyposażenia dla małych dzieci. Uznając, że proces przekształcania i adaptacji bazy do innych funkcji musi

odbywać się sukcesywnie, pozostawiono możliwość funkcjonowania domów dziecka wyłącznie dla dzieci do lat trzech. Tylko 3,5% wychowanków domów dziecka, to sieroty naturalne, 21,5% to półsieroty, a pozostałe 75% są tzw. “sierotami społecznymi” (z rodzin, niewydolnych wychowawczo nadużywających alkoholu, dziećmi rodziców odbywających karę pozbawienia wolności).

Kryzys rodzinny – połączony z obniżaniem się stopy życiowej, przy znikomej ochronie socjalnej rodzin, zwłaszcza wielodzietnych i niepełnych – stanowi przyczynę stopniowego zwiększania się liczby wychowanków od początku lat dziewięćdziesiątych (od ok. 16,5 tys. w 1991 r. do ok. 18 tys. obecnie).

Obecnie obowiązujące przepisy umożliwiają domom dziecka objęcie opieką dzieci pozostających w rodzinach własnych, które nie zapewniają im prawidłowych warunków rozwoju. Opieka obejmuje przede wszystkim: możliwość skorzystania przez dziecko z posiłku, pomoc przy odrabianiu zadań domowych, udział w zajęciach organizowanych przez dom dziecka. Dzieci korzystające z takiej formy opieki nie są wliczane do stanu osobowego domu dziecka.

Wioski dziecięce

Placówki są wybudowane i wyposażone przez Międzynarodowe Stowarzyszenie SOS Kinderdorf International z siedzibą w Austrii. Organizację i zadania wychowawcze wiosek wyznaczają cztery zasady: matka, rodzeństwo, dom rodzinny, wioska, przyjęte zgodnie z deklaracją Międzynarodowego Stowarzyszenia SOS Wioski Dziecięce i zawarte w koncepcji pedagogicznej Stowarzyszenia Wioski Dziecięce w Polsce.

1. Matka – samotna (niezamężna, bezdzietna) kobieta o wysokich wartościach

etyczno-moralnych, która po przeszkoleniu teoretycznym i praktycznym w Wiosce jest przygotowana do pełnienia roli (zawodu) matki.

2. **Rodzeństwo** – rodzeństwo pozostające razem i powierzone pod opiekę jednej matce. Przeciętnie w rodzinie 6-7 dzieci.
3. **Dom rodzinny** – dom, w którym dzieci (dziewczynki i chłopcy) mieszkają razem z matką, tworząc wspólnotę rodzinną. W miarę przechodzenia dzieci do Domu Młodzieży (po ukończeniu szkoły podstawowej) lub usamodzielniania, do rodziny przychodzą następne dzieci.
4. **Wioska** – to wspólnota rodzin umożliwiającą realizację funkcji pedagogicznych i rekreacyjnych. Składa się z kilkunastu domków jednorodzinnych, w których mieszkają dzieci wraz z matką. W prowadzeniu domu i wychowywaniu dzieci matce pomagają zatrudnione w wiosce “ciocie” oraz pracownicy pedagogiczni i specjaliści, m.in. pedagog, psycholog, logopeda.

Pogotowia opiekuńcze

Przeznaczone są dla dzieci i młodzieży w wieku od 3 do 18 lat – podopiecznych wymagających zapewnienia doraźnej opieki całodobowej. 70% dzieci przyjmowanych jest do pogotowia na wniosek sądu opiekuńczego.

Pogotowia mają na celu działanie na rzecz powrotu wychowanków do rodziny własnej, umieszczenia w zastępczej formie opieki i wychowania rodzinnego (rodzinie zastępczej lub adopcyjnej), albo odpowiedniej placówce. Pełnią także rolę placówek diagnostyczno-kwalifikujących, współpracują

z rodzicami (opiekunem prawnym) wychowanka, dyrektorami szkół, sądami i innymi instytucjami systemu opieki.

Pobytek dziecka w pogotowiu opiekuńczym trwa nie dłużej niż 3 miesiące. W uzasadnionych wypadkach może być jednak przedłużony, nie dłużej jednak niż o następne 3 miesiące.

Pogotowia są dla większości wychowanków “stacjami pośrednimi” przez przekazaniem ich do placówek opieki trwałej; domów dziecka, placówek specjalnych i resocjalizacyjnych.

Doświadczenia ostatnich lat wykazują, że zwiększa się liczba dzieci przyjmowanych do tych placówek w tzw. przypadkach nagłych (zagubienie, porzucenie dziecka, ucieczka dziecka z domu rodzinnego lub wychowanka z placówki resocjalizacyjnej) oraz doprowadzenia przez policję w następstwie popełnienia czynów karalnych. W 1997 roku pogotowia otoczyły doraźną opieką ponad 10 tys. dzieci. W ostatnich latach obserwuje się również zjawisko doprowadzania do pogotowia opiekuńczego dzieci cudzoziemców, zwłaszcza obywateli Rumunii.

Specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze

Do tych placówek trafiają podopieczni (dzieci i młodzież), którzy z powodu swojej niepełnosprawności nie mogą uczęszczać do przedszkola lub szkoły

w miejscu zamieszkania. Ośrodki dla dzieci i młodzieży mogą być tworzone w szczególności dla:

- 1) upośledzonych umysłowo,
- 2) z wadą słuchu (niesłyszących i słabo słyszących),
- 3) z wadami widzenia (niewidomych i słabo widzących),
- 4) przewlekłe chorych,
- 5) niepełnosprawnych ruchowo,
- 6) niedostosowanych społecznie, zagrożonych uzależnieniem, z zaburzeniami

zachowania,

- 7) niepełnosprawnych, wymienionych w pkt 1-6, upośledzonych umysłowo (z zaburzeniami sprzężonymi).

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze

Wychowankami tych placówek może być młodzież w wieku od 13 do 18 lat; jedynie w wyjątkowych sytuacjach mogą być przyjmowane dzieci do 10 lat. W wypadkach uzasadnionych sytuacją szkolną, środowiskową i materialną wychowanek, który ukończył 18 lat, jego pobyt może być przedłużony, nie dłużej jednak niż do ukończenia 21 lat.

W 90% o pobycie dzieci i młodzieży w tych placówkach decydują sądy rodzinne.

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze są międzywojewódzkimi placówkami resocjalizacyjnymi, które poza opieką podejmują działania zmierzające do eliminowania przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego oraz przygotowania ich do samodzielnego życia.

Poniżej zestawiono rodzaj placówek oraz liczbę dzieci i młodzieży przebywających w rodzinach zastępczych, placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych (wg danych na dzień 15.12.1997 r.).

Lp.	Rodzaj placówki	Liczba placówek	Liczba dzieci
1.	Rodziny zastępcze	39.524	51.151
2.	Rodzinne domy dziecka	113	806
3.	Wioski dziecięce	3	172
4.	Domy dziecka	353	17.906
5.	Pogotowia opiekuńcze	53	2.679
6.	Specjalne ośrodki opiekuńczo-wychowawcze	427	32.295

7.	Młodzieżowe ośrodki wychowawcze	47	2.823
----	---------------------------------	----	-------

6. Adopcja

Na podstawie art. 5 ust. 4 ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 z późn. zm.). Minister Edukacji Narodowej w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości określił, w drodze rozporządzenia z 17 sierpnia 1993 r. w sprawie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych (Dz. U. Nr 84, poz. 394), podmioty uprawnione do zakładania i prowadzenia ośrodków adopcyjno-opiekuńczych oraz zasady ich działania.

Zgodnie z ww. delegacją ustawową, ośrodki adopcyjno-opiekuńcze mogą być prowadzone przez kuratoria oświaty, stowarzyszenia zarejestrowane w Rzeczypospolitej Polskiej (których statuty przewidują udzielanie pomocy dzieciom, dające jednocześnie rękojmię należytego wykonywania zadań) oraz kościoły, związki wyznaniowe i kościelne osoby prawne prowadzące działalność charytatywno-opiekuńczą.

W wymienionym rozporządzeniu przewidziano tworzenie publicznych ośrodków adopcyjnych. Wcześniej działały tylko ośrodki niepubliczne. Obecnie funkcjonuje 70 ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, 42 – publicznych i 28 – niepublicznych, w tym 15 prowadzonych przez TPD, 11 przez kościelne osoby prawne, 1 przez Komitet Ochrony Praw Dziecka i 1 przez Fundację Rodzina Nadziei.

Do głównych zadań ośrodków adopcyjno-opiekuńczych należy:

- pozyskiwanie, kwalifikowanie i przygotowywanie osób wyrażających gotowość zapewnienia dziecku zastępczego wychowania rodzinnego w formie przysposobienia, rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka, jak również dobór dzieci do wychowania w zastępczym środowisku rodzinnym,
- powiadomienie sądu opiekuńczego o okolicznościach, które uzasadniają wszczęcie z urzędu postępowania opiekuńczego, wnioskowanie

o umieszczenie dziecka w zastępczej placówce wychowawczej, pomoc w regulowaniu sytuacji prawnej dzieci oczekujących na możliwość umieszczenia w zastępczym środowisku rodzinnym,

- wspieranie zawiązanych rodzin w formie poradnictwa i pomocy pedagogicznej,
- wspieranie zawiązanych rodzin w formie poradnictwa i pomocy pedagogicznej,
- udzielanie pomocy rodzinom naturalnym w zakresie wychowania i opieki nad dziećmi, w tym pomocy prawnej i wsparcia psychologicznego kobietom ciężarnym,

Publiczne ośrodki adopcyjno-opiekuńcze utrzymywane są ze środków państwa i samorządów i wykonują swoje zadania nieodpłatnie, natomiast ośrodki niepubliczne mogą świadczyć usługi odpłatnie. Zasady odpłatności określają organy prowadzące te ośrodki, z tym, że wysokość odpłatności nie może przewyższać kosztów faktycznie poniesionych w danej sprawie.

Nadzór nad działalnością publicznych i niepublicznych ośrodków adopcyjno-opiekuńczych na terenie województwa sprawuje kurator oświaty właściwy dla siedziby ośrodka.

Kurator oświaty wyznacza na swoim terenie działania ośrodek adopcyjno-opiekuńczy, który prowadzi wojewódzki bank danych o dzieciach i kandydatach do zastępczych form opieki i wychowania rodzinnego, z tym, że dane o kandydatach mogą być wprowadzone do banku wyłącznie za ich zgodą.

Jeżeli przez 3 miesiące od dnia przyjęcia zgłoszenia o dziecku, ośrodek prowadzący wojewódzki bank danych nie pozyska dla dziecka kandydatów do odpowiedniej opieki zastępczej, przekazuje informacje o dziecku do centralnego banku danych, prowadzonego przez ośrodek wyznaczony przez Ministra Edukacji Narodowej (pośredniczącego w pozyskaniu właściwych kandydatów). Obecnie, zgodnie z decyzją nr 6 Ministra Edukacji Narodowej z 17 marca 1995 roku w sprawie ośrodka adopcyjno-opiekuńczego realizującego

zadania wyznaczone przez Ministra Edukacji Narodowej oraz ośrodków upoważnionych do współpracy zagranicznej, tym ośrodkiem jest Publiczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Warszawie przy ul. Nowogrodzkiej 75, prowadzony przez Kuratora Oświaty w Warszawie.

Jeżeli przez kolejne 3 miesiące od dnia zgłoszenia ww. Ośrodek nie pozyska dla dziecka kandydatów, którzy mogliby objąć go odpowiednią opieką zastępczą w kraju, dziecko może być zakwalifikowane do przysposobienia związanego z przeniesieniem do innego kraju. Przysposobienie to – zgodnie z postanowieniami ratyfikowanymi przez Polskę w 1991 r. Konwencji o prawach dziecka (art. 21) – należy traktować jako ostateczny środek opieki nad dzieckiem, który powinno się stosować jedynie w sytuacji, gdy dziecko nie może być umieszczone w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej, albo nie można mu zapewnić w żaden inny sposób opieki w kraju jego pochodzenia. Również Konwencja Haska o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego uważa takie rozwiązanie za korzystne dla dziecka, dla którego nie można znaleźć odpowiedniej rodziny w państwie jego pochodzenia (po ustaleniu, że przysposobienie to odpowiada nadrzędnemu interesowi dziecka).

Zgodnie z decyzją Ministra Edukacji Narodowej, kwalifikowanie dziecka do przysposobienia związanego z przeniesieniem do innego kraju przeprowadza wyłącznie Publiczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Warszawie przy ul. Nowogrodzkiej 75. Natomiast współpracę z licencjonowanymi przez urzędy innych państw organizacjami lub ośrodkami adopcyjnymi w dziedzinie przygotowania dzieci polskich do przysposobienia związanego z przeniesieniem do innego kraju może prowadzić ośrodek upoważniony przez Ministra Edukacji Narodowej. Zgodnie z ww. decyzją MEN, są to dwa ośrodki: wymieniony Publiczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Warszawie oraz Krajowy Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Warszawie przy ul. Jasnej 26.

W ostatnich latach zaznacza się wyraźna tendencja spadkowa liczby

zawiazywanych rodzin adopcyjnych. Najwięcej orzeczeń sądowych w sprawach adopcyjnych notowano w latach 1979-1982 oraz w 1989 r. i 1990 r. Rocznie dochodziło wtedy do wydawania 3,5-3,7 tys. takich orzeczeń (sprawozdania sądowe nie ujmują liczby adoptowanych dzieci, których jest zwykle więcej niż orzeczeń, ponieważ jedno orzeczenie może niekiedy dotyczyć kilkorga dzieci, np. rodzeństwa). Najwięcej orzeczeń w sprawach adopcji zagranicznych wydano w latach 1989-1993 (od ponad 400 do ponad 500 rocznie). W roku 1997 wydano 2.441 orzeczeń w sprawach adopcyjnych. Spada także liczba adopcji zagranicznych. W roku 1997 wydano 205 orzeczeń w sprawach o przysposobienie związane z przeniesieniem do innego kraju.

Do roku 1993, tj. do czasu ogłoszenia w Dzienniku Ustaw Nr 84, poz. 394 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 17 sierpnia 1993 roku w sprawie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, pośrednictwem adopcyjnym zajmowały się różne organizacje społeczne, instytucje kościelne, a nawet adwokaci, których zakres kompetencji i zasady współpracy nie były ustalone. Resort zdrowia prowadzący domy małego dziecka (dla dzieci do lat 3) poszukiwał rodzin adopcyjnych poprzez własne struktury – komisje adopcyjne przy Wojewódzkich Specjalistycznych Zespołach Opieki Zdrowotnej nad Matką i Dzieckiem; ośrodki adopcyjno-opiekuńcze TPD zajmowały się poszukiwaniem rodzin dla dzieci starszych. Inicjowały także, w niewielkim zakresie, inne formy zastępczej opieki rodzinnej – rodziny zastępcze, dzienne domy dziecka. W wielu wypadkach sądy wydawały orzeczenia o przysposobieniu, nie zasięgając opinii podmiotów zajmujących się pośrednictwem adopcyjnym (np. w 1991 r. sądy rozpatrywały 536 spraw o przysposobienie międzynarodowe i w 113 sprawach (21%) nie dokonały ustaleń lub ustalenia jak doszło do wybrania dziecka przez przysposabiających).

Znaczna poprawa sytuacji w tym zakresie nastąpiła po 1993 roku, po stworzeniu systemu koncesjonowanych organizacji uprawnionych do tworzenia zastępczego środowiska rodzinnego (rodzin przysposabiających, rodzin

zastępczych, rodzinnych domów dziecka) oraz zobligowaniu w 1995 r. sądów opiekuńczych do zasięgnięcia opinii ośrodka adopcyjno-opiekuńczego lub innej specjalistycznej placówki przed wydaniem orzeczenia o przysposobieniu.

Niewyjaśniona pozostaje przyczyna spadku liczby związanych adopcji. Czynniki mającymi zasadniczy wpływ na ten stan rzeczy wydają się być: niż demograficzny, sytuacja społeczno-ekonomiczna naszego kraju (zubożenie społeczeństwa, brak poczucia stabilizacji i bezpieczeństwa socjalnego), preferencje rodzin nastawionych na adopcję dzieci małych i zdrowych, dynamiczny rozwój rodzin zastępczych i znaczne podwyższenie pomocy pieniężnej tym rodzinom.

7. Nielegalny transfer i wywóz za granicę

Środkiem do realizacji zobowiązań wynikających z art. 11 Konwencji (podobnie jak w art. 21 lit. d) jest zapewnienie, że umieszczenie dziecka w innym kraju odbywać się będzie za pośrednictwem kompetentnych władz i organów (realizacja powyższego przez Polskę została omówiona w poprzednim punkcie), penalizowanie zachowań kwalifikowanych jako handel dziećmi (patrz uwagi do rozdziału X), a także zawieranie odpowiednich porozumień i umów międzynarodowych.

Przedstawiając działania Polski w sferze międzynarodowej w okresie objętym tym raportem należy wskazać, że RP jest stroną (poza konwencjami “adopcyjnymi” wymienionymi w poprzednim punkcie) Konwencji Haskiej z 25 października 1980 r., dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę. Uregulowania konwencyjne wprowadziły znaczne ułatwienia dla osób, których prawa do opieki nad dzieckiem zostały naruszone poprzez bezprawne wywiezienie dziecka lub zatrzymanie go za granicą. Dały one przede wszystkim podstawę do stworzenia sprawnego systemu współpracy międzynarodowej w zakresie zagwarantowania szybkiego powrotu dziecka do państwa jego stałego pobytu (m.in. chodzi tu o współpracę pomiędzy

wyznaczonymi organami centralnymi). W Polsce organem centralnym realizującym obowiązki wynikające z Konwencji jest Ministerstwo Sprawiedliwości, do którego kierowane są wnioski o wszczęcie odpowiedniego postępowania w trybie konwencjonalnym. Wnioski są rozpatrywane w Polsce przez sądy opiekuńcze, Ministerstwo Sprawiedliwości podejmuje zaś działania zmierzające do ułatwienia wszczęcia postępowania sądowego, współpracuje z odpowiednimi organami (w tym z Policją) w zakresie ustalania miejsc przebywania dziecka bezprawnie uprowadzonego lub zatrzymanego, przekazuje także ogólne informacje o polskich przepisach prawnych odnoszących się do stosowania tej Konwencji.

8. Maltretowanie i zaniedbywanie oraz rehabilitacja fizyczna i psychiczna

W październiku 1998 roku – z inicjatywy Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych we współpracy z Komendą Główną Policji oraz Departamentem Pomocy Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej – został uruchomiony program “Bezpieczeństwo w rodzinie” poprzez wdrożenie procedur interwencji wobec przemocy domowej – niebieskich kart. Po uzyskaniu informacji o stosowaniu przemocy w rodzinie policja, wspólnie z pracownikami pomocy społecznej, zbiera pełne informacje o sytuacji w rodzinie, następnie opracowywany jest plan pomocy oraz uruchamiany lokalny system wsparcia. Opracowano również Polską Deklarację w Sprawie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Informacje na temat rehabilitacji fizycznej i psychicznej dzieci znajdują się w rozdziale X.

Informacje dot. liczby dzieci adoptowanych, umieszczonych w rodzinach zastępczych oraz objętych inną formą opieki:

Dzieci

Rok	Przy- sposobienie (ogółem)	Przysposobione ze zmianą miejsca pobytu na zagraniczne	Umieszczone w rodzinach zastępczych	Umieszczone w placówkach opiekuńczo- wychowa- wczych	Pozostające pod opieką	Nieletni umieszcze- ni w schroniskach dla nieletnich
1993	2.810	404	34.565	29.259	26.266	963
1994	2.600	272	34.801	29.756	25.698	1.012
1995	2.495	238	36.894	30.277	25.298	1.157
1996	2.529	242	37.839	30.780	25.948	1.191
1997	2.441	205	37.341	31.809	26.451	1.035

Należy zwrócić uwagę, że w stosunku do nieletnich w zasadzie nie stosuje się tymczasowego aresztowania poza przypadkiem wymienionym w art. 99 § 1 pkt 1 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Umieszczenie w schronisku dla nieletnich nie jest natomiast w żadnym razie równoznaczne z tymczasowym aresztowaniem.

9. Przegląd okresowy odnoszący się do okoliczności umieszczania dziecka w zakładzie opiekuńczo-wychowawczym.

Przegląd okresowy odnoszący się do okoliczności umieszczania dziecka w zakładzie jest przewidziany dla następujących przypadków:

- umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej i resocjalizacyjnej, zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi – na posiedzeniu rekwalifikacyjnym raz do roku (§ 35 i 36 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 21.12.1994 r. w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych, Dz. U. Nr 41 p. 156);
- umieszczenia dziecka w szpitalu psychiatrycznym lub domu pomocy społecznej – przy pobycie powyżej 6 miesięcy, nie rzadziej niż raz do

roku

(§ 2 i 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie przestrzegania praw osób z zaburzeniami psychicznymi przebywających w szpitalach psychiatrycznych i domach pomocy społecznej, Dz. U. Nr 23, poz. 128);

- umieszczenia nieletniego w zakładzie leczniczym, lub zakładzie poprawczym, nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy – art. 77 i 80 ustawy z 26.10.1982 r.

o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Zgodnie ze zobowiązaniami Państw – Stron do okresowego przeglądu okoliczności umieszczenia dziecka w zakładzie, w okresie od października 1997 r. do lutego 1998 r. pracownicy Zespołu Prawa Rodzinnego Biura Rzecznika Praw Obywatelskich odbyli cztery cykle wizyt w następujących województwach: lubelskim, łódzkim, gdańskim i krakowskim. Przedmiotem zainteresowania były placówki o charakterze przejściowym, podległe Ministerstwu Edukacji Narodowej (domy małego dziecka, pogotowia opiekuńcze) i Ministerstwu Sprawiedliwości (schroniska dla nieletnich), a także policyjne izby dziecka.

Celem wizyt było określenie stanu przestrzegania praw dzieci umieszczonych w tych placówkach, ze szczególnym uwzględnieniem czasu pobytu. W domach dla małych dzieci sprawdzano przede wszystkim procedurę regulowania sytuacji prawnej wychowanków. Warto dodać, że sytuacja dziecka umieszczonego w zakładzie opiekuńczo-wychowawczym jest przedmiotem stałej kontroli sądu opiekuńczego (w ramach postępowania wykonawczego) i nie ogranicza się wyłącznie do udziału w posiedzeniach rekwalityfikacyjnych.

ROZDZIAŁ VIII

PODSTAWOWE CZYNNIKI ZDROWOTNE I OPIEKA SPOŁECZNA

1. Przeżycie i rozwój

Aktualny stan prawny Rzeczypospolitej Polskiej gwarantuje ochronę życia i zdrowia człowieka od chwili jego poczęcia. Rozstrzygają o tym przepisy ustawy z 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 139, poz. 646), której preambuła stanowi, że życie jest fundamentalnym dobrem człowieka, a troska o życie i zdrowie należy do podstawowych obowiązków państwa, społeczeństwa i obywateli; art. 1 tej ustawy stanowi zaś, że prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej.

Wszystkie działania podejmowane przez resort zdrowia są ukierunkowane na ochronę zdrowia i życia wszystkich obywateli, w tym także dzieci. Ze względu na specyfikę potrzeb zdrowotnych dzieci, wynikających z ich rozwoju, opieka zdrowotna nad nimi traktowana jest w sposób szczególny. Dotyczy to przede wszystkim działalności profilaktycznej.

2. Dzieci niepełnosprawne

Prawo dziecka niepełnosprawnego do szczególnej troski, uwzględniającej jego stan zdrowia i warunki życiowe oraz specyficzne potrzeby wynikające

z niepełnosprawności, znajduje w ustawodawstwie polskim odzwierciedlenie w wielu przepisach prawa dotyczących ochrony zdrowia, edukacji i pomocy społecznej.

Rodzinom wychowującym dzieci niepełnosprawne przyznaje się zwiększone świadczenia zasiłkowe. Od 1 marca 1995 r. zasiłki rodzinne i pielęgnacyjne stały się świadczeniami o charakterze społecznym, w całości finansowanymi przez budżet Państwa, a zatem przysługują one niezależnie od podlegania ubezpieczeniu społecznemu. Znowelizowana ustawa (z dnia 1 grudnia 1994 r.) o zasiłkach rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych wprowadziła wydłużenie okresu wypłaty zasiłku pielęgnacyjnego do ukończenia przez uczące się dziecko 24 lat życia, jeżeli stan jego zdrowia nadal odpowiada warunkom uzasadniającym przyznanie tego zasiłku, bez konieczności orzekania o stopniu niepełnosprawności. W wypadku, gdy dziecko uznane zostało za niepełnosprawne w stopniu umiarkowanym, zasiłek pielęgnacyjny przysługuje bez względu na wiek dziecka, jeżeli niepełnosprawność ta powstała w wieku uprawniającym do zasiłku rodzinnego.

Renta socjalna przysługuje osobie pełnoletniej całkowicie niezdolnej do pracy z powodu inwalidztwa powstałego przed ukończeniem 18 roku życia. Prawo do tej renty przysługuje także wtedy, gdy jest ona całkowicie niezdolna do pracy z powodu inwalidztwa powstałego w trakcie nauki w szkole ponadpodstawowej lub w szkole wyższej, przed ukończeniem 25 roku życia.

Osobie sprawującej opiekę nad dzieckiem niepełnosprawnym przysługuje emerytura bez względu na wiek - matce dziecka, ojcu dziecka lub innej osobie, która przyjęła dziecko na wychowanie w rodzinie zastępczej lub została ustanowiona jego prawnym opiekunem i faktycznie wychowuje dziecko.

Zgodnie z zapisem w art. 23 Konwencji o Prawach Dziecka, w którym Państwa-Strony uznają, że dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej od wielu lat współpracuje z organizacjami pozarządowymi -

stowarzyszeniami ochrony zdrowia. Pomoc resortu polega na stwarzaniu warunków odpowiednich do potrzeb konkretnych grup niepełnosprawnych dzieci w zakresie legislacji, organizacji, informacji, rozwoju umiejętności i zapewnieniu - odpowiednio do możliwości budżetu państwa - środków finansowych na realizację zamierzeń.

Stowarzyszenia ochrony zdrowia, skupiające ludzi zainteresowanych przeniesieniem własnej energii na realizację zadań społecznych, stworzyły - przy pomocy resortu zdrowia - ogólnopolską sieć specjalistycznych ośrodków rehabilitacyjno-leczniczych, zwłaszcza tam, gdzie publiczne zakłady opieki zdrowotnej są przeciążone lub ich w ogóle nie ma.

Działając w konkretnym środowisku, praktycznie realizują programy z zakresu wieloprofilowej rehabilitacji środowiskowej, na którą składają się:

- bieżąca rejestracja dzieci niepełnosprawnych z wadami wrodzonymi i nabytymi, opuszczających szpitale czy inne placówki stacjonarne służby zdrowia, a wymagających dalszej rehabilitacji,
- tworzenie dziennych placówek rehabilitacyjnych dla niepełnosprawnych dzieci (ośrodków pobytu dziennego, ośrodków wczesnej interwencji, poradni specjalistycznych),
- tworzenie innych dziennych placówek łączących rehabilitację leczniczą z programem edukacyjnym,
- tworzenie grup wzajemnego wsparcia oraz tzw. grup samopomocowych, realizujących również cele pozamedyczne (socjalne),
- wpływanie na zmianę postaw społecznych w stosunku do niepełnosprawnych (akceptacja społeczna dla niektórych schorzeń, np. upośledzeń umysłowych),
- wymiana informacji naukowej,
- stymulowanie i ułatwianie szkolenia profesjonalistów (kadry medyczno-rehabilitacyjnej pracującej w tych ośrodkach).

Ośrodki rehabilitacyjno-lecznicze powoływane przez stowarzyszenia ochrony zdrowia charakteryzują się tym, że realizują program rehabilitacji kompleksowej. Jednocześnie stowarzyszenia ochrony zdrowia stymulują i ułatwiają szkolenia kadry medyczno-rehabilitacyjnej pracującej w tych ośrodkach oraz wymianę informacji naukowej, także międzynarodowej (Holandia, Szwecja, Francja, Wielka Brytania a także Białoruś, Ukraina, Litwa w zakresie wymiany doświadczeń).

Sieć placówek powołanych przez stowarzyszenia rozwija się nieprzerwanie od 1992 roku i w sposób niekwestionowany wspiera i uzupełnia wieloprofilowo świadczenia rehabilitacyjne publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej w sposób systemowy wspiera działalność organizacji pozarządowych w zakresie rehabilitacji trzech najliczniejszych grup niepełnosprawnych dzieci:

- głuchych i niedosłyszących,
- upośledzonych umysłowo,
- niewidomych i słabo widzących.

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego (1994 r.), programy polityki zdrowotnej (także zawarte w Narodowym Programie Zdrowia) stanowią oparcie merytoryczne konieczne do stworzenia systemowej, pozarządowej opieki nad niepełnosprawnymi, zwłaszcza dziećmi.

Rok 1998 można pod tym względem zaliczyć do znaczących. W Polsce rozpoczęła się realizacja programu opieki nad osobami z uszkodzeniem słuchu. Podstawowe znaczenie należy przypisać wczesnemu wykrywaniu wad słuchu u niemowląt, a następnie podjęciu ustawicznej, wielospecjalistycznej rehabilitacji wad słuchu u dziecka. Prowadzi się ją przede wszystkim w Ośrodkach Rehabilitacji Wad Słuchu Polskiego Związku Głuchych (ok. 15 tys. dzieci z Polski w 26 ośrodkach i 40 punktach konsultacyjnych) oraz w Ośrodku Wczesnego Wykrywania i Rehabilitacji Wad Słuchu, prowadzonym przez Stowarzyszenie Przyjaciół Osób Niesłyszących i Niedosłyszących "Człowiek-Człowiekowi".

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym objęło

opieką blisko 15 tys. osób, w tym ok. 6 tys. dzieci i młodzieży poddawanych kompleksowej rehabilitacji w 120 specjalnych, dobrze wyposażonych ośrodkach, do których dzieci są dowożone transportem Stowarzyszenia.

Głównym problemem w upośledzeniu umysłowym jest niepełnosprawność intelektualna, czego konsekwencją jest utrudnione uczenie się oraz trudności w adaptacji społecznej i możliwości samodzielnego aktywnego życia. Dla blisko połowy osób z upośledzeniem umysłowym (wg WHO w Polsce jest ich ok. 250 tys., w tym w wieku 0-6 lat ok. 60 tys. a w wieku szkolnym 190 tys., z czego 80 tys. głębiej upośledzonych) dodatkowym ograniczeniem są sprzężone kalectwa, a zwłaszcza niepełnosprawność ruchowa w mózgowym porażeniu dziecięcym. Stowarzyszenie, jako pierwsze w Polsce, wprowadziło w 1998 r. nowe technologie w procesie rehabilitacji, co w konsekwencji znacząco wpływa na jej skuteczność i efektywność.

Nowe technologie, to zastosowanie komputerów w usprawnianiu intelektualnym osób upośledzonych umysłowo w obszarach rehabilitacji leczniczej, nauki, rozwoju osobowego, twórczości, rehabilitacji zawodowej i szeroko pojętej komunikacji.

Stosowanie nowych technik w rehabilitacji osób niepełnosprawnych jest zalecane we wszystkich międzynarodowych standardach prawnych, dotyczących rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych.

Kroki zmierzające do wczesnego wykrycia wad wzroku i natychmiastowej specjalistycznej rehabilitacji dają dobre rezultaty, o czym świadczy działalność kilku (na razie trzech) ośrodków wczesnego wykrywania wad wzroku stworzonych przez Polski Związek Niewidomych i inne stowarzyszenia.

Innym działaniem stowarzyszeń zajmujących się niewidomymi dziećmi jest udzielanie pomocy z zakresu terapii wzroku i szeroko rozumianej pomocy edukacyjnej w domu niewidomego lub słabowidzącego dziecka (inicjatorem jest "Tęcza" z Warszawy).

Stowarzyszenia ochrony zdrowia obejmują codziennymi świadczeniami

prawie 35 tys. niepełnosprawnych dzieci. Nadto 12 stowarzyszeń najmuje się okresową rehabilitacją dzieci w formie turnusów rehabilitacyjno-instruktażowych z udziałem rodziców lub opiekunów. Uczestniczy w nich systematycznie ponad 5 tys. dzieci z ciężkimi schorzeniami, z reguły ze sprzężonymi kalectwami.

Stworzenie sieci 200 wysokospecjalistycznych ośrodków (z wyszkoloną kadrami medyczno-rehabilitacyjną a także doskonałym wyposażeniem dostarczonym przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych) zostało ocenione przez przedstawicieli liczących się europejskich organizacji pozarządowych jako wzór rozwiązań niektórych problemów niepełnosprawności, szczególnie dotyczących dzieci w tej części Europy.

W latach 1996-1997 rehabilitacja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej wspierana była ze środków finansowych Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych z nadwyżki budżetowej Funduszu. Od dnia 1 stycznia 1998 r. weszła w życie ustawa z dnia 27 sierpnia o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych. W akcie tym doprecyzowano i rozszerzono zakres możliwości finansowania ze środków PFRON rehabilitacji dzieci i młodzieży, podkreślając tym samym wagę i znaczenie tego procesu dla integracji społecznej młodych osób niepełnosprawnych. Nowe przepisy umożliwiają przeznaczenie na dofinansowanie rehabilitacji leczniczej, społecznej i zawodowej dzieci i młodzieży od 5% do 10% przychodów funduszu na dany rok. Środki te przeznacza się na dofinansowanie:

- zakupu sprzętu i urządzeń zmniejszających skutki niepełnosprawności,
- szkoleń rodziców, opiekunów i wolontariuszy w zakresie specjalistycznej opieki nad dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną,
- usług transportowych.

Ze środków PFRON na cele związane z rehabilitacją dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w latach 1996-1998 wydatkowano odpowiednio: 17 mln zł., 11,7 mln zł., 56,2 mln zł.

Poza zadaniami wynikającymi z ustaw, działania w zakresie poprawy sytuacji

osób niepełnosprawnych, podejmowane są również w ramach Rządowego Programu Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych i ich Integracji ze Społeczeństwem. Program ten od 1994 roku jest realizowany przez resorty i urzędy celne, a od 1996 roku także przez organizacje pozarządowe - ze środków własnych. W latach 1996-1997 działania w zakresie rehabilitacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej zostały dofinansowane ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych odpowiednio 11,1 mln zł i 11,8 mln zł. Środki są przyznawane na działalność o charakterze rozwiązań systemowych: wyposażanie przedszkoli integracyjnych, działalność w zakresie likwidacji barier architektonicznych, modernizacji i komputeryzacji szkół specjalnych, a także na zakup urządzeń elektronicznych do bezprzewodowego komunikowania się uczniów niedosłyszących z nauczycielem.

Rządowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych i ich Integracji ze Społeczeństwem zakłada wieloletnie stopniowe przystosowanie publicznej komunikacji pasażerskiej do potrzeb osób niepełnosprawnych. Ponadto dzieciom niepełnosprawnym przysługują uprawnienia do bezpłatnych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego kolejowego i autobusowego. Uprawnienie to przysługuje również osobom towarzyszącym w podróży.

Kształcenie dzieci i młodzieży niepełnosprawnych reguluje ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 z późn. zm.) zapewniająca w szczególności:

- realizację prawa każdego obywatela do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju,
- dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwości korzystania z opieki psychologicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej,
- możliwość pobierania nauki przez dzieci i młodzież niepełnosprawną we wszystkich typach szkół, zgodnie z indywidualnymi potrzebami

rozwojowymi
i edukacyjnymi oraz predyspozycjami.

Dla realizacji powyższych zadań wydane zostały następujące przepisy wykonawcze:

- zarządzenie Nr 15 Ministra Edukacji Narodowej z 25 maja 1993 r. w sprawie zasad udzielania uczniom pomocy psychologicznej i pedagogicznej (Dz. Urz. MEN Nr 6, poz. 19),
- zarządzenie Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego (Dz. Urz. MEN Nr 9, poz. 36),
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11 czerwca 1993 r. w sprawie organizacji i zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz innych publicznych poradni specjalistycznych (Dz. U. Nr 67, poz. 322),
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 21 lutego 1994 r. w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych (Dz. U. Nr 41, poz. 156),
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 stycznia 1997 r. w sprawie zasad organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim (Dz. U. Nr 14, poz. 76), a także niektóre rozwiązania prawne regulujące organizację szkół ogólnodostępnych, dające pewne preferencje uczniom niepełnosprawnym w podejmowaniu nauki w szkołach ponadpodstawowych czy umożliwiające niepełnosprawnym uczniom, w uzasadnionych wypadkach, składanie egzaminów pisemnych i ustnych w wydzielonej sali lub domu ucznia w sposób odpowiedni do jego możliwości mówienia, pisania i poruszania się.

Dzieci niepełnosprawne, podobnie jak ich pełnosprawni rówieśnicy, mogą uczęszczać do przedszkoli ogólnodostępnych, integracyjnych lub specjalnych, a w wieku 6 lat mają prawo do rocznego wychowania przygotowującego do nauki szkolnej (tzw. rok "zerowy").

Obowiązek szkolny obejmuje wszystkie dzieci - także niepełnosprawne "Rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat i trwa do ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej niż do końca roku kalendarzowego w tym roku kalendarzowym, w którym kończy 17 lat" (art. 15 ust. 3 ustawy).

Zarządzenie Nr 29 MEN z 1993 r. stwarza niepełnosprawnym możliwość kontynuowania nauki szkolnej do 21 roku życia - na poziomie szkoły podstawowej i do 24 roku życia - w szkole ponadpodstawowej. Dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim zapewnia się zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze od 3 do 25 roku życia (rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 stycznia 1997 r. § 2).

Spełnianie obowiązku szkolnego zapewnia się również dzieciom i młodzieży w zakładach opieki zdrowotnej i domach pomocy społecznej, organizując - w zależności od potrzeb - specjalne oddziały przedszkolne, oddziały szkolne, zespoły klasowe lub specjalne przedszkola, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe.

Ponadto w zakładach opieki zdrowotnej organizuje się zajęcia wychowawcze w zespole pozalekcyjnych zajęć wychowawczych.

Dzieciom i młodzieży z dysfunkcją narządu ruchu uniemożliwiającą lub utrudniającą uczęszczanie do szkoły lub przedszkola, przewlekle chorym i innym stale lub okresowo niezdolnym do nauki w warunkach szkolnych i przedszkolnych, wobec których publiczna poradnia psychologiczno-pedagogiczna lub inna publiczna poradnia specjalistyczna orzekła taką formę kształcenia, organizuje się nauczanie indywidualne.

Jest to forma spełniania obowiązku szkolnego możliwa do realizacji

w miejscu pobytu dziecka, a przede wszystkim w domu rodzinnym, w rodzinie zastępczej, placówce opiekuńczo-wychowawczej (domu dziecka), a także w zakładzie opieki zdrowotnej i domu pomocy społecznej.

W szczególnie uzasadnionych wypadkach indywidualne nauczanie i wychowanie może być organizowane na terenie szkoły.

Niepełnosprawne dzieci i młodzież mają również możliwość kształcenia się w ogólnodostępnych i integracyjnych szkołach oraz klasach specjalnych (art. 22 ust. 2 pkt 9 ustawy). Dotyczy to także wychowania przedszkolnego.

Zakłada się, że kształcenie w integracji powinno umożliwić uczniom niepełnosprawnym zdobycie wiedzy i umiejętności na miarę ich możliwości, w warunkach przedszkola i szkół ogólnodostępnych.

W przedszkolach i szkołach prowadzących oddziały integracyjne mogą być dodatkowo zatrudniani nauczyciele ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym w celu współorganizowania kształcenia integracyjnego, a przede wszystkim - udzielania pomocy nauczycielom w zakresie doboru zadań programowych i metod pracy z uczniami niepełnosprawnymi bądź organizowania różnego rodzaju form pomocy indywidualnej.

Liczba dzieci niepełnosprawnych w oddziałach przedszkolnych i oddziałach szkolnych specjalnych, w zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, jest znacznie niższa niż w oddziałach szkół ogólnodostępnych i wynosi od 6 do 16 uczniów. W wypadku dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną liczbę tę zmniejsza się o 2 uczniów.

W oddziałach integracyjnych liczba uczniów wynosi od 15 do 20 - w tym od 3 do 5 uczniów niepełnosprawnych.

W roku szkolnym 1997/1998 zapewnione zostało kształcenie w:

- 789 szkołach specjalnych dla 80.353 uczniów,
- 427 ośrodkach szkolno-wychowawczych dla 32.295 uczniów,
- 283 klasach terapeutycznych w szkołach podstawowych uczyło się 3.753 dzieci i młodzieży,

poza tym:

- w szkołach integracyjnych uczyło się 20.623 dzieci i młodzieży niepełnosprawnych,
- nauczanie indywidualne zapewniono 4.168 uczniom.

W celu przygotowania młodzieży niepełnosprawnej do uczestnictwa w życiu społecznym, w tym zawodowym, zorganizowane jest na różnych poziomach (zasadniczym i średnim) kształcenie specjalne zawodowe.

Kwalifikowanie do zawodowych szkół specjalnych uwarunkowane jest głównie stanem zdrowia uczniów niepełnosprawnych, a także możliwościami kształcenia w zawodach występujących w szkołach zawodowych w miejscu zamieszkania uczniów lub w ich pobliżu.

Wszystkim uczniom objętym systemem szkolnictwa specjalnego zapewnia się:

- nieodpłatne zaopatrzenie w podręczniki szkolne i książki pomocnicze,
- odpowiednie wyposażenie i oprzyrządowanie stanowiska do nauki,
- częściowo odpłatny pobyt w internacie specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego (od 3% do 30% wysokości przeciętnego wynagrodzenia),
- wspieranie rozwoju psychicznego i efektywności uczenia się poprzez organizowanie specjalistycznych zajęć rewalidacji indywidualnej (logopedycznej lub innej o charakterze terapeutycznym) w wymiarze do 10 godzin tygodniowo w klasach młodszych, do 3 godzin w klasach starszych.

3. Zdrowie i usługi medyczne

W zakresie ochrony zdrowia dzieci i młodzieży, w latach 1993-1998 obowiązywała taka sama regulacja prawna jak w latach poprzednich, objętych sprawozdaniem dla Organizacji Narodów Zjednoczonych z 1993 r. Zgodnie z tymi przepisami dzieci do 18 roku życia oraz ucząca się młodzież mają zagwarantowane prawo do bezpłatnych świadczeń zdrowotnych przez publiczne zakłady opieki zdrowotnej, obejmujących profilaktykę, leczenie, rehabilitację, leczenie uzdrowiskowe, a także zaopatrzenie w leki, artykuły sanitarne, przedmioty

ortopedyczne i środki pomocnicze - na zasadach określonych w przepisach szczególnych. W zakresie ochrony zdrowia kobiet ciężarnych obowiązywały i obowiązują przepisy o bezpłatnych świadczeniach medycznych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

Wyżej wymienione prawa były w pełni realizowane. Świadczenia publicznych zakładów opieki zdrowotnej w równym stopniu i zakresie były dostępne dla wszystkich dzieci, a także kobiet ciężarnych.

Realizacja prawa dziecka do korzystania z możliwie najwyższego do zastosowania w naszym kraju poziomu opieki zdrowotnej wynika nie tyle z przepisów ratyfikowanej przez Polskę Konwencji o Prawach Dziecka, ile z kierunku polityki zdrowotnej państwa. Opieka zdrowotna nad kobietami ciężarnymi i dziećmi jest traktowana w polityce zdrowotnej państwa polskiego jako działanie priorytetowe. Podstawowymi założeniami tej polityki są: dążenie do obniżenia wskaźnika umieralności niemowląt oraz doskonalenie i poszerzanie zakresu działań zapobiegających zachorowaniom. W latach objętych sprawozdaniem kontynuowane były działania podjęte w poprzednim okresie sprawozdawczym, podjęto także nowe działania.

Dokonywana systematycznie analiza umieralności niemowląt w Polsce wskazuje, że - mimo utrzymującej się tendencji spadkowej - znajduje się ona stale na zbyt wysokim poziomie. Na przykład w 1993 r. wskaźnik umieralności niemowląt wynosił 16,2 a umieralności okołoporodowej 16,7. Uznając, że podejmowane uprzednio działania na rzecz poprawy opieki nad kobietą ciężarną, płodem i noworodkiem są zbyt mało skuteczne, w 1995 r. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej wdrożyło program pt. "Poprawa opieki prenatalnej w Polsce". Głównym celem tego programu jest obniżenie okołoporodowej zachorowalności i umieralności matek, zmniejszenie częstości występowania wcześniactwa i noworodków z niską masą urodzeniową, obniżenie umieralności niemowląt, obniżenie częstości występowania niekorzystnych dla dzieci następstw powstałych w wyniku przebycia schorzeń w okresie prenatalnym. Wymiernym celem realizacji

tego programu ma być obniżenie wskaźnika umieralności niemowląt do wartości niższej niż 10 promili.

Przyjęta koncepcja opieki prenatalnej obejmuje system trzech poziomów tej opieki, opartych na sieci regionalnych ośrodków o najwyższym poziomie referencyjności, spełniających także funkcje koordynacyjne, szkoleniowe i nadzorcze. Wspomniany program wdrażany był sukcesywnie od 1995 r. - w 1998 r. objął już cały kraj. Realizacja programu finansowana jest przez Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej. W roku 1995 przeznaczono na ten cel 1.800 tys. zł, w 1996 r. - 3.290 tys. zł, w 1997 r. - 3.700 tys. zł i w 1998 r. - 4.000 tys. zł.

Ze względu na krótki czas funkcjonowania programu, trudno oceniać jego skuteczność, niemniej w ostatnich kilku latach zauważalny jest spadek liczby noworodków z niską masą urodzeniową. W 1993 r. na każde 100 urodzonych dzieci ośmioro miało niską masę urodzeniową, a w roku 1997 mniej niż siedmioro. W 1997 r. wskaźnik umieralności niemowląt wyniósł 10,2 promila.

Ponadto w latach 1992-1998 realizowany był "Program promocji karmienia piersią", połączony z realizacją Inicjatywy Światowej Organizacji Zdrowia oraz UNICEF pt.: "Szpital Przyjazny Dziecku". Głównym założeniem tego programu było oddziaływanie w kierunku zmiany postępowania w okresie poporodowym i przystosowanie praktyk szpitalnych do potrzeb upowszechniania karmienia piersią. Dokonana w 1997 r. ocena efektów programu wskazuje na jego dużą skuteczność. Szczególną uwagę zwraca znaczny wzrost liczby noworodków karmionych piersią do 97%. Ograniczono także podawanie napojów noworodkom z 54% w roku 1988 do 21% w roku 1995. Nastąpił też wzrost częstotliwości i wydłużenie czasu utrzymywania karmienia piersią. Jednym z ważniejszych wskaźników zmian w opiece poporodowej jest liczba szpitali uznanych za "Przyjazne Dziecku". Przed końcem roku 1998 takich szpitali było 29.

W latach 1993-1998 Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej realizowało również programy o charakterze leczniczym i profilaktycznym. Ze środków budżetu MZiOS kupowano szczególnie drogie leki dla dzieci, takie jak: hormon wzrostu,

immunoglobuliny, interferon, Ceredase oraz leki dla dzieci z chorobą nowotworową. Ponadto finansowo badania przesiewowe w kierunku wykrywania niedoczynności tarczycy i fenyloketonurii (dokonywane u wszystkich noworodków), badania genetyczne w kierunku wykrywania mukowiscydozy oraz screening wad metabolicznych. W ubiegłym roku wdrożono “Program profilaktyki pierwotnej wad cewy nerwowej”.

Wszystkie dzieci w Polsce objęte są obligatoryjnym programem profilaktycznym, polegającym na cyklicznych badaniach ich stanu zdrowia. Z wyjątkiem badań przeprowadzanych u noworodków w szpitalach, wykonywane są one przez pielęgniarki i lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej. W okresie noworodkowym: w 3 tygodniu życia, 1, 3, 4, 5, 6, 9 i 12 miesiącu życia, oraz w wieku 2, 4, 6, 10, 15 lat, a także w ostatniej klasie szkoły podstawowej. Zakres tych badań jest dostosowany do wieku dziecka, w większości obejmują one testy przesiewowe oraz badanie przedmiotowe mające na celu ocenę rozwoju dziecka oraz wczesne wykrywanie zaburzeń jego rozwoju. Wszystkie dzieci i młodzież objęte są także programem obligatoryjnych szczepień ochronnych (finansowanych z budżetu Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej) przeciwko: błonicy, krztuścowi, tężcowi, nagminnemu porażeniu dziecięcemu, odrze, różyczce, gruźlicy, wirusowemu zapaleniu wątroby typu B (noworodki i niemowlęta). W uzasadnionych sytuacjach epidemiologiczną okolicznościach zakres szczepień może być poszerzony.

Wyżej wymienione działania podejmowane i finansowane były przez Ministerstwo Zdrowia. Natomiast, zgodnie z obowiązującym prawem, za świadczenia w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej odpowiedzialni byli wojewodowie i samorządy gmin. Dotychczas do zadań lecznictwa podstawowego należało zapewnienie usług medycznych z zakresu pediatrii, chorób wewnętrznych, ginekologii oraz stomatologii. Opieka zdrowotna nad dziećmi i młodzieżą w miejscu zamieszkania należała do pediatrów, a w szkole do pielęgniarek, posiadających specjalizację w zakresie pielęgniarstwa środowiska nauczania

i wychowania. W placówkach oświatowo-wychowawczych (dla dzieci wymagających specjalnej troski) opiekę zdrowotną sprawowali lekarz i pielęgniarka.

Choć dostępność do tych świadczeń uznawana była za dostateczną, w odbiorze społecznym poziom tej opieki oraz konieczność korzystania z usług lekarza przypisanego do danego rejonu, oceniane były jako niezadowolające. W związku z tym w ostatnich latach podjęto próby zmiany tego systemu, polegające na wprowadzeniu do podstawowej opieki zdrowotnej praktyk lekarza rodzinnego, obejmującego opieką całą rodzinę - zarówno w zakresie profilaktyki, jak i leczenia. W okresie objętym sprawozdaniem praktyki lekarzy rodzinnych nie były jeszcze dość rozpowszechnione, jednakże w związku z procesem reformowania ochrony zdrowia, traktowane są one jako docelowy model podstawowej opieki zdrowotnej.

Edukacja zdrowotna społeczeństwa jest stałym zadaniem wszystkich pracowników ochrony zdrowia. W odniesieniu do dzieci zadania te są wypełniane również przez resort edukacji. Jednakże poziom wiedzy społeczeństwa na temat czynników sprzyjających zachowaniu zdrowia, jak i zapobieganiu chorobom uznajemy za niedostateczny. W wyniku wnikliwej analizy poprzednich działań i utrzymujących się problemów zdrowotnych rząd polski uznał, że brak pożądaných efektów wynika głównie z utrwalonego, niewłaściwego stylu życia większości Polek i Polaków, w tym także dzieci. W związku z taką oceną dokonano rewizji założeń polityki zdrowotnej państwa. Aktualne założenia polityki zdrowotnej państwa określa "Narodowy Program Zdrowia na lata 1996-2005", przyjęty przez Radę Ministrów 3 września 1996 r. jako dokument rządowy. W dokumencie ustalono jeden nadrzędny cel strategiczny: "Poprawa zdrowia i związanej z nim jakości życia ludności". Założono, że cel ten zostanie osiągnięty przede wszystkim poprzez promocję zdrowia, wychowanie prozdrowotne, kształtowanie i propagowanie stylu życia sprzyjającego zdrowiu, w tym poczucia odpowiedzialności za własne zdrowie.

Jednym z przejawów niewłaściwego stylu życia w Polsce jest utrzymująca się

niekorzystna tradycja żywieniowa społeczeństwa polskiego. Przeciętne polskie dziecko spożywa zbyt mało warzyw i owoców, nabiału oraz ciemnego pieczywa. Nie stwierdzono jednakże występowania chorób wynikających z niedożywienia. Sygnalizowane jest wszakże występowanie niedożywienia pewnych grup dzieci, szczególnie z rodzin patologicznych i najuboższych, co potwierdziły badania Instytutu Matki i Dziecka. Odpowiednie resorty podejmują działania mające na celu przeciwdziałanie tym zjawiskom.

4. System ubezpieczeń społecznych oraz usług, instytucji zakładów w zakresie opieki nad dzieckiem

W Polsce uregulowane są następujące świadczenia na rzecz rodziny z dziedziny ubezpieczeń społecznych:

- 1/ zasiłki macierzyńskie,
- 2/ zasiłki porodowe,
- 3/ zasiłki opiekuńcze,
- 4/ zasiłki wychowawcze (od 1 stycznia 1999 r. nie są świadczeniami z ubezpieczenia społecznego lecz są świadczeniami finansowanymi z budżetu państwa).

Poza systemem ubezpieczeń społecznych, bezpośrednio z budżetu państwa są finansowane:

- 1/ zasiłki rodzinne,
- 2/ zasiłki pielęgnacyjne.

Zasiłki macierzyńskie

Zasiłek macierzyński przysługuje pracownicy z tytułu urodzenia dziecka przez okres urlopu macierzyńskiego. Zasiłek macierzyński wynosi 100% podstawy wymiaru i wypłacany jest przez okres:

- 16 tygodni przy pierwszym porodzie,
- 18 tygodni przy kolejnym porodzie,

- 26 tygodni w wypadku urodzenia więcej niż jednego dziecka przy jednym porodzie.

Zasiłki porodowe

Zasiłek porodowy przysługuje pracownicy i innym ubezpieczonym z tytułu urodzenia dziecka lub przyjęcia dziecka na wychowanie. Od 1 marca 1995 r. zasiłek porodowy ustalany jest w wysokości 15% przeciętnego wynagrodzenia z poprzedniego kwartału ogłaszanego dla celów emerytalnych.

Od 1 grudnia 1998 r. jest to 187,50 zł.

Zasiłki opiekuńcze

W celu zapewnienia jak najlepszej opieki dziecku w czasie gdy jest ono chore, pracującym rodzicom stworzono możliwość sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem. Pracownikowi, zwolnionemu od wykonywania pracy z powodu konieczności osobistego sprawowania opieki nad chorym dzieckiem, przysługuje zasiłek opiekuńczy. Pracownik ma prawo do 60 dni opieki w roku kalendarzowym nad dzieckiem do 14 lat. Z zasiłku opiekuńczego można również korzystać w razie sprawowania osobistej opieki nad innym chorym członkiem rodziny, w tym nad dzieckiem powyżej 14 lat pozostającym we wspólnym gospodarstwie domowym. W takim wypadku zasiłek przysługuje przez 14 dni w roku kalendarzowym.

Od 1 marca 1995 r. zrównano uprawnienia matki i ojca do zasiłku opiekuńczego. Miesięczny zasiłek opiekuńczy wynosi 80% podstawy wymiaru.

Urlopy i zasiłki wychowawcze

Zagadnienie urlopów i zasiłków wychowawczych regulowane jest aktualnie dwoma przepisami:

- rozporządzeniem Rady Ministrów z 28 maja 1996 r. w sprawie urlopów i zasiłków wychowawczych (Dz. U. Nr 60, poz. 277), które obowiązuje od 2 czerwca 1996 r. oraz
- rozporządzeniem Rady Ministrów z 17 lipca 1981 r. w sprawie urlopów

wychowawczych (Dz. U. z 1990 r. Nr 76, poz. 454 z późn. zm.), które obowiązują w stosunku do “nabytych uprawnień” do 31 grudnia 1999 r.

Zasiłek wychowawczy przysługuje pracownikom uprawnionym do urlopu wychowawczego, gdy dochód na osobę w rodzinie nie przekracza kwoty 25% przeciętnego wynagrodzenia za rok ubiegły. Wysokość zasiłku jest ustalana kwotowo. Od 1 stycznia 1998 r. wysokość zasiłku wychowawczego wynosi:

- 242,80 zł miesięcznie,
- 386,10 zł miesięcznie dla osoby samotnie wychowującej dziecko.

Zasiłki wychowawcze waloryzowane są raz w roku w relacji do wzrostu cen.

Zasiłek wychowawczy przysługuje przez:

- 24 miesiące,
- 36 miesięcy (w razie urodzenia więcej niż jednego dziecka przy jednym porodzie),
- 72 miesiące (w razie wychowywania dziecka niepełnosprawnego).

Prawo do zasiłku podlega raz w roku weryfikacji - od 1 czerwca (podobnie jak weryfikacja zasiłków rodzinnych).

Zasiłki rodzinne

Od 1 marca 1995 r. obowiązują nowe przepisy dotyczące zasad ustalania uprawnień do zasiłków rodzinnych (ustawa z 1 grudnia 1994 r. Dz. U. Nr 4, poz. 17 z późn. zm.). Zgodnie z tym systemem zasiłki rodzinne przestały być świadczeniami z ubezpieczenia społecznego, a stały się świadczeniami socjalnymi w całości finansowanymi przez budżet Państwa. Od 1 czerwca 1998 r. prawo do zasiłku rodzinnego przysługuje, jeżeli dochód na osobę w rodzinie nie przekracza 50% przeciętnego wynagrodzenia za cały ubiegły rok kalendarzowy (ogłoszono dla celów emerytalnych).

Zasiłek rodzinny może być przyznany na dziecko do ukończenia 16 lat, a jeżeli dziecko uczy się w szkole - do ukończenia 20 lat. Jeżeli ukończenie 20 lat przypada na ostatni lub przedostatni rok nauki w szkole, zasiłek rodzinny przysługuje odpowiednio do zakończenia bieżącego lub następnego roku szkolnego.

Zasiłek rodzinny przysługuje na dziecko bez względu na wiek, gdy jest ono niepełnosprawne w stopniu znacznym lub umiarkowanym, jeżeli niepełnosprawność w stopniu umiarkowanym powstała w wieku uprawniającym do zasiłku.

Zasiłek rodzinny przysługuje na małżonka, który:

- wychowuje dziecko uprawnione do zasiłku pielęgnacyjnego,
- ukończył 60 lat (kobieta), 65 lat (mężczyzna),
- jest niepełnosprawny w stopniu znacznym lub umiarkowanym.

Prawo do zasiłków rodzinnych jest ustalone na okresy 12 miesięczne od 1 czerwca do 31 maja.

Wysokość zasiłku rodzinnego wynosi od 1 czerwca 1998 r.:

- 32,30 zł na małżonka oraz na pierwsze i drugie dziecko,
- 40 zł na trzecie dziecko,
- po 50 zł na czwarte i każde kolejne dziecko w rodzinie.

Od 1 stycznia 1998 r. wprowadzono dodatkowy zasiłek rodzinny na dziecko, na które przysługuje zasiłek pielęgnacyjny - pod warunkiem, że dziecko jest wychowywane przez osobę samotną.

Zasiłki rodzinne podlegają raz w roku waloryzacji, od 1 czerwca poczynając od roku 1998.

Zasiłki pielęgnacyjne

Zasady przyznawania są uregulowane od 1 marca 1995 r. przepisami ustawy z 1 grudnia 1994 r. o zasiłkach rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych. Ustawa przesądziła, że zasiłek pielęgnacyjny jest świadczeniem samoistnym, niezwiązanym z zasiłkiem rodzinnym, przysługującym następującym kategoriom dzieci:

- dziecku w wieku do 16 lat, w wypadku stwierdzenia przez publiczny zakład opieki zdrowotnej, że ze względu na stan zdrowia wymaga ono ze strony innej osoby stałej opieki polegającej na pielęgnacji lub systematycznym współdziałaniu w postępowaniu leczniczym i rehabilitacyjnym,

- osobie w wieku powyżej 16 lat, niepełnosprawnej w stopniu znacznym,
- osobie w wieku powyżej 16 lat, jeżeli jest niepełnosprawna w stopniu umiarkowanym, a niepełnosprawność ta powstała w wieku uprawniającym do zasiłku rodzinnego
- osobie w wieku powyżej 16 lat, jeżeli wymaga opieki pielęgnacyjnej – wówczas zasiłek może być wypłacany do ukończenia przez tę osobę 24 lat - pod warunkiem, że uczy się w szkole.

Wysokość zasiłku pielęgnacyjnego od 1 września 1998 r. wynosi 106,41 zł miesięcznie.

Zasiłek pielęgnacyjny jest waloryzowany w terminach przewidzianych dla waloryzacji emerytur i rent w relacji do wzrostu cen.

Prawo dziecka pracujących rodziców do opieki do 3-go roku życia - zawarte w art. 18 Konwencji - realizowane jest w Polsce przez możliwość korzystania ze żłobków.

Prawo dzieci 3-6-letnich do zinstytucjonalizowanej opieki i edukacji realizowane jest w placówkach przedszkolnych (przedszkolach i oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych).

Publiczne placówki przedszkolne realizują określoną przez Ministra Edukacji Narodowej podstawę programową wychowania przedszkolnego, w czasie nie krótszym niż 5 godzin dziennie. Nauczanie i wychowanie zgodnie z podstawą programową jest bezpłatne. Rodzice pokrywają koszty wyżywienia dzieci i koszty zajęć dodatkowych.

Pełne prawo do edukacji przedszkolnej, gwarantowane ustawą o systemie oświaty mają jedynie dzieci 6-letnie. Art. 14 ustawy mówi, że “dziecko 6-letnie ma prawo do rocznego przygotowania przedszkolnego”. Gwarantem tego prawa jest gmina (władze lokalne) i rodzice mogą je egzekwować na drodze sądowej.

Młodsze dzieci (3-5-letnie) przyjmowane są do placówek przedszkolnych wówczas, gdy te dysponują wolnymi miejscami. W 1997 r. placówek przedszkolnych korzystało 97,1% 6-latków i tylko ok. 30% ogółu dzieci 3-5-letnich.

Inne formy świadczeń

Odpowiednie warunki tworzone w internatach dla dzieci uczących się poza miejscem zamieszkania są istotnym elementem wyrównania szans edukacyjnych dzieci z różnych środowisk. Jest to również forma pomocy materialnej. Opłata wnoszona przez ucznia za zakwaterowanie w bursie lub internacie nie może przekraczać 50% kosztów utrzymania miejsca. W roku szkolnym 1997/1998 funkcjonowało w kraju 1.337 internatów i burs dysponujących 169.870 miejscami, z których korzystało 136.547 uczniów.

Instytucjonalną formą pomocy społecznej dla dzieci z upośledzeniem umysłowym jest umieszczenie w domu pomocy społecznej, którego zadaniem jest zaspokojenie niezbędnych potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych, społecznych i religijnych mieszkańców tych placówek.

Domy pomocy społecznej - w zależności od zakresu świadczonych usług i okresu pobytu mieszkańców - dzielą się na:

- stacjonarne, tj. stałego lub okresowego pobytu zapewniające całodobową opiekę,
- półstacjonarne, tj. dzienne domy pomocy i ośrodki opiekuńcze zapewniające dzienny pobyt lub nocleg.

W 1998 r. w kraju, w 112 domach dla dzieci mieszkało stale lub okresowo przebywało 8.616 dzieci, w tym okresowo przebywało 244 dzieci. Poza tym działają w kraju ośrodki wsparcia, finansowane z budżetu gmin ze środków na pomoc społeczną. Do nich należą: świetlice, ośrodki stymulacji rozwoju małego dziecka, świetlice środowiskowo-terapeutyczne dla dzieci, hotele dla kobiet z dziećmi chroniącymi się przed przemocą, dzienne ośrodki adaptacyjne dla dzieci niepełnosprawnych. W kraju jest 149 takich ośrodków.

5. Poziom życia

System pomocy społecznej

Zadaniem pomocy społecznej jest wspieranie najsłabszych osób i rodzin posiadających dzieci lub nie, które z różnych przyczyn znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Ustawa z 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 1998 r. Nr 64, poz. 141 z późn. zm.) przyjmuje, że adresatem wsparcia jest przede wszystkim rodzina. Zasada orientacji na rodzinę stanowi jedną z podstawowych cech systemu pomocy społecznej w Polsce. Świadczenia przekazywane rodzinie stanowią również zabezpieczenie środków na utrzymanie dziecka w tej rodzinie.

Prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej przysługuje osobom i rodzinom, które nie mają żadnych źródeł utrzymania lub których dochód na osobę w rodzinie nie przekracza:

- na osobę samotnie gospodarującą - 351 zł,
- na pierwszą osobę w rodzinie - 318 zł,
- na drugą i dalsze osoby w rodzinie powyżej 15 lat - 224 zł,
- na każdą osobę w rodzinie poniżej 15 lat - 160 zł.

Kwoty te podlegają waloryzacji zgodnie z zasadami określonymi w art. 35a ustawy o pomocy społecznej. (Tekst jednolity Dz. U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414).

Ustawa o pomocy społecznej jako dochód rozumie wszystkie dochody bez względu na tytuł i źródło ich uzyskania, z wyłączeniem alimentów świadczonych na rzecz innych osób.

W polskim ustawodawstwie dotyczącym pomocy społecznej jako członków rodziny rozumie się wszystkie osoby pozostające we wspólnym gospodarstwie domowym.

Świadczenia pomocy społecznej udzielane są na wniosek osoby zainteresowanej, jej przedstawiciela ustawowego lub innej osoby, za zgodą osoby zainteresowanej lub jej przedstawiciela ustawowego.

Przepisy ustawy o pomocy społecznej przewidują wsparcie materialne poprzez system zasiłków. Zabezpieczeniem podstawowych środków na utrzymanie rodziny,

w tym również dzieci w niej się znajdujących, jest:

1/ zasiłek stały - przysługuje osobie niepodjemującej pracy lub rezygnującej z pracy w celu wychowania dziecka wymagającego stałej opieki i pielęgnacji, a dochód na osobę w rodzinie nie przekracza dochodu określonego w art. 4, ust. 1 ustawy. Jego wysokość wynosi 318 zł miesięcznie,

2/ zasiłek okresowy - może być przyznany osobom i rodzinom, jeżeli dochód osoby samotnie gospodarującej lub dochód rodziny nie przekracza kryterium dochodowego osoby lub rodziny, ustalonego zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy, a dochody oraz posiadane zasoby pieniężne nie wystarczają na zaspokojenie ich niezbędnych potrzeb, w szczególności ze względu na:

- długotrwałą chorobę,
- niepełnosprawność,
- brak możliwości zatrudnienia,
- brak uprawnień do renty rodzinnej po osobie, na której ciążył obowiązek alimentacyjny,
- możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego.

Zasiłek ten ustala się w wysokości stanowiącej różnicę między ustalonym dla danej osoby lub rodziny kryterium dochodowym a faktycznym dochodem tej osoby lub rodziny,

3/ gwarantowany zasiłek okresowy - przysługuje osobie, która utraciła prawo do zasiłku dla bezrobotnych, pobieranego na podstawie przepisów o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu z powodu upływu okresu jego pobierania, a dochód rodziny nie przekracza kryterium dochodowego ustalonego zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej oraz jeżeli w dniu utraty prawa do zasiłku dla bezrobotnych samotnie wychowuje co najmniej jedno dziecko do dnia ukończenia przez nie szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do 15 roku życia,

4/ specjalny zasiłek okresowy - może być przyznany w szczególnie uzasadnionych przypadkach osobom lub rodzinom nie spełniającym kryterium

dochodowego określonego w ustawie,

5/ specjalny zasiłek celowy - może być przyznany w szczególnie uzasadnionych wypadkach osobom lub rodzinom nie spełniającym kryterium dochodowego określonego w ustawie. Zasiłek ten często wypłacany jest na określone cele takiej jak: opłata internatu, zakup pomocy szkolnych, zakup odzieży.

Ogółem w 1997 r. ze świadczeń pomocy społecznej udzielono pomocy w formie zasiłków celowych i w naturze 718.475 rodzinom w kwocie 259.122.423 zł. Ze środków własnych gmin sfinansowano posiłki dla 577.745 dzieci i młodzieży w okresie nauki w szkole na łączną kwotę 86.481.362.

Od 1996 r. zadania własne gminy w zakresie dożywiania dzieci i młodzieży są wspierane dotacją celową z budżetu państwa. Dożywianiem objęci są uczniowie w szkołach podstawowych, a w uzasadnionych wypadkach - w szkołach ponadpodstawowych. Posiłki są bezpłatne, jeżeli dochód na osobę w rodzinie nie przekracza 200% kryterium dochodowego na osobę w rodzinie, ustalonego w ustawie o pomocy społecznej. Na realizację tego zadania w 1998 r. przewidziano 69.395 tys. zł. Ogółem w grudniu 1998 r. dożywianiem objęto 573.064 uczniów.

ROZDZIAŁ IX

OŚWIATA, CZAS WOLNY, DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA

1. Oświata szkolna, poradnictwo zawodowe

Pierwszym szczeblem polskiego systemu oświaty jest przedszkole. Jednym z zadań przedszkola jest wyrównanie środowiskowych dysproporcji, kompensowanie braków i zaniedbań weczesnym okresie życia, przygotowanie do dobrego startu szkolnego.

Zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli należy do obowiązkowych zadań własnych gmin (władz lokalnych).

Analizując dostępność do placówek wychowania przedszkolnego w latach 1993-1997, obserwujemy dalszy spadek ich liczby z 21.055 w 1993 r. do 20.576 w 1997 r. Jest on jednak mniejszy niż w latach 1990-1993, gdy ogółem zlikwidowano w kraju 4.695 placówek przedszkolnych.

Mimo zmniejszenia liczby placówek, w latach 1993-1997 zaznacza się wzrost wskaźników procentowych objęcia dzieci edukacją przedszkolną z 42,6% w 1993 r. do 47,1% w 1997 r. Wzrost ten uwarunkowany jest głównie zjawiskiem niżu demograficznego, nie wynika ze wzrostu liczby miejsc w przedszkolach.

W podziale na miasto i wieś wskaźniki upowszechnienia edukacji przedszkolnej przedstawiają się następująco:

Rok	ogółem uczniów	%	W mieście	%	na wsi	%
1993	984.331	42,60	659.317	50,32	325.014	32,40
1994	994.865	45,20	673.163	54,60	321.702	33,20

1995	984.545	45,39	666.324	56,50	318.221	33,40
1996	983.489	45,18	665.683	55,42	317.807	32,60
1997	979.541	47,10	660.942	60,60	318.599	35,00

Przedstawione dane wyraźnie wskazują niekorzystne dla dzieci ze środowisk wiejskich zróżnicowanie wskaźników stopnia upowszechnienia edukacji przedszkolnej. Należy także zauważyć, że na wsi około 50% dzieci korzysta tylko z jednorocznej edukacji, organizowanej w oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej.

Trudno podać jednoznaczną przyczynę tego stanu, zważywszy, że na wsi liczba miejsc w placówkach przedszkolnych przewyższa liczbę uczęszczających do nich dzieci. Można jedynie sformułować tezę, że problem ten ma swoje uwarunkowania w społeczno-ekonomicznej sytuacji rodziny wiejskiej: w charakterze pracy matek w gospodarstwach rolnych, postawach rolników wobec edukacji małych dzieci, a nade wszystko związany jest z kosztami ponoszonymi przez rodzinę, zwłaszcza w wypadku rodzin wielodzietnych.

W Polsce prawo dziecka do nauki i korzystania z bezpłatnych szkół gwarantuje Konstytucja RP (art. 70). Zasady funkcjonowania systemu oświaty określa ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. Nr 67, poz. 329 ze zm.).

Zgodnie z tą ustawą:

- podstawę kształcenia stanowi ośmioklasowa szkoła podstawowa, która jest obowiązkowa (art. 15),
- szkoła publiczna zapewnia bezpłatne nauczanie w zakresie ramowych planów nauczania, które są ustalone przez Ministra Edukacji Narodowej (art. 7 ust. 1, pkt 1) oraz przyjmuje uczniów opierając się na zasadzie powszechnej dostępności (art. 7, ust. 1, pkt 2).

Sieć publicznych szkół tworzą:

- powszechne, obowiązkowe szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży w wieku 7-15 lat,

- szkoły podstawowe muzyczne,
- szkoły podstawowe przygotowujące do pracy zawodowej dla młodzieży w wieku powyżej 15 lat, która ukończyła co najmniej 5 klas szkoły podstawowej i nie rokuje ukończenia szkoły powszechnej w normalnym trybie.

Sieć szkół podstawowych publicznych powinna być zorganizowana w sposób umożliwiający wszystkim dzieciom spełnianie obowiązku szkolnego, zgodnie z art. 17 ust. 1 ustawy o systemie oświaty. Za sieć szkolną odpowiada gmina (władze lokalne), która jest zobowiązana dowozić dzieci do szkoły, jeżeli odległość z domu do szkoły, w obwodzie której dziecko mieszka, przekracza 3 km w wypadku uczniów klas I-IV i 4 km w wypadku uczniów V-VIII (art. 17 ust. 2, 3, 4 ustawy).

Powyższe dane przedstawiają ilość szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży w latach szkolnych 1993/94 - 1997/98 oraz liczbę uczniów w tych szkołach (na podstawie danych GUS);

Rok szkolny	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Szkoły	19.212	19.145	18.945	18.660	18.431
Uczniowie	5.178.161	5.098.140	5.015.206	4.926.668	4.811.225

Za regularne uczęszczanie dziecka na zajęcia szkolne odpowiadają rodzice dziecka, o czym stanowi art. 18 ustawy o systemie oświaty. Kontrolę spełniania obowiązku szkolnego sprawuje dyrektor publicznej szkoły podstawowej, w obwodzie której dziecko mieszka, zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy.

Niespełnienie przez dziecko obowiązku szkolnego podlega egzekucji w trybie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (art. 20 ustawy o systemie oświaty). Na rodziców dziecka, które nie spełnia obowiązku szkolnego, może być nałożona grzywna w celu przymuszenia ich do posyłania dziecka do szkoły.

W latach szkolnych 1993/94 - 1997/98 odsetek dzieci niespełniających obowiązku szkolnego bez uzasadnionej przyczyny utrzymał się na tym samym poziomie i wynosił 0,04% ogółu dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu.

W tabeli przedstawiono odsetek absolwentów szkół podstawowych podejmujących dalszą naukę w szkołach ponadpodstawowych:

Absolwenci przyjęci do szkół	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
w % ogółu absolwentów	95,8%	95,9%	96,6%	96,8%	96,5%

W Polsce prawo dziecka do nauki gwarantowane jest ponadto poprzez możliwość korzystania z różnorodnych form szkolnictwa średniego, w tym zawodowego dostępnego dla każdego dziecka.

Polski system kształcenia zawodowego jest zintegrowany z całym systemem szkolnictwa. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty, do szkół zawodowych zalicza się: szkoły zasadnicze, średnie szkoły zawodowe oraz szkoły policealne i pomaturalne. Szkoły zawodowe różnią się między sobą zarówno okresem nauki, jak i uzyskanymi przez absolwentów kwalifikacjami.

Szkoły ponadpodstawowe dzielą się na:

1/ szkoły zasadnicze, dające możliwość uzyskania wykształcenia ogólnego i zasadniczego zawodowego. Nauka trwa trzy lata, a świadectwo ukończenia tego typu szkoły potwierdza uzyskanie kwalifikacji na poziomie robotnika wykwalifikowanego lub pracownika o równorzędnych kwalifikacjach oraz możliwość dalszego kształcenia się w szkole średniej ogólnokształcącej lub zawodowej,

2/ szkoły średnie zawodowe:

- liceum zawodowe - dające wykształcenie średnie ogólne z możliwością uzyskania świadectwa dojrzałości oraz wykształcenia zasadniczego zawodowego,
- technika, licea (np. ekonomiczne, handlowe) i szkoły równorzędne - umożliwiające uzyskanie wykształcenia średniego ogólnego i zawodowego, z możliwością uzyskania świadectwa dojrzałości,
- szkoły policealne i pomaturalne - dające możliwość uzupełnienia wykształcenia ogólnokształcącego o wykształcenie zasadnicze zawodowe

lub średnie zawodowe,

- licea techniczne - w celu dostosowania kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy wprowadzono nowy typ szkoły, realizujący kształcenie na zasadach eksperymentu pedagogicznego (w latach 1993-1997 r.), a od roku szkol. 1998/99 do systemu oświaty. Szkoła ta daje wykształcenie średnie ogólne z możliwością zdawania matury i przygotowanie ogólnozawodowe w 12 profilach kształcenia.

Dane liczbowe dotyczące szkół zawodowych dla młodzieży w latach 1993-1998 i liczby uczniów w tych szkołach (na podstawie danych GUS):

Rodzaje szkół w latach	Liczba uczniów (w tys.)					Liczba absolwentów (w tys.)				
	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98
Średnie zawodowe	764	812	846	869	830	139	158	170	174	105
Zasadnicze zawodowe	770	746	772	691	613	235	229	216	211	194
Razem	1.534	1.558	1.568	1.560	1.443	374	387	386	358	299

Jedną z miar dostępności szkolnictwa są wskaźniki skolaryzacji. Od 1990 r. można zaobserwować spadek wartości współczynnika skolaryzacji w szkolnictwie zasadniczym zawodowym, przy jednoczesnym wzroście wskaźnika w szkolnictwie średnim zawodowym (odpowiednio z 36,7 do 32,9) i średnim ogólnokształcącym, co świadczy o tendencji upowszechniania się wykształcenia średniego. Wynika to z przyjętej przez rząd polityki oświatowej, której celem jest zwiększenie zakresu kształcenia średniego oraz zminimalizowania kształcenia na poziomie zasadniczym.

Polityka resortu edukacji sprowadza się do tworzenia warunków umożliwiających młodemu pokoleniu korzystanie z szerokiej informacji zawodowej i dostęp do poradnictwa zawodowego.

W drodze ustawowej problematyka profesjonalnej pomocy uczniom w wyborze kierunku kształcenia i zawodu została przypisana poradniom psychologiczno-pedagogicznym (Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty,

art. 2, pkt 4, Dz. U. Nr 67, poz. 329 z 1996 r.).

Zgodnie z przyjętym zakresem działań opracowano - w departamencie właściwym dla przedmiotu regulacji - projekt zmiany rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie rodzajów i zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz innych publicznych poradni specjalistycznych (wszedł w życie 1.01.1999 r.). W tym akcie prawnym określono podstawowe zadania z zakresu poradnictwa zawodowego. Należą do nich:

- wspieranie rozwoju zawodowego dzieci i młodzieży poprzez udostępnianie i upowszechnianie informacji zawodowej,
- udzielanie porad indywidualnych uczniom i rodzicom w zakresie kształcenia zawodowego i planowania kariery zawodowej,
- przeprowadzanie psychologicznych i pedagogicznych badań predyspozycji do nauki i wykonywania zawodu,
- kształtowanie umiejętności poszukiwania i pozyskiwania pracy a także utrzymania zatrudnienia.

Ponadto w zarządzeniu Nr 15 Ministra Edukacji Narodowej z 25 maja 1993 r. w sprawie zasad udzielania uczniom pomocy psychologicznej i pedagogicznej (Dz. Urz. MEN Nr 6, poz. 19) określono zadania pedagoga szkolnego, a w szczególności koordynowanie prac z zakresu orientacji zawodowej na terenie szkoły.

W związku z przygotowaną reformą ustroju szkolnego opracowano projekt podstaw programowych, w którym na poziomie gimnazjum jednym z przedmiotów nauczania jest "Wiedza o społeczeństwie", a w nim istnieje blok tematyczny pod nazwą "Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym", w którym określono cele edukacyjne, zadanie nauczyciela i szkoły, treści oraz zakres przygotowania młodzieży do aktywności zawodowej i odnalezienia się na rynku pracy.

W zakresie doradztwa zawodowego szeroką działalność prowadzi 596 poradni psychologiczno-pedagogicznych. Udzielają porad zawodowych na podstawie diagnoz psychologiczno-pedagogicznych. Dla uczniów z problemami zdrowotnymi

przygotowują szczegółową dokumentację psychologiczno-lekarską. We współpracy ze służbą zdrowia biorą udział w pracach komisji kwalifikacyjnych, które orzekają o dalszym kształceniu uczniów niepełnosprawnych. W roku szkolnym 1996/67 wydano 28.318 orzeczeń kwalifikacyjnych do kształcenia w szkołach ponadpodstawowych, podczas gdy w 1993-1998 wystawiono rocznie około 4.200-5.000 opinii w sprawie skierowania do klasy lub szkoły przysposabiającej do pracy zawodowej.

W coraz szerszym zakresie poradnie psychologiczno-pedagogiczne podejmują działania służące całym grupom młodzieży. Wprowadzają metody aktywizujące wybór zawodu przez uczniów, polegające na zdobywaniu przez nich umiejętności oceny własnych możliwości psychofizycznych i zestawieniu jej z wymaganiami stawianymi przez zawód. Na przykład w roku 1996/97 przeprowadzono 253.091 warsztatów (na których stosowano metody aktywizujące wybór zawodu) w całym kraju, podczas gdy w roku 1993/94 przeprowadzono ich ok. 192.000.

Większość doradców zawodowych poradni psychologiczno-pedagogicznych prowadzi pogadanki zawodoznawcze z uczniami szkół podstawowych i ich rodzicami. Oprócz pogadanek i innych form pomocy znaczna grupa doradców zawodowych prowadzi spotkania informacyjno-szkoleniowe dla pedagogów szkolnych.

W okresie rekrutacji do szkół ponadpodstawowych poradnie, we współpracy z Kuratoriami Oświaty i szkołami ponadpodstawowymi, prowadzą punkty informacji zawodowej. W niektórych województwach pracownicy poradni są inicjatorami organizowania giełd i targów zawodoznawczych. W celu optymalnego ukierunkowania młodzieży co do wyboru zawodu, poradnie współpracują z instytucjami organizującymi kształcenie pozaoświatowe, takimi jak: zakłady doskonalenia zawodowego, izby rzemieślnicze, cechy rzemiosł różnych, związki zawodowe, ochotnicze hufce pracy, spółdzielnie inwalidów i inne.

Coraz częściej doradcy zawodowi wyposażają młodzież w umiejętności, które pomogą jej w podjęciu i utrzymaniu pracy. Realizując te zadania, współpracują

z różnymi instytucjami, takimi jak: zakład pracy, urzędy pracy, instytucje niepubliczne.

Mimo wielu zadań, jakie wykonują poradnie w zakresie doradztwa zawodowego, system informacji i orientacji zawodowej w Polsce jest niewystarczający. Zaspokojenie potrzeb w tym zakresie może zapewnić system informacyjny z zapleczem metodologicznym i technicznym, do stworzenia którego resort edukacji przygotowuje się przy współpracy z Francją.

Instytucją wspierającą poradnictwo zawodowe jest Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno – Pedagogicznej MEN.

Do zadań Centralnego Ośrodka Metodycznego Poradnictwa Wychowawczo-Zawodowego należy:

- wypracowywanie programów (scenariuszy) zajęć aktywizujących młodzież do wyboru drogi życiowej (zawodowej) oraz autorskich projektów zajęć stymulujących dojrzałość zawodową,
- tworzenie banku danych o kształceniu zawodowym (szkoły publiczne) i związanych z nim wymogach zdrowotnych do nauki i wykonywania zawodu,
- gromadzenie danych o placówkach zawodowych kształcenia specjalnego.

2. Kierunki nauki

W ustawie o systemie oświaty oraz przepisach wykonawczych zawarto postanowienia dotyczące konieczności dostosowania treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, zapewnienia opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwienie im realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły w skróconym czasie. Szkoła powinna zapewnić dzieciom warunki niezbędne do ich rozwoju, przygotować je do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich na podstawie zasad solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności. Możliwe jest rozwijanie osobowości, talentów oraz umiejętności umysłowych

i fizycznych dziecka:

- w szkołach publicznych przez dostosowanie wymagań szkolnych do możliwości psychofizycznych ucznia, organizację indywidualnego nauczania, prowadzenie zajęć pozalekcyjnych,
- przez organizowanie szkolnictwa specjalnego dla dzieci z upośledzeniami w rozwoju fizycznym i umysłowym, niedostosowanych społecznie oraz przewlekle chorych,
- przez organizowanie szkół artystycznych oraz szkół i klas sportowych,
- przez możliwość profilowania kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym (profile kształcenia ustala dyrektor szkoły w porozumieniu z radą szkoły) oraz możliwość wyboru kierunku dalszego kształcenia po ukończeniu szkoły podstawowej w różnorodnych szkołach zawodowych.

W Polsce istnieje sieć szkół i placówek artystycznych: 219 szkół muzycznych różnego stopnia, 28 liceów plastycznych, 4 szkoły baletowe, 5 pomaturalnych studiów bibliotekarskich i animatorów kultury, 4 policealne studia zawodowe, 12 ognisk artystycznych i 8 burs szkolnictwa artystycznego nadzorowanych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Samorządy terytorialne prowadzą 33 szkoły muzyczne, 4 licea sztuk plastycznych i szkołę plastyczną I stopnia, 1 szkołę baletową, 1 policealne studium zawodowe i 4 ogniska artystyczne.

Zmiany zachodzące na rynku pracy w latach 1990-1996 charakteryzowały się spadkiem liczby pracujących (przede wszystkim w sektorze publicznym) i wzrostem liczby pracujących w sektorze prywatnym, który miał i ma nadal decydujące znaczenie dla nowej struktury zatrudnienia. Przeobrażenia te spowodowały otwieranie kierunków kształcenia w zawodach poszukiwanych na rynku pracy i zamykanie kształcenia w tych zawodach, w których występuje wysokie bezrobocie.

Odpowiedzią na zmieniające się potrzeby rynku pracy - tak w odniesieniu do rodzajów zawodów, jak i umiejętności zawodowych - było wprowadzenie

w szkołach kształcenia szerokoprofilowego. Umożliwia ono osiągnięcie pożądanego modelu absolwenta szkoły zawodowej jako fachowca przygotowanego ogólnozawodowo do różnych stanowisk pracy, a do jednego stanowiska przygotowanego dokładnie (poprzez szkolenie specjalistyczne w ostatnim etapie kształcenia, stosownie do potrzeb lokalnego rynku pracy).

W razie konieczności zmiany stanowiska pracy potrzebne byłoby mu tylko przeszkolenie w formie kursowej, umożliwiające uzyskanie pożądanego specjalizacji.

Ze strategii kształcenia szerokoprofilowego wynika zmniejszenie liczby zawodów w istniejących szkołach zawodowych. Wdrażana jest, zatwierdzona w 1997 r., nowa klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego. Do klasyfikacji z 1997 r. wprowadzono zawody szerokoprofilowe o znacznie szerszym zakresie możliwości przyszłego zatrudnienia na rynku pracy. Klasyfikacja ta uwzględnia strukturę klasyfikacji zawodów i specjalności gospodarki narodowej, wprowadzonej rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 20 kwietnia 1995 r. Klasyfikacja ta jest nowoczesna i otwarta, ale całkowite wprowadzenie jej w życie wymaga współdziałania z resortami gospodarczymi oraz wiąże się z koniecznością prowadzenia prac programowych.

Nowe dokumentacje programowe dla zawodów z tej klasyfikacji ukierunkowane są na gruntowną przebudowę treści kształcenia zawodowego. Mają one na celu ukierunkowanie działalności dydaktycznej szkół na realizację zadań służących bardzo dobremu przygotowaniu ogólnozawodowemu absolwentów z równoczesnym kształceniem umiejętności potrzebnych do dalszego kształcenia specjalistycznego, a także umiejętności zachowań na rynku pracy oraz w pracy na różnorodnych stanowiskach.

Konieczność rozwijania w dziecku szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód została podkreślona w preambule do ustawy o systemie oświaty, w której stwierdza się, że "Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa, kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniemi zawartymi w Powszechnej

Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowej Konwencji o Prawach Dziecka. Nauczanie i wychowanie - respektując chrześcijański system wartości - za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturalnego przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultury Europy i Świata”.

Przepisy prawne respektują zasadę wolności fizycznych i prawnych do zakładania i prowadzenia szkół i placówek oświatowych. Osoby fizyczne mogą prowadzić:

- szkoły niepubliczne - po uzyskaniu wpisu takiej szkoły do ewidencji, którą prowadzi kurator oświaty właściwy dla siedziby szkoły,
- szkoły publiczne - po uzyskaniu zgody kuratora oświaty. Udzielenie zgody zależy od spełnienia przez szkołę warunków i standardów, określonych przez ustawę i przepisy wykonawcze.

Szkoły niepubliczne mogą uzyskać uprawnienia szkół publicznych, nadawane przez kuratora, co oznacza, że świadectwa wydawane przez te szkoły są równoważne świadectwom państwowym.

Przedszkola niepubliczne otrzymują dotację z budżetu gminy, natomiast niepubliczne szkoły otrzymują dotację z budżetu państwa. Dotacje dla szkół niepublicznych przysługują w wysokości 50% wydatków ponoszonych w szkołach publicznych tego samego typu w przeliczeniu na jednego ucznia. Szkoły publiczne prowadzone przez osoby fizyczne lub osoby prawne otrzymują dotację w wysokości 100% wydatków ponoszonych w szkołach publicznych prowadzonych przez gminę lub budżet państwa w przeliczeniu na jednego ucznia. W latach 1993-1998 liczba szkół niepublicznych wzrosła z 1032 do 2530.

W latach 1993-1998 adresatem działań w zakresie edukacji ekologicznej było całe społeczeństwo, ze szczególnym wyodrębnieniem dzieci, uczniów szkół podstawowych i średnich, studentów, animatorów edukacji środowiskowej,

samorządów lokalnych, dziennikarzy, środowiska medycznego, rolników, specjalistów z zakresu ochrony środowiska i celników. Z inicjatywy Ministerstwa Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa i Ministerstwa Edukacji Narodowej powstała Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej; przeważająca część wydatków na edukację ekologiczną społeczeństwa dotyczyła dzieci i młodzieży. Organizowano m.in. takie programy, jak: "Czysta Wisła i Rzeki Przymorza", "Obserwator Wybrzeża Europy" oraz kampanie finansowane przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej: "Sprzątanie Świata - Polska", "Kampanię Ekologicznych Opakowań", "Kampanię Ozonową", "Paszport do Przyszłości" i inne.

3. Czas wolny, rekreacja, działalność kulturalna

Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty nie zawiera zapisów uznających prawo dziecka do czasu wolnego, do zabawy i rekreacji oraz do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym. Natomiast sam system obejmuje placówki oświatowo-wychowawcze, których celem jest rozwijanie zainteresowań i uzdolnień oraz umożliwianie dzieciom i młodzieży korzystania z różnych form wypoczynku i rekreacji. Jednym z rodzajów placówek oświatowo-wychowawczych są placówki wychowania pozaszkolnego.

Działalność placówek wychowania pozaszkolnego

W systemie edukacji istotną rolę w organizacji czasu wolnego dzieci i młodzieży spełniają placówki wychowania pozaszkolnego - pałace młodzieży (PM), młodzieżowe domy kultury (MDK), ogniska pracy pozaszkolnej (OPP), międzyszkolne ośrodki sportowe (MOS), ogrody jordanowskie (OJ), oraz inne placówki specjalistyczne. Placówki te funkcjonują na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 28 września 1993 r. w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek oświatowo-wychowawczych (Dz. U. Nr 95, poz. 232 i z 1997 r. Dz. U. Nr 75, poz. 473).

Zróżnicowana oferta programowa placówek realizujących zadania oświatowe, kulturalne i rekreacyjne sprzyja kształtowaniu osobowości, zdobywaniu różnorodnych umiejętności oraz rozwijaniu zainteresowań intelektualnych i estetycznych młodego pokolenia. Placówki te kształcą umiejętności samodzielnego organizowania czasu wolnego. W coraz większym stopniu rozszerzają i uzupełniają funkcje wychowawcze, profilaktyczne i edukacyjne szkoły, wspierają także działania wychowawcze rodzin.

W latach 1990-1993 działalność placówek wychowania pozaszkolnego została poważnie ograniczona ze względu na wprowadzenie w oświacie programu oszczędnościowego. Wiele placówek zlikwidowano, pozostałe musiały ograniczyć i zmodyfikować swoją ofertę programową. Zdecydowana większość rozpoczęła działalność gospodarczą, by zapewnić sobie środki finansowe na realizację zadań statutowych. Po roku 1993 sytuacja placówek wychowania pozaszkolnego ustabilizowała się. W roku 1994 - według informacji GUS z 31.10.1994 r. - resort oświaty roztaczał opiekę nad 389 placówkami, a liczba uczestników zajęć wyniosła 559.895. Było wtedy: 13 MP, 134 MDK, 107 OPP, 99 MOS, 26 OJ oraz 13 innych placówek specjalistycznych. Działo w nich 18.642 kół zainteresowań. W roku 1996 liczba placówek spadła do 351, a uczestników do 311.350. Według danych GUS z 31.10.1997 r., istniały wtedy 342 placówki wychowania pozaszkolnego. W zajęciach brało udział 257.411 uczestników w 18.329 kołach zainteresowań.

Sieć placówek wychowania pozaszkolnego jest bardzo nierównomierna. W województwie katowickim istnieje 55 placówek, w warszawskim - 33, w krakowskim - 23, w gdańskim, łódzkim, nowosądeckim - po 15. Natomiast w bielsko podlaskim, częstochowskim, leszczyńskim, piotrkowskim i tarnowskim istnieje tylko po jednej placówce tego typu. W województwach tych dzieci i młodzież mają ograniczony dostęp do uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym.

Spośród 342 placówek wychowania pozaszkolnego, 186 podlega urzędom terenowych organów administracji państwowej, a 156 organizacjom samorządowym

(w tym 95 - gminom o statusie miasta).

Środki finansowe na realizację programu placówki czerpią z budżetu państwa, samorządów terytorialnych, z opłat rodziców oraz wypracowują je same (działalność gospodarcza). W sytuacji, gdy znaczna część społeczeństwa ubożeje, istnieje realne niebezpieczeństwo, że z ofert spędzania wolnego czasu będą mogły korzystać tylko dzieci z rodzin zamożnych.

Opłaty za określone zajęcia wprowadzają zarówno placówki publiczne (na komitet rodzicielski), jak i niepubliczne. Opłaty pobierane przez niepubliczne placówki stanowią barierę uniemożliwiającą powszechne korzystanie z tego typu usług oświatowych. Z braku wystarczających środków resort oświaty nie wspomaga finansowo niepublicznych placówek oświatowych.

Analizując działalność placówek oświatowych zajmujących się organizacją czasu wolnego dzieci i młodzieży, należy zauważyć, że ich programy ulegają stopniowym przeobrażeniom i coraz częściej odpowiadają na aktualne zapotrzebowania środowisk zaniedbanych wychowawczo. Sprzyja temu dobrowolność uczestnictwa w zajęciach, atrakcyjność ofert, otwartość na nowe propozycje i partnerski stosunek nauczyciela - instruktora do uczestników.

Stan i perspektywy działalności placówek wychowania pozaszkolnego, zagospodarowujących czas wolny młodego pokolenia, są zdeterminowane przez sytuację całej edukacji. Ograniczony budżet resortu oświaty pozwala na podejmowanie jedynie wybranych działań, nie dopuszczających do pogorszenia sytuacji istniejących placówek. Jednocześnie, ze względu na zapotrzebowanie społeczne i problemy wychowawcze z młodzieżą, konieczne są zmiany w funkcjonowaniu placówek wychowania pozaszkolnego.

Ministerstwo Edukacji Narodowej planuje następujące działania:

- dofinansowanie z budżetu resortu konkursów, przeglądów, festiwali, warsztatów oraz innych form prezentacji dorobku wychowanków i nauczycieli,
- racjonalne ograniczenie komercjalizacji placówek,
- wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego,

- podejmowanie zadań o charakterze promocyjnym, dającym nauczycielom, uczniom, szkołom i innym placówkom satysfakcję pozamaterialną (np. cykl audycji w programie telewizji publicznej, poszerzenie oferty o działania profilaktyczne i współpracę z rodziną oraz wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań dotyczących zarządzania i organizacji,
- zlikwidowanie statutów placówek oświatowych oraz opracowanie standardów wychowania pozalekcyjnego i pozaszkolnego,
- doskonalenie nauczycieli w zakresie diagnozowania i zapobiegania uzależnieniom i patologii zachowań społecznych, umiejętności psychospołecznych oraz form i metod pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej,
- promowanie i wdrażanie programów edukacyjnych i wychowawczych, reformujących placówki wychowania pozaszkolnego oraz podnoszących jakość ich pracy,

m.in.:

- zawierających oferty dla dzieci i młodzieży o niesprecyzowanych zainteresowaniach, obejmujących młodzież z grup subkulturowych i zagrożoną patologią,
- wyrównujących poziom życia dzieci pochodzących z rodzin wymagających szczególnej pomocy,
- integrujących różne dziedziny kultury oraz działania, instytucji i organizacji pozarządowych,
- wiążących edukację kulturalną z dziedzictwem kulturowym - lokalnym, regionalnym i narodowym,
- zawierających oferty dla dzieci i rodzin wiejskich,
- wspieranie rodzinnych wzorów spędzania czasu wolnego poprzez organizację imprez i zajęć kulturalnych dla rodzin, turystykę wielopokoleniową sprzyjającą poznaniu dorobku kultury narodowej oraz inne formy.

Założeniem reformy systemu oświaty jest wyrównanie w jak najpełniejszym

zakresie szans edukacyjnych poprzez:

- powszechną i wyrównaną jakościowo edukację dzieci najmłodszych - oznacza to większy dostęp do przedszkoli oraz wyrównany poziom szkół podstawowych,
- powszechność pełnego wykształcenia średniego uzyskaną poprzez zapewnienie drożności pomiędzy różnymi rodzajami szkół,
- stworzenie możliwości spełniania funkcji socjalnych przez młodzież będącą w trudnych warunkach materialnych i rodzinnych,
- wspieranie szkół w pełnieniu w szerokim zakresie funkcji opiekuńczych, integracyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych przez rozwój zajęć pozalekcyjnych,
- zapewnienie dobrego systemu kształcenia i doskonalenia nauczycieli eliminującego niską jakość nauczania,
- zapewnienie dostępu do kształcenia na poziomie wyższym młodzieży z rodzin ubogich poprzez sprawy i rozbudowany system kredytów studenckich,
- zwiększenie dostępu do edukacji dla osób niepełnosprawnych zarówno przez rozwój szkolnictwa specjalistycznego jak też zwiększenie kształcenia w ramach szkolnictwa zintegrowanego oraz likwidację barier.

Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie wychowania pozaszkolnego

Wiele organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci i młodzieży do swoich zadań statutowych wpisało działalność pozaszkolną. Spośród wielu form działalności Ministerstwo Edukacji Narodowej wspiera szczególnie:

- różne formy zajęć rozwijających zainteresowania i zamiłowania do nauki, sztuki, sportu i turystyki,
- imprezy o charakterze lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim,
- letni i zimowy wypoczynek,

- szkolenia.

Wybrane organizacje - takie jak: ZHP czy ZHR - zawarły z MEN porozumienia określające zasady współpracy, w tym korzystania z oświatowej bazy lokalowej.

Ministerstwo Edukacji Narodowej z przeznaczonych na zadania zlecone środków wspiera cenne inicjatywy podejmowane przez jednostki niepaństwowe. W 1997 r. na organizację konkursów, turniejów, warsztaty artystyczne itp. form pracy z dziećmi i młodzieżą MEN przeznaczył 5.321.651,22 zł, a na wypoczynek i szkolenie nieetatowej kadry organizacji młodzieżowych - 16.609.375,89 zł.

Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie wychowania pozaszkolnego przebiega na różnych poziomach, począwszy od inicjatyw lokalnych podejmowanych wspólnie z placówkami oświatowo-wychowawczymi poprzez współpracę z władzami samorządowymi i kuratoriami, aż do współdziałania z instytucjami szczebla centralnego.

W celu usprawnienia współpracy z organizacjami pozarządowymi konieczna jest zmiana przepisów zmierzających do decentralizacji systemu zarządzania środkami finansowymi oraz przekazania samorządom zadań państwowych dla jednostek niepaństwowych przy określeniu priorytetów i standardów. Centralnymi winny pozostać jedynie zadania o znaczeniu strategicznym dla państwa.

Międzyresortowy Program Edukacji Kulturalnej

Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej 27 listopada 1996 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej we współpracy z Ministerstwem Kultury i Sztuki zobowiązało się:

- uznać pozaszkolną działalność artystyczną uczniów za poszerzenie procesu edukacyjnego,
- uwzględnić przedmioty artystyczne przy tworzeniu treści programowych nowych szkół ponadpodstawowych,
- zawrzeć w szkolnych programach treści związane ze środkami przekazu

- w szkolnych programach treści związane ze środkami przekazu, łącznie z problematyką odpowiedniego wyboru tych środków i reagowania na nie,
- promować w szkołach programy artystyczne związane z projektowaniem tzw. programy dizajnerskie,
 - włączyć studia kulturowe w skład edukacji permanentnej,
 - opracować zasady współpracy między szkołami i instytucjami kulturalnymi mające na celu zwiększenie dostępności kształcenia estetycznego w szkole,
 - odnotowywać i popularyzować osiągnięcia niekonwencjonalnych warsztatów mających na celu podniesienie umiejętności nauczycieli,
 - promować nowatorskie programy przygotowywane przez instytucje kulturalne

i edukacyjne, szeregowych członków ruchów amatorskich i system szkolny.

Uczniowie biorą udział w amatorskim ruchu kulturalnym poprzez zajęcia w zespołach artystycznych, kołach i klubach - głównie w grupach teatralnych, tanecznych, muzycznych, plastycznych i filmowych. Obecnie w Polsce działa 2163 dziecięcych i młodzieżowych zespołów.

Zawodowe instytucje kulturalne wspierają prawo dziecka do wszechstronnego udziału w życiu kulturalnym. Od ponad 12 lat w szkołach i lokalnych ośrodkach odbywają się koncerty dla dzieci i młodzieży organizowane przez orkiestry filharmoniczne. Odgrywają one istotną rolę w kształtowaniu gustów estetycznych młodych słuchaczy. Stowarzyszenia muzyczne organizują koncerty, festiwale, wystawy, wykłady i programy muzyczne. Przygotowywane są również konkursy, obozy muzyczne, warsztaty.

Od 1994 r. odbywają się Olimpiady Szkolne będące częścią programu "Sport dla Młodych" opracowanego przez Biuro ds. Kultury Fizycznej i Sportu. Mają one zachęcić dzieci i młodzież do udziału w rywalizacji sportowej.

W ostatnich latach w całym kraju odnotowano znaczny wzrost liczby uczniowskich klubów sportowych. Kluby działają przede wszystkim na terenie szkół podstawowych i ponadpodstawowych, ośrodków sportowych, domów dziecka,

parafii, ośrodków gminnych i innych instytucji.

Działalność klubów opiera się na dobrowolnym udziale uczniów, ich rodziców i nauczycieli. Każdy klub ma przynajmniej jedną sekcję związaną z wybraną dyscypliną sportową. Celem klubów jest promowanie aktywnych form wypoczynku i spędzanie wolnego czasu. Liczba uczniowskich klubów sportowych stale rośnie. W 1994 r. było ich 631, a w 1997 r. już 3744. Specjalny program "Szkolenie Utalentowanych Młodych Sportowców" został opracowany dla osób mających odpowiednie predyspozycje umysłowe i fizyczne. Akcja ta doprowadziła do utworzenia szkół o profilu sportowym, ośrodków treningowych na poziomie makroregionalnym dla utalentowanych młodych ludzi oraz stwarzania warunków społecznych i szkoleniowych umożliwiających młodym sportowcom pełne wykorzystanie ich potencjału.

ROZDZIAŁ X

ŚRODKI SZCZEGÓLNEJ OCHRONY

1. Dzieci w sytuacjach krytycznych

Dzieci o statusie uchodźcy

Artykuł 22 wymaga od Stron Konwencji, aby dziecko, które ubiega się o status uchodźcy bądź jest uważane za uchodźcę, otrzymało odpowiednią ochronę i pomoc.

Ustawa z 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (Dz. U. Nr 114, poz. 739) nie rozgranicza praw i ochrony interesów pełnoletnich od małoletnich cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy. Wniosek złożony przez małoletniego obcokrajowca, ubiegającego się o status uchodźcy, jest taki sam, jak wniosek składany przez cudzoziemca pełnoletniego i jest poddany takiej samej procedurze, niezbędnej dla podjęcia decyzji administracyjnej.

Zgodnie z art. 49 ust. 1 ustawy, dziecko uchodźców ma prawo do swobodnego kontaktowania się z przedstawicielem Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, a w szczególności do zwracania się do niego z prośbą o pomoc. Ze względu na fakt, iż w świetle przepisów polskiego prawa osoba małoletnia nie posiada zdolności prawnej, należy ustanowić dla niej sędownie kuratora oraz umieścić małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej (dzieci do lat 13) lub ośrodka dla ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy (dzieci powyżej 13 roku życia, tak jak stanowi § 43 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 23 grudnia 1997 r. ws. szczegółowych zasad, trybu postępowania oraz wzoru dokumentów w sprawach cudzoziemców (Dz.U. z 1998 r. Nr 1, poz. 1 oraz art. 34 § 1 kpa).

Artykuł 44 ustawy o cudzoziemcach, będący wyrazem zasady łączenia rodzin, stwierdza ponadto, iż małżonkowi oraz małoletnim dzieciom cudzoziemca (któremu nadano status uchodźcy) jeżeli przebywają wraz z nim na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nadaje się status uchodźcy oraz wydaje dokument podróży przewidziany w Konwencji Genewskiej, a także udziela zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony.

Jeżeli natomiast małoletnie dzieci cudzoziemca, który uzyskał status uchodźcy, przebywają poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, właściwe polskie organy, na wniosek cudzoziemca, winny w miarę możliwości udzielić im pomocy w uzyskaniu prawa do wyjazdu do Polski w celu połączenia rodzin - § 45 przytoczonego powyżej rozporządzenia.

Polskie ustawodawstwo reguluje ponadto sytuację nie wyjaśnioną w Konwencji, a mianowicie w § 58 rozporządzenia stwierdza, że małoletniego, który przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, można wydalić wyłącznie pod pieczęą przedstawiciela ustawowego, chyba, że wydalenie prowadzone jest w taki sposób, że małoletni przekazany zostanie przedstawicielowi ustawowemu albo przedstawicielowi właściwych władz państwa, do którego następuje wydalenie.

Rehabilitacja fizyczna, psychologiczna

Rehabilitacja fizyczna i psychologiczna dzieci znajdujących się w sytuacjach kryzysowych należy do obligatoryjnie realizowanych zadań placówek poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego. Specjaliści zatrudnieni w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych udzielają bezpośredniej pomocy psychologicznej.

Od 1993 r. rehabilitacja ruchowa prowadzona jest w niewielkim zakresie przez rehabilitantów zatrudnionych w poradniach. Od 1993 r. do 1998 r. zatrudniono rehabilitantów na zaledwie 11-17 etatach. W okresie sprawozdawczym objęli oni opieką od 861 do 1148 dzieci i młodzieży. Również w placówkach integracyjnych zatrudnia się rehabilitantów. W 1996/97 roku w 264 placówkach zatrudniono 100

rehabilitantów. W trakcie zajęć w “rehabilitacji psychologicznej” w poradniach wykorzystuje się do pracy z dziećmi takie aktywne formy, jak: treningi, warsztaty. Analiza ofert programowych poradni w ostatnim pięcioleciu wskazuje, że zakres i liczba propozycji nie jest dostateczna. W 1996/97 r. zaledwie w 18 województwach na 49 prowadzona była terapia dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi, w jednym terapia zachowań agresywnych, w dwóch zajęcia ze sprawcami przemocy, w siedmiu województwach aktywnie interweniowano w sytuacjach kryzysowych, w dwunastu prowadzono terapię indywidualną dzieci po próbach samobójczych. W porównaniu z rokiem 1993 obserwujemy jednak wyraźny wzrost liczby przypadków udzielania pomocy indywidualnej - z 42.000 w 1993/94 do 66.000 w 1997/98 i grupowej - z 240.000 do 350.000.

Specyficzną formą pomocy psychologicznej są Młodzieżowe Telefony Zaufania, działając najczęściej przy poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Od 1967 r. zrzeszone są one w Międzynarodowej Federacji Służb Pomocy Telefonicznej (INFOTES). W roku szkolnym 1993/94 udzieliły one ponad 21.000 porad, w 1996/97 roku ponad 15.000 porad. Z przytoczonych danych wynika, że ta forma pomocy nieco się przeżyła.

Molestowanie seksualne traktujemy jako jeden ze szczególnie drastycznych przypadków przemocy wobec dziecka. Zagadnienie to łączy się z takimi problemami, jak: umiejętność identyfikacji i obrony własnych praw, szukanie pomocy w sytuacji ich naruszania, umiejętność komunikacji, radzenie sobie ze stresem, identyfikowanie czynników zagrażających prawidłowemu rozwojowi. Cały ten blok zagadnień mieści się w programie edukacji zdrowotnej, który będzie włączony w zakres obowiązkowych zadań szkoły we wrześniu 1999 r. (ścieżka międzyprzedmiotowa).

Realizacja programu tej ścieżki wypełni zadania psychoedukacyjne, które muszą być równolegle uzupełniane odpowiednimi działaniami terapeutycznymi wobec dzieci - ofiar przemocy seksualnej.

Podjęcie działań w celu eliminacji tego zjawiska wymaga specjalnych

umiejętności i kompetencji - zarówno nauczycieli, którzy będą prowadzili zajęcia z zakresu edukacji zdrowotnej, jak i terapeutów, udzielających specjalistycznej pomocy.

Szkolenia kadry zajmującej się tą problematyką organizowane są poprzez Wojewódzkie Ośrodki Metodyczne (WOM), Centrum Metodyczny Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, a także niektóre poradnie psychologiczno-pedagogiczne i poradnie specjalistyczne.

Wojewódzkie Ośrodki Metodyczne prowadzą w formach warsztatowych treningi przygotowujące do skuteczniejszego rozwiązywania problemów wychowawczych (np. trening umiejętności wychowawczych), warsztaty z zakresu skutecznego komunikowania się, prowadzenia dialogu z dzieckiem, itp.

Dla przykładu WOM w Częstochowie organizuje szkolenie warsztatowe w zespołach samokształceniowych na temat: zespół dziecka maltretowanego. W wydawanym przez Kuratorium Oświaty i Wojewódzki Ośrodek Metodyczny Biuletynie Oświatowym, w nr 6 z 1996 r., ukazały się dwa artykuły poświęcone omawianej problematyce: "Systemowy model rodziny dziecka wykorzystywanego seksualnie" i "Moje doświadczenia z przemocą". Również WOM w Kaliszu organizuje szkolenia nt. przemocy wobec dziecka.

Podjęmowane są również ciekawe inicjatywy dotyczące różnych form doskonalenia zawodowego nauczycieli. W 1995 r. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN przeprowadziło np. szkolenie warsztatowe nt. pomocy uczniom z rodzin, w których występuje zjawisko przemocy i problem alkoholowy (przeszkolono 19 osób). W roku 1997 szkoleniem objęto ok. 100 osób. Uczestnikami byli pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych, pedagodzy szkolni, nauczyciele, a także dyrektorzy szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W 1998 r. przeszkolono już 28 osób. Zaplanowano jeszcze cztery szkolenia na ok. 80 osób. W dwóch ostatnich latach Centrum organizowało również szkolenie nt. praw dziecka. Centrum planuje przeprowadzenie szkolenia nt. "Praca psychologiczna z dziećmi i młodzieżą z rodzin dysfunkcyjnych", a także

opracowanie zasad organizacyjnych tworzących system wsparcia merytorycznego dla pedagogów szkolnych w całym kraju. Celem tych działań będzie poszerzenie kompetencji zawodowych pedagoga szkolnego w przeciwdziałaniu przemocy w szkole, przemocy w rodzinie ucznia i agresji w środowisku rówieśniczym. Planuje się zorganizowanie grup wsparcia dla pedagogów szkolnych z Warszawy.

Warto również podkreślić, że tematyka przemocy wewnątrzrodzinnej wobec dzieci została również włączona w program szkoleń pracowników Młodzieżowych Telefonów Zaufania, organizowanych przez Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej (w latach 1996-1997 przeszkolono 56 osób, w 1997 r. przeszkolono 20-25 osób).

Problem opieki nad dziećmi-ofiarami przemocy dostrzegany jest przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. W roku szkolnym 1995/1996 w poradniach na terenie czterech województw: katowickiego, krakowskiego, krośnieńskiego i opolskiego opracowano programy pomocy dzieciom-ofiarom molestowania seksualnego. Są to formy pomocy specyficznej ukierunkowanej - jak w województwach katowickim i krakowskim - na dzieci molestowane seksualnie lub realizowanej w postaci terapii dzieci i młodzieży z rodzin, w których występowało znęcanie się fizyczne i psychiczne, a także molestowanie seksualne.

Oprócz ośrodków świadczących bezpośrednią pomoc dzieciom - ofiarom przestępstw o charakterze seksualnym istnieją ośrodki, które oferują programy edukacyjne dla osób pragnących i mogących świadczyć taką pomoc. Gromadząc informacje o programach edukacyjnych dla pracowników oświaty: psychologów, pedagogów, nauczycieli, wychowawców, Centrum dysponuje danymi o takich ośrodkach i programach. Programów specjalistycznych jest niestety niewiele. Oferują jedynie specjalistyczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne w Młodzieżowym Ośrodku Psychologicznym w Warszawie, Pracownia Alternatywnego Wychowania w Łodzi, Zespół Pomocy Rodzinie w Żywcu, Wojewódzki Zespół Placówek Edukacyjno-Terapeutycznych w Katowicach.

Programy te obejmują problematykę:

- jak rozmawiać z dziećmi i młodzieżą o seksie, jak prowadzić zajęcia grupowe na temat seksu,
- rozpoznawanie, diagnozowanie i sposób postępowania w wypadku nadużycia seksualnego,
- pierwsza interwencja w różnych aspektach,
- zwiększanie gotowości i kompetencji do udzielania pomocy i wsparcia ofiarom przemocy seksualnej.

W wypadku programów oferowanych przez inne ośrodki Centrum przyjmuje funkcję pośrednika pomiędzy pracownikami oświaty świadczącymi pomoc psychologiczno-pedagogiczną, pilotuje wdrażanie wybranych programów do praktyki, monitoruje ich realizację w placówkach resortu oraz formułuje wnioski ewaluacyjne pod adresem autorów.

Również program "Promocja zdrowia fizycznego, psychicznego i duchowego w systemie edukacji" pozwala zapoznać się z problematyką dziecka maltretowanego i molestowanego seksualnie.

Plany Ministerstwa Edukacji Narodowej w przedmiotowej sprawie w dużym stopniu uzależnione są od możliwości finansowych, szczególnie od posiadanych środków na wyszkolenie specjalistów oraz możliwości tworzenia warunków niezbędnych dla niesienia pomocy dzieciom-ofiarom molestowania seksualnego. Program takich działań został zarysowany w ramach prac nad rozwiązaniem problemu przemocy wobec dzieci w rodzinie.

2. Dzieci w konflikcie z prawem

Wymiar sprawiedliwości dla nieletnich

Podstawowe zasady postępowania w sprawach nieletnich ujęte w ustawie z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (upn) nie zmieniły się. Nadal organem właściwym dla prowadzenia postępowania wyjaśniającego, rozpoznawczego i wykonawczego jest sąd dla nieletnich (zadania te pełnią sądy

rodzinne). Za nieletniego uważa się osobę:

- do lat 18 w sprawach o zwalczanie demoralizacji,
- od lat 13 do ukończenia lat 17 w sprawach o czyny karalne oraz
- do chwili ukończenia 21 lat w postępowaniu wykonawczym (ponadto patrz uwagi do granic wiekowych odpowiedzialności karnej).

Nie ma natomiast wyraźnie określonej dolnej granicy wieku odpowiedzialności za naruszenie prawa karnego, albowiem w razie wykazywania przejawów demoralizacji (do których zalicza się także popełnianie czynów zabronionych, a więc naruszanie prawa karnego w rozumieniu art. 40 Konwencji) odpowiadać może także nieletni poniżej lat 13. W praktyce jako taką granicę przyjmuje się 10 lat.

Katalog środków, będących w dyspozycji sądu dla nieletnich w wypadku stwierdzenia przejawów demoralizacji bądź popełnienia czynu karnego, obejmuje środki wychowawcze, terapeutyczno-wychowawcze i poprawcze. Do środków wychowawczych (art. 6 pkt 1 do 9 i 11 upn) zalicza się: upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania, nadzór odpowiedzialny rodziców lub osoby godnej zaufania, skierowanie do kuratorskiego ośrodka pomocy młodzieży zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych, przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karnego, umieszczenie w instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego, w rodzinie zastępczej, w placówce opiekuńczo-wychowawczej, wreszcie inne środki przewidziane w niniejszej ustawie lub Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Do środków terapeutyczno-wychowawczych zalicza się umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym (art. 12 upn). Wreszcie środek poprawczy to umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym (art. 6 pkt 10 i art. 10 upn). Możliwe jest warunkowe zawieszenie wykonania takiego umieszczenia, następujące na okres próby od 1 do 3 lat, z równoczesnym zastosowaniem środków wychowawczych (art. 11 upn), a także warunkowe odstąpienie od wykonania orzeczenia (art. 88 upn) i warunkowe

zwolnienie nieletniego z zakładu poprawczego (art. 86 upn).

Jeżeli chodzi o podstawowe zasady postępowania z nieletnimi, nie wszystkie one sformułowane są *expressis verbis* w cytowanej ustawie. Część z nich obowiązuje poprzez odesłanie do przepisów prawa karnego materialnego lub procesowego. Są to np. zasady *nullem crimen sine lege*, domniemania niewinności (uwaga: w polskim prawie nieletniemu nie przypisuje się winy, lecz stwierdza popełnienie czynu), niestosowania przymusu w zakresie składania zeznań i przyznania się do popełnienia czynu, prawo do nieodpłatnej pomocy tłumacza. Inne wynikają bezpośrednio z przepisów upn, jak np. zasada niezwłocznego i bezpośredniego informowania o zarzutach (art. 34 § 1), prawo do korzystania z pomocy prawnej (art. 36 § 1, 44 i 49), prawo do odwołania się od orzeczenia sądu (Rozdział 7, art. 58 do 63 upn, zasada ta funkcjonuje także poprzez odpowiednie odesłania do przepisów Kodeksu postępowania karnego i Kodeksu postępowania cywilnego).

Wprowadzenie procedur alternatywnych do postępowania sądowego (art. 40 ust. 3 pkt b Konwencji) przyjęło postać postępowania mediacyjnego między nieletnim a pokrzywdzonym, stosowanego od 3 lat jako program eksperymentalny i przygotowywanego do umieszczenia w strukturze przepisów upn.

Pozbawienie dziecka wolności

Występuje w kilku wypadkach, których większość ma związek z odpowiedzialnością nieletnich za naruszenie prawa karnego. Prawo polskie nie przewiduje zastosowania wobec nieletniego tymczasowego aresztowania. W toku postępowania wobec nieletniego można zastosować następujące środki o charakterze izolacyjnym:

a/ umieszczenie w policyjnej izbie dziecka (art. 40 upn w wypadku uzasadnionego podejrzenia o popełnienie czynu karalnego oraz art. 102 upn w wypadku konieczności zapewnienia nieletniemu natychmiastowej opieki) przez

policję na okres maksymalnie do 48 lub 72 godzin (w zależności od przesłanek umieszczenia), a za zgodą sędziego rodzinnego - na czas określony, nie dłuższy niż 14 dni;

b/ umieszczenie w placówce opiekuńczo-wychowawczej (art. 26 upn) stosowane przez sąd;

c/ umieszczenie w schronisku dla nieletnich (art. 27 upn). Jest to instytucja o charakterze najbardziej zbliżonym do aresztu tymczasowego. Jej zastosowanie dopuszczalne jest tylko wówczas, gdy zachodzą kumulatywnie dwie przesłanki: ujawnienie okoliczności przemawiających za umieszczeniem nieletniego w zakładzie poprawczym oraz uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu, lub gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego. Umieszczenie w schronisku dla nieletnich stosuje sąd na okres najwyżej 3 miesięcy przed skierowaniem sprawy na rozprawę. Ze względu na szczególne okoliczności sprawy jest dopuszczalne przedłużenie tego okresu na czas określony nie przekraczający dalszych 3 miesięcy. Szczegółowe zasady pobytu nieletnich w schronisku regulują przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 19.05.1997 r. w sprawie rodzajów i organizacji schronisk dla nieletnich oraz zasad pobytu w nich nieletnich (Dz. U. Nr 58, poz. 362).

d/ Środki wychowawcze i poprawcze wiążące się z pozbawieniem nieletniego wolności:

- Umieszczenie w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub resocjalizacyjnej (dawniej, zakładzie wychowawczym) - art. 6 pkt 9 upn.
Szczegółowe zasady pobytu nieletnich regulują rozporządzenia:

- Ministra Oświaty i Wychowania z 10 maja 1983 r. w sprawie zasad pobytu nieletnich w zakładach wychowawczych oraz innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. Nr 26, poz. 130),

- Ministra Edukacji Narodowej z 21 lutego 1994 r. w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych (Dz. U. Nr 41, poz. 156),
- Umieszczenie w zakładzie poprawczym (art. 6 pkt 10 i art. 10 upn). Regulacja zasad pobytu nieletnich w zakładach poprawczych jest zawarta w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 maja 1997 r. w sprawie rodzajów i organizacji zakładów poprawczych oraz zasad pobytu w nich nieletnich (Dz. U. Nr 58, poz. 361);
- Kara pozbawienia wolności orzekana fakultatywnie w wypadkach:
 - odpowiedzialności karnej nieletnich na zasadzie art. 10 § 2 k.k.,
 - zaistnienia przesłanek do umieszczenia w zakładzie poprawczym nieletniego, który w chwili orzekania ukończył już lat 18 (art. 13 upn),
 - ukończenia przez nieletniego lat 18 przed rozpoczęciem wykonywania orzeczenia o umieszczeniu go w zakładzie poprawczym (art. 94 upn).

Zasady karania nieletnich

Zakaz stosowania tortur, kar cielesnych oraz okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania zawarty jest w art. 40 Konstytucji RP i dotyczy każdego człowieka, bez względu na wiek.

Zakaz orzekania wobec nieletnich kary dożywotniego więzienia jest wyrażony w art. 54 § 2 (nowego) Kodeksu karnego. W dotychczasowym Kodeksie karnym zakaz taki nie istniał, albowiem przepisy nie przewidywały kary dożywotniego pozbawienia wolności. Nowy Kodeks karny nie przewiduje w ogóle orzekania kary śmierci, stąd zbędny jest zakaz jej orzekania w stosunku do nieletnich. Można natomiast dodać, że zakaz ten był znany poprzedniemu Kodeksowi karnemu (art. 31).

Podczas pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich oraz zakładzie poprawczym można stosować wobec niego środki przymusu bezpośredniego

wyłącznie w sytuacjach i warunkach przewidzianych w ustawie. Szczegółowe regulacje zamieszczone są w przepisach art. 95a do 95c upn, w rozporządzeniu Rady Ministrów z 11.12.1996 r. w sprawie szczegółowych warunków stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec nieletnich umieszczanych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (Dz.U. Nr 154, poz. 746) oraz w § 85 ust. 1 pkt 13 i § 88 cytowanego wyżej rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 19.05.1997 r. o zakładach poprawczych oraz § 67 ust. 1 pkt 12 i § 70 analogicznego rozporządzenia o schroniskach dla nieletnich. Jako najważniejsze zasady można tu wskazać:

- bezwzględny zakaz stosowania środków przymusu bezpośredniego jako kary,
- dopuszczalność stosowania tych środków wyłącznie w celu przeciwdziałania usiłowaniu targnięcia się nieletniego na życie lub zdrowie własne, albo innej osoby, nawoływaniu do buntu, zbiorowej ucieczki albo niszczeniu mienia powodującego groźne zakłócenie porządku,
- ograniczenie katalogu tych środków do użycia siły fizycznej, umieszczenia w izbie izolacyjnej oraz założenia pasa obezwładniającego lub kaftana bezpieczeństwa,
- zakaz stosowania pasa obezwładniającego lub kaftana bezpieczeństwa wobec nieletniego dotkniętego kalectwem,
- ograniczenie czasowe stosowania umieszczenia w izbie izolacyjnej maksymalnie do 48 godzin i zakaz stosowania tego środka wobec nieletniej ciężarnej,
- nadzór lekarski nad stosowaniem środków przymusu bezpośredniego,
- sporządzanie dokumentacji zastosowania tych środków oraz powiadamianie sądu.

Ponadto powołane wyżej rozporządzenia regulują zakres praw nieletniego podczas pobytu w schronisku lub zakładzie, a w szczególności wypadki ograniczenia prawa do korespondencji, prawa do prywatności i prawa do kontaktów

z rodziną.

Przedstawiając sposoby realizacji przez Polskę zobowiązań wynikających z art. 37 Konwencji, można też wspomnieć, że 21 października 1989 r. Polska przyjęła i ratyfikowała Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 r. (Dz. U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378 i 379). Konwencja ta ma znacznie szerszy zakres - nie odnosi się bowiem tylko do jednego podmiotu jak Konwencja o Prawach Dziecka. Polska jest ponadto stroną Europejską Konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, którą ratyfikowała 1 lutego 1995 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238).

W dniach od 1 do 12 lipca 1996 r. Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom (CPT) przeprowadził w Polsce inspekcje miejsc odosobnienia - w tym zakładów dla nieletnich - pod kątem przestrzegania w nich postanowień Europejskich Konwencji. W trakcie inspekcji nie została podjęta przez przedstawicieli CPT żadna natychmiastowa interwencja. Ministerstwo Sprawiedliwości, które jest organem właściwym do przyjmowania notyfikacji Komitetu, przekazało odpowiedź na oficjalny Raport z wizytacji i zawarte w nim zalecenia. Na początku lipca 1998 r., podczas posiedzenia Komitetu Przeciwko Torturom, zakończona została procedura przyjmowania Raportu z wizytacji delegacji Komitetu w Polsce w 1996 r.

3. Dzieci w sytuacji wyzysku

Można tu wskazać na wiele przepisów nowego Kodeksu karnego regulujących tę problematykę:

- art. 198 - doprowadzenie do obcowania płciowego, poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności poprzez wykorzystanie bezradności innej osoby, względnie wynikającego z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej, braku zdolności do rozpoznania czynu (bez względu na wiek pokrzywdzonego),
- art. 199 - doprowadzenie do obcowania płciowego względnie czynności

- seksualnej (jak wyżej) poprzez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia (także bez względu na wiek pokrzywdzonego),
- art. 200 - doprowadzenie do obcowania płacowego względnie czynności seksualnej (jak wyżej) małoletniego poniżej lat 15 (§ 1), względnie utrwalanie treści pornograficznych z udziałem takiej osoby,
 - art. 202 - prezentacja treści pornograficznych małoletniemu poniżej lat 15 lub udostępnianie mu przedmiotów mających taki charakter (§ 2) oraz produkcja
w celu rozpowszechniania treści pornograficznych z udziałem małoletniego poniżej lat 15 (§ 3),
 - art. 203 - doprowadzenie innej osoby do uprawiania prostytucji przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub poprzez wykorzystanie stosunku zależności albo krytycznego położenia (bez względu na wiek pokrzywdzonego),
 - art. 204 § 3 - nakłanianie lub ułatwianie uprawiania prostytucji osobom małoletnim w celu osiągnięcia korzyści majątkowych względnie czerpanie korzyści majątkowej z prostytucji małoletnich,
 - art. 204 § 4 - zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą (bez względu na wiek pokrzywdzonego),
 - art. 207 - znęcanie się fizycznie lub psychicznie nad (m.in.) małoletnim z postaciami kwalifikowanymi: stosowaniem szczególnego okrucieństwa (§ 2)
i doprowadzeniem pokrzywdzonego do targnięcia się na własne życie (§ 3),
 - art. 208 - rozpijanie małoletniego,
 - art. 209 - uporczywe uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego,
 - art. 210 - porzucenie małoletniego poniżej lat 15, albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, wbrew obowiązkowi troszczenia się o takie osoby,

- art. 211 - uprowadzenie małoletniego poniżej lat 15 (albo osoby nieporadnej - jak wyżej) wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru,
- art. 247 - znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą prawnie pozbawioną wolności (bez względu na wiek pokrzywdzonego),
- art. 253 - uprawianie handlu ludźmi, nawet za ich zgodą (§ 1) oraz organizowanie adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (§ 2).

Także ustawa z 24.04.1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 75, poz. 468) obok przepisów karnych nie uzależniających odpowiedzialności sprawcy od wieku pokrzywdzonego, zawiera też unormowania szczególne, chroniące małoletnich. Są to:

- art. 45 ust. 2 - udzielenie wbrew przepisom ustawy środka odurzającego lub substancji psychotropowej małoletniemu, nakłonieni go do użycia takiego środka lub substancji,
- art. 46 ust. 2 - udzielenie małoletniemu środka odurzającego lub substancji psychotropowej, ułatwienie użycia, albo nakłanianie go do użycia w celu osiągnięcia korzyści majątkowej.

W celu ograniczenia używania substancji psychoaktywnych podejmowane są działania, polegające na zabezpieczeniu szkoły przed dealerami i ograniczenie popytu i podaży. Odbywa się to głównie poprzez dyżury rodziców i współpracę z policją.

Działania nastawione na ograniczenie popytu można podzielić na dwie grupy:

1. Programy edukacyjne adresowane do całej młodzieży (całej klasy).
2. Programy i działania psychokorekcyjne i socjoterapeutyczne adresowane do młodzieży zagrożonej uzależnieniem (grupy ryzyka).

Obecnie do szkół trafia wiele programów adresowanych do całej populacji młodzieży, głównie przez Biuro ds. Narkomanii Ministerstwa Zdrowia i Opieki

Społecznej. Ministerstwo Edukacji Narodowej współpracuje z Biurem “w tworzeniu krajowego programu zapobiegania narkomanii”.

Programy te zawierają takie główne elementy jak:

- uczenie umiejętności adaptacyjnego funkcjonowania psychoemocjonalnego i społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem problemów okresu dorastania (kryzys tożsamości, dojrzewanie biologiczne, struktura potrzeb w wieku dorastania, kształtowanie systemu wartości),
- informowanie o zagrożeniach i mechanizmach uzależniania się,
- uczenie umiejętności powstrzymywania się od przyjmowania środków psycho-aktywnych, jak mówić “nie”.

Działania profilaktyczne obejmują także oddziaływania na rodziców i opiekunów młodzieży w celu wsparcia ich działań wychowawczych oraz szkolenie kadry do pracy profilaktycznej (nauczycieli, psychologów, pedagogów, wolontariuszy itp.).

W pracy z grupami ryzyka realizowane są:

- działania doraźne, których przykładem jest założenie w niektórych szkołach anonimowego, również dla rodziców “telefonu zaufania” oraz prowadzenie przez policję akcji polegającej na rozpoznaniu i ograniczeniu narkomanii “Dealer - 4”,
- programy krótkofalowe - mające na celu eliminowanie zagrożeń w szkole znane pod nazwą “Bezpieczna szkoła” oraz realizowane programy zapobiegania narkomanii “Zanim spróbujesz”, “Nie biorę”,
- programy długofalowe związane z wprowadzeniem promocji zdrowia do programów szkolnych.

Jest to system uzupełniających się działań wychowawcy klasy, pedagoga szkolnego, pedagoga rodzinnego, psychologa szkolnego, poradni specjalistycznej i specjalistów Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN.

Działania profilaktyczno-edukacyjne prowadzą poradnie psychologiczno-

pedagogiczne i specjalistyczne. Organizowały terapie rodzinne m.in. uzależnionych od alkoholu i różne formy pracy z nauczycielami - treningi, sesje, warsztaty. W roku szkolnym 1997/1998 - poradnie objęły opieką 671.074 dzieci i młodzieży.

W 1998 r. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej rozpoczęło planowe prace w zakresie profilaktyki uzależnień poprzez wydawanie publikacji poświęconych następującym tematom:

- Problemy młodzieży zagrożonej uzależnieniem,
- Praca z rodzicami uczniów zagrożonych uzależnieniem,
- Zapobieganie uzależnieniom uczniów.

W roku szkolnym 1997/1998 specjalistyczną opiekę profilaktyczno-wychowawczą organizowało ok. 300 świetlic profilaktyczno-wychowawczych i terapeutycznych. Działo 11 młodzieżowych ośrodków socjoterapii dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie lub zagrożonych uzależnieniami. Z ich pomocy w roku szkolnym 1997/1998 skorzystało 632 dzieci i młodzieży.

W dniu 6 czerwca 1997 r. został uchwalony Kodeks Karny, Kodeks Postępowania Karnego i Kodeks Karny Wykonawczy; nowy Kodeks Prawa Karnego uniemożliwia bezkarne wykorzystywanie dzieci w wieku poniżej 15 lat do produkcji materiałów pornograficznych: "Kto produkuje w celu rozpowszechniania lub sprowadza treści pornograficzne z udziałem małoletniego poniżej lat 15 (...) podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat". (K.k. art. 202 § 3)

Międzynarodowa Konwencja Praw Dziecka określa (część I art. 1), że "dziecko" oznacza każdą istotę ludzką poniżej 18 lat, a zatem w tym miejscu ustawodawstwo polskie nie respektuje w pełni międzynarodowych zobowiązań. Dlatego też z inicjatywy grupy posłów zgłoszono projekt nowelizacji Kodeksu karnego, mający na celu ochronę dzieci przed produkcją i rozpowszechnianiem pornografii.

4. Dzieci należące do grup mniejszościowych lub pochodzenia rdzennego

Polskie prawo oświatowe zawiera zapisy gwarantujące uczniom należącym do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce realizowanie prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz używania własnego języka.

Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty w art. 13.1. mówi: “Szkoła publiczna umożliwi uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury”.

Na wniosek rodziców naukę, o której mowa w ust.1, może być prowadzona:

- w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach,
- w grupach, oddziałach lub szkołach z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury,
- w międzyszkolnych zespołach nauczania.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych (Dz. U. Nr 34, poz. 150 z późn. zm.) uszczegóławia zapis ustawowy, wskazujący warunki i środki realizacji praw edukacyjnych mniejszości narodowych oraz mechanizmy koordynacji polityki oświatowej Państwa w tym zakresie. Istotne jest, że nauka języka mniejszości narodowych odbywa się na zasadzie dobrowolności. Organizuje ją dyrektor szkoły (przedszkola) na pisemny wniosek rodziców lub prawnych opiekunów dziecka, a w wypadku młodzieży ze szkół ponadpodstawowych deklarację wyrażającą wolę korzystania z nauk i w szkole z językiem ojczystym mniejszości narodowej lub etnicznej mogą składać sami uczniowie (§ 3).

Proces wychowawczy w szkołach dla mniejszości narodowych oraz nauczanie przedmiotów humanistycznych powinno służyć poszanowaniu światowego dziedzictwa kulturowego oraz podtrzymywania tradycji i kultury regionalnej (§ 12).

Nadzór nad prawidłową realizacją praw oświatowych mniejszości narodowych

i etnicznych sprawuje kurator oświaty (§ 2). Powołuje on pełnomocnika odpowiedzialnego za organizację i poziom pracy szkół oraz za współdziałanie z terenowymi ogniwami organizacji społeczno-kulturalnych mniejszości narodowych i grup etnicznych.

W roku szkolnym 1997/98 z wymienionych wyżej praw korzystało ogółem 34.471 uczniów należących do mniejszości narodowych zamieszkujących w Polsce lub do grup etnicznych. Są to uczniowie pochodzenia litewskiego, białoruskiego, ukraińskiego, słowackiego, niemieckiego, łemkowskiego i kaszubskiego. Nauka języka mniejszości narodowej lub grup etnicznych prowadzona jest w 459 placówkach (przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych oraz w zespołach międzyszkolnych dla dzieci i młodzieży).

Podręczniki do nauki języków mniejszości narodowych lub grup etnicznych są całkowicie dotowane przez Państwo i przekazywane uczniom nieodpłatnie.

Organy prowadzące szkoły z nauką języka mniejszości lub grup etnicznych otrzymują subwencję zwiększoną o dodatek preferencyjny w wysokości 20% w przeliczeniu na każdego ucznia w tych szkołach.

Należy podkreślić, że przepisy prawa polskiego gwarantują realizację praw edukacyjnych mniejszości narodowych nie uzależniając tych gwarancji od stopnia realizacji uprawnień polskiej mniejszości narodowej w krajach sąsiednich.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiona informacja o realizacji Konwencji o Prawach Dziecka dowodzi, że Rzeczpospolita Polska w pełni respektuje podjęte zobowiązania, które na Państwo - Strony nakłada Konwencja. Poszanowanie praw dziecka wypływa z długoletniej tradycji respektowania praw człowieka, które legło u podstaw tej wspaniałej inicjatywy, jaką było uchwalenie Konwencji o Prawach Dziecka.

Istnieją jeszcze pewne obszary, w których należy systematycznie prowadzić do pełnego zagwarantowania praw dziecka. Gwarantowanie tych praw jest powinnością naszego państwa i pomimo wielu trudności społeczno-ekonomicznych, jakie dotyczą nasze społeczeństwo, troska o dobro dziecka jest jednym z najważniejszych zadań polskiego rządu w okresie transformacji ustrojowej.

Konstytucja RP i polskie prawo pozostają w zgodzie z Konwencją. W okresie sprawozdawczym doszło do umocnienia praw dziecka w systemie prawnym. Towarzyszyły temu faktyczne działania władz publicznych i organizacji pozarządowych. Główna zasada Konwencji, nadrzędny interes dziecka, został uwzględniony we wszystkich regulacjach prawnych dotyczących dzieci. Dla skuteczniejszej ochrony interesu dziecka w oparciu o rodzinę Konstytucja RP zobowiązała władze publiczne do powołania Rzecznika Praw Dziecka.

Rzeczpospolita Polska od 1989 r. znajduje się w okresie przemian ustrojowych. Obecnie przeprowadzane są historyczne reformy państwa. Dynamiczny rozwój gospodarczy, szerokie otwarcie granic, nowoczesne ustawodawstwo, spowodowały zmianę potrzeb i oczekiwań społecznych. Polskie prawo i organizacje społeczne, działające na rzecz dzieci, przyznają dziecku należne miejsce w rodzinie i społeczeństwie. Prawnie chronione jest także życie ludzkie bez względu na wiek, kolor skóry, płeć czy wyznanie. W 1997 r. Trybunał Konstytucyjny uznał, że prawo do życia ma charakter bezwzględny i dotyczy dziecka od chwili jego poczęcia. Orzeczenie Trybunału jest wspierane przez ustawodawstwo, przyznające dziecku prawo do rozwoju z zachowaniem wszelkich praw do swojego nazwiska, zachowania swojej tożsamości, wolności wypowiedzenia się, wyznania, szacunku dla własnej opinii. Państwo Polskie szczególną troską otacza dzieci niepełnosprawne oraz dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej.

Zamiłowanie Polaków do wolności i niezawisłości państwowej, zawsze wiązało się z poszanowaniem praw drugiego człowieka - i tego małego i tego innego. Konwencja o Prawach Dziecka z 1989 r. jest prawnym uzupełnieniem tego poszanowania.

